

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА**

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

МОНІЧ БОГДАН СИЛЬВЕСТРОВИЧ

УДК 342.3:342.4:340.13:340:14

ДИСЕРТАЦІЯ

**АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ:
ПРАВОВА ПРИРОДА І ВИДИ**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 /Б.С. Моніч/

Науковий керівник: **Писарева Елла Анатоліївна**, кандидат юридичних наук,
доцент

Вінниця-2023

АНОТАЦІЯ

Моніч Б.С. Акти Конституційного Суду України: правова природа і види. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право». – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2023.

Дисертація є комплексним дослідженням правової природи та видів актів Конституційного Суду України, за результатами якого обґрунтовані нові науково-теоретичні положення про правову природу, класифікацію актів КСУ та розроблені пропозиції та практичні рекомендації з удосконалення законодавства у сфері діяльності Конституційного Суду України задля затвердження принципу верховенства права та Конституції України.

У розділі 1 «Загальнотеоретична характеристика актів Конституційного Суду України» проаналізовані підходи до визначення поняття, ознак актів Конституційного Суду України (далі – Конституційний Суд, КСУ, Суд), виявлені особливості їх правової природи (*підрозділ 1.1*); на підставі доктринальних підходів, практики КСУ та органів конституційного контролю інших країн охарактеризовані особливості правової природи, ознак, значення юридичних позицій Конституційного Суду України (*підрозділ 1.2*); уточнені роль і місце актів Конституційного Суду України у системі джерел національного права (*підрозділ 1.3*).

Вперше запропоновано комплексне розуміння природи актів КСУ як правових актів та джерела права і як процесуальних документів та їх визначення як прийнятих Конституційним Судом України у визначеній юридичній формі в порядку конституційного судочинства на основі принципів верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ письмових документів матеріального, процесуального, процедурного або організаційного характеру, які є результатом реалізації повноважень Конституційного Суду України як органу

конституційної юрисдикції, містять в собі юридичні позиції, мають вищу юридичну силу, є остаточними та обов'язковими і спрямовані на забезпечення Конституції України як Основного закону. Відповідно запропонована авторська редакція статті 83 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Набули подальшого розвитку положення щодо обумовленості правової природи актів Конституційного Суду України особливим правовим статусом даного органу, тим, що вони ухвалюються для забезпечення дії принципу верховенства права та верховенства Конституції України, закріплених нею пріоритетів прав і свобод людини, основних засад конституційного ладу держави з доведенням, що всі акти КСУ є правовими, але тільки рішення та висновки мають ознаку нормативності, оскільки породжують виникнення, зміну чи припинення відповідних правовідносин;

Обґрунтовано, що для оцінки юридичного значення рішень КСУ необхідним є використання терміну «преюдиція», оскільки рішення КСУ про тлумачення закону стосується його правового змісту і є обов'язковим для всіх випадків його застосування. Відповідно запропоновано поновити в Законі України «Про Конституційний Суд України» положення про преюдиціальність рішення КСУ при розгляді судами загальної юрисдикції позовів у зв'язку з правовідносинами, що виникли внаслідок дії неконституційного акту, яка пов'язується з порушенням принципів верховенства права, правової визначеності, прав і свобод людини.

Доведено, що виходячи з виключно правового характеру актів КСУ, задля уникнення політичної заангажованості Суд не має розглядати питання щодо політичної доцільності актів чи рішень, що є предметом розгляду Суду, адекватності заходів, що здійснювались на їх основі, та запропоновано доповнити статтю 8 Закону України «Про Конституційний Суд України» частиною 4 відповідного змісту.

Виділені ознаки юридичних позицій КСУ, зокрема, їх офіційний, загальнообов'язковий характер незалежно від того, містяться вони в

резолютивній чи мотивувальній частині акту; загальний характер (поширення не тільки на конкретний, який став предметом розгляду у Суді випадок, але й на всі аналогічні справи, що мають місце у правовій практиці); нормативний характер (формулювання критеріїв щодо вдосконалення чинного законодавства), а також їх співвідношення з рішенням та висновком як зміст і форма, зберігаючи при цьому самостійний характер відносно акту, в якому містяться.

Набули подальшого розвитку положення щодо характеристики преюдиції Конституційного Суду України за критеріями її класифікації та додатково обґрунтовано, що вона є імперативною (має загальнообов'язкове значення, вимагає обов'язкового застосування і не може бути оскарженою); абсолютною (не може бути поставленою під сумнів, спростованою або незастосовною) та правовою (містить тлумачення норм законодавства та порядку їх реалізації, висновки, які розвивають, конкретизують, деталізують первинні норми, спрямовані на реалізації норм правових актів або регулювання забезпечувальних чи допоміжних відносин, дія яких не обмежується конкретною справою із визначеним колом осіб).

Додаткового обґрунтування набуло положення, що рішення, прийняті КСУ у порядку конституційного контролю, які поєднують у собі ознаки правозастосовних і правотворчих актів, є джерелами права, які за юридичною силою є нижчими за Конституцію України, але вищими за інші нормативно-правові акти.

У розділі 2 «Види актів Конституційного Суду України» проаналізовані наявні у доктрині конституційного права класифікації актів Конституційного Суду України (*підрозділ 2.1*); охарактеризовані рішення і висновки КСУ як акти, які пов'язані із конституційним провадженням, з визначенням їх особливостей, (*підрозділ 2.2*) та надана правова характеристика іншим актам КСУ (*підрозділ 2.3*), з визначенням їх ролі та місця серед актів Конституційного Суду України.

Запропонована авторська класифікація актів КСУ, по-перше, за критеріями самостійності правового значення (1. акти, пов'язані з конституційним провадженням у справах конституційної юрисдикції (основні): процесуальні правові акти конституційної судової влади, що мають самостійне правове значення: з питань відповідності Конституції України нормативно-правових актів, офіційного тлумачення Конституції України та законів, а також висновки про відповідність Конституції України міжнародних договорів України - рішення, висновки; та процесуальні акти конституційної судової влади, що не мають самостійного правового значення: висновки КСУ; 2. акти процедурного характеру, пов'язані з конституційним провадженням у справах конституційної юрисдикції: ухвали про відмову у відкритті або припинення конституційного провадження (основні); інші ухвали, забезпечувальні накази (додаткові); 3. організаційні акти, не пов'язані з конституційним провадженням у справах конституційної юрисдикції – постанови КСУ (додаткові)) та функціонального призначення (1. правові акти Конституційного Суду України, прийняті за результатами розгляду судових справ (завершальні акти - рішення, висновки); 2. процедурно-процесуальні акти (ухвали, забезпечувальні накази, зокрема, акти внесення редакційних змін до завершальних актів); 3. внутрішні організаційні акти, зокрема, оперативні акти (акти про зміну, затвердження, скасування внутрішніх організаційних актів, тощо).

Додатково обґрунтовано, що рішення КСУ щодо конституційності / неконституційності законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, на підставі яких створюються чи відміняються правові норми є нормативно-правовими актами; рішення щодо офіційного тлумачення Конституції України є актами інтерпретаційно-правового характеру.

Набули подальшого розвитку наукові положення щодо необхідності зміни юридичних позицій КСУ щодо неоскаржуваності всіх актів КСУ та

доведено, що оскарженню не підлягають саме підсумкові рішення і висновки КСУ, що містять юридичні позиції, спрямовані на зміну чи припинення дії норми права, передбачають досягнення юридичних наслідків, реалізуються за допомогою правових засобів багаторазової дії; не мають чітких часових меж, розраховані на заздалегідь необмежену кількість використань та адресовані неперсоніфікованому колу осіб. У свою чергу, акти індивідуальної дії КСУ (організаційні рішення, постанови, ухвали, забезпечувальні накази) під критерій неоскаржуваності не підпадають.

Удосконалено положення щодо відмінності ухвал, забезпечувальних наказів з обґрунтуванням, що дані акти можуть бути як матеріально-правовими, так і процесуальними, приймаються з питань, які пов'язані з конституційним провадженням, але стосуються не самої суті справи, а умов, передумов і порядку її розгляду. Форма ухвали визначається КСУ залежно від її змісту як у вигляді окремого документу, так і протокольно.

Доведена доцільність окремого виділення норм щодо порядку прийняття, видів і механізму застосування актів КСУ з питань організаційного характеру (постанов), зокрема, щодо порядку проведення засідань Суду та їхньої фіксації, зберігання матеріалів засідань Суду (протоколів, записів, тощо), прийняття і опрацювання документів, пов'язаних із конституційним провадженням, поданих до Суду та надісланих Судом в електронному вигляді тощо.

Ключові слова: Конституційний Суд України (КСУ), акти Конституційного Суду України, рішення Конституційного Суду України, нормативність, преюдиціальний характер, правова природа актів, Конституція України, висновки, ухвали, забезпечувальні накази, постанови, конституційні цінності; верховенство права; верховенство конституції; відповідальність держави; юридична відповідальність; неконституційність; правові (юридичні) позиції; преюдиція, захист прав людини, суддя; окрема думка судді; правотворчість; конституціоналізм; конституційний контроль; конституційне судочинство.

ABSTRACT

B. Monich. The Acts of the Constitutional Court of Ukraine: Legal Nature and Types – Qualification scientific work on the manuscript's rights.

The dissertation for the Doctor of Philosophy in specialty 081 “Law” in the field of knowledge 08 “Law”. – Vasyl’ Stus Donetsk National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnytsia, 2023.

The dissertation is a comprehensive study of the legal nature and types of acts of the Constitutional Court of Ukraine, based on the results of which new scientific and theoretical provisions on the legal nature, classification of acts of the Constitutional Court of Ukraine are substantiated and proposals and practical recommendations are developed for improving legislation in the field of activity of the Constitutional Court of Ukraine to affirm the principle of the supreme Law and Constitution of Ukraine

Section 1 “General theoretical characteristics of acts of the Constitutional Court of Ukraine” analyzes approaches to defining the concept and characteristics of acts of the Constitutional Court of Ukraine, and identifies the features of their legal nature (subsection 1.1); on the basis of doctrinal approaches, the practice of the Constitutional Court and constitutional control bodies of other countries, the features of the legal nature, features, and significance of the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine are characterized (subdivision 1.2); the role and place of acts of the Constitutional Court of Ukraine in the system of sources of national law has been clarified (subsection 1.3).

For the first time, a comprehensive understanding of the nature of the Constitutional Court acts as legal acts and sources of law and as procedural documents and their definition as adopted by the Constitutional Court of Ukraine in a certain legal form in the order of constitutional proceedings based on the principles of the rule of law, independence, collegiality, publicity, openness, full and comprehensive . consideration of cases of written documents of a material, procedural, procedural or organizational nature, which are the result of the

implementation of the powers of the Constitutional Court of Ukraine as a body of constitutional jurisdiction, contain legal positions, have supreme legal force, are final and binding and are aimed at ensuring the Constitution of Ukraine as the Basic Law. Accordingly, the author's version of Article 83 of the Law of Ukraine "On the Constitutional Court of Ukraine" has been proposed.

The provisions on the conditionality of the legal nature of acts of the Constitutional Court of Ukraine by the special legal status of this body, the fact that they are adopted to ensure the operation of the principle of the rule of law and the supremacy of the Constitution of Ukraine, the priorities of human rights and freedoms enshrined in it, the basic principles of the constitutional system of the state that all acts have acquired further development The CSU is legal, but only decisions and conclusions have a sign of normativity, since they give rise to the emergence, change or termination of relevant legal relations;

It is substantiated that in order to assess the legal significance of the decisions of the Constitutional Court, it is necessary to use the term "prejudice", since the decision of the Constitutional Court on the interpretation of the law concerns its legal content and is mandatory for all cases of its application. Accordingly, it is proposed to restore in the Law of Ukraine "On the Constitutional Court of Ukraine" the provision on the prejudiciality of the decision of the Constitutional Court of Ukraine when courts of general jurisdiction consider claims in connection with legal relations arising as a result of an unconstitutional act linked to a violation of the principles of the rule of law, legal certainty, human rights and freedoms.

It has been proven that, based on the exclusively legal nature of the acts of the Constitutional Court, in order to avoid political bias, the Court should not consider the issue of the political expediency of acts or decisions that are the subject of consideration by the Court, the adequacy of measures taken on their basis, and it is proposed to supplement Article 8 of the Law of Ukraine "On the Constitutional Court of Ukraine" with part 4 of the corresponding content.

The features of the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine are highlighted, in particular, their official, generally binding nature, regardless of

whether they are contained in the operative or motivational part of the act; general nature (extension not only to a specific case that has become the subject of consideration in the Court, but also to all similar cases occurring in legal practice); normative nature (formulation of criteria for improving the current legislation), as well as their relationship with the decision and conclusion as content and form, while maintaining an independent character in relation to the act in which they are contained.

The provisions on the characterization of the prejudice of the Constitutional Court of Ukraine according to the criteria for its classification were further developed and it was additionally justified that it is imperative (has a generally binding value, requires mandatory application and cannot be appealed); absolute (cannot be questioned, refuted or inapplicable) and legal (contains an interpretation of legal norms and the procedure for their implementation, conclusions that develop, specify, detail primary norms aimed at implementing the norms of legal acts or regulating security or auxiliary relations, action is not limited to a specific case with a certain circle of persons).

Additional justification was acquired by the position that decisions made by the Constitutional Court in the manner of constitutional control, which combine the features of law enforcement and law-making acts, are sources of law, which in legal force are lower than the Constitution of Ukraine, but higher than other normative legal acts.

Section 2 “Types of Acts of the Constitutional Court of Ukraine” analyzes the classifications of acts of the Constitutional Court of Ukraine available in the doctrine of constitutional law (subsection 2.1); the decisions and conclusions of the CCU are characterized as acts related to constitutional proceedings, with the definition of their features (subdivision 2.2) and the legal characteristics of other acts of the CCU are given (subdivision 2.3), with a definition of their role and place among the acts of the Constitutional Court of Ukraine.

The author’s proposed classification of acts of the Constitutional Court, firstly, according to the criteria of independent legal significance (1. acts related to

constitutional proceedings in cases of constitutional jurisdiction (main): procedural legal acts of the constitutional judiciary, having independent legal significance: on issues of compliance with the Constitution of Ukraine normatively - legal acts, official interpretation of the Constitution of Ukraine and laws, as well as conclusions on the compliance of the Constitution of Ukraine with international treaties of Ukraine - decisions, conclusions and procedural acts of the constitutional judiciary that do not have independent legal significance: conclusions of the Constitutional Court of Ukraine; 2. acts of a procedural nature related to constitutional proceedings in cases of constitutional jurisdiction: rulings on refusal to open or terminate constitutional proceedings (main); other determinations, interim orders (additional); 3. organizational acts not related to constitutional proceedings in cases of constitutional jurisdiction - resolutions of the Constitutional Court (additional)) and functional purposes (1. legal acts of the Constitutional Court of Ukraine, adopted based on the results of consideration of court cases (final acts - decisions, conclusions); 2. procedural acts (definitions, interim orders, in particular, acts of making editorial changes to final acts); 3. internal organizational acts, in particular, operational acts (acts of amendment, approval, cancellation of internal organizational acts, etc.).

It is additionally justified that the decision of the Constitutional Court on the constitutionality/unconstitutionality of laws of Ukraine and other legal acts of the Verkhovna Rada of Ukraine, acts of the President of Ukraine, acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine, legal acts of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea, on the basis of which legal norms are created or repealed, are normative and legal acts; decisions on the official interpretation of the Constitution of Ukraine are acts of an interpretive legal nature.

Scientific provisions on the need to change the legal positions of the Constitutional Court on the non-appealability of all acts of the Constitutional Court have been further developed and it has been proven that it is the final decisions and conclusions of the Constitutional Court that are not subject to appeal, containing legal positions aimed at changing or terminating the rule of law, providing for the

achievement of legal consequences, are implemented through legal means of multiple validity; do not have clear time boundaries, are designed for an unlimited number of uses in advance and are addressed to a non-personal circle of people. In turn, acts of individual action of the Constitutional Court of Ukraine (organizational decisions, resolutions, determinations, interim orders) do not fall under the criterion of non-appealability.

The provisions on the difference between determinations and interim orders have been improved with the justification that these acts can be both substantive and procedural; they are adopted on issues related to constitutional proceedings, but do not relate to the very essence of the case, but to the conditions, prerequisites and procedure for its consideration. The form of the definition is determined by the Constitutional Court of Ukraine depending on its content, both in the form of a separate document and in protocol.

The expediency of separately highlighting the rules regarding the procedure for the adoption, types and mechanism of application of acts of the Constitutional Court of Ukraine on issues of an organizational nature (decrees), in particular, the procedure for holding meetings of the Court and their recording, storing materials of the meetings of the Court (minutes, records, etc.), adoption and processing of documents related to constitutional proceedings filed with the Court and sent by the Court electronically, etc.

Key words: *Constitutional Court of Ukraine (CCU), acts of the Constitutional Court of Ukraine, decisions of the Constitutional Court of Ukraine, normativity, prejudicial nature, legal nature of acts, Constitution of Ukraine, conclusions, definitions, orders, resolutions, constitutional values; the rule of law; the primacy of the constitution; state responsibility; legal liability; unconstitutionality; legal (juridical) positions; prejudice, protection of human rights, judge; dissenting opinion of the judge; lawmaking; constitutionalism; constitutional control; constitutional proceedings.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Моніч Б.С., Писарева Е.А. Деякі проблемні питання виконання рішень Конституційного Суду України. *Науковий вісник МГУ. Серія «Юриспруденція»*. 2020. № 46. С. 19-24. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc46/6.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.46.4>.

2. Моніч Б.С. Поняття і правова природа актів Конституційного суду України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія юридична*. 2021. Вип. 31. С. 167-177. URL: <http://https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/636/584>. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7372988>.

3. Моніч Б.С. До питання класифікації актів Конституційного Суду України. *Академічні візії*. 2022. № 13. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/651>. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10031835>.

4. Моніч Б.С. Роль і значення правових позицій Конституційного Суду України. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 2. С. 47-58. URL: <https://jpchdnu.donnu.edu.ua/article/view/13625>. DOI: <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2022.2.6>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Моніч Б.С. Щодо нормативності рішень Конституційного Суду України як акту органу конституційної юрисдикції. *Осінні юридичні читання - 2020. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки*. Випуск XXVIII: матеріали Всеукраїнської науково-

практичної інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (Вінниця, 26 листопада 2020 р.). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. С. 136-139.

6. Моніч Б.С. Щодо природи та виконання рішень Конституційного Суду України. Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2019-2020 рр. (квітень-травень 2021 р.). Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2021. С. 84-85.

7. Моніч Б.С. Преюдиціальний характер рішень Конституційного Суду України. *Конституція 1996 року: Україна в системі координат європейського конституціоналізму: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 24 червня 2021 р.). Київ, 2021. Ч. 2. С. 195-198.

8. Моніч Б.С. Щодо можливості оскарження актів Конституційного Суду України. *Весняні юридичні читання – 2022. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки*. Випуск XXXI: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Весняні юридичні читання – 2022». 28 квітня 2022 р., Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. 447 с. С. 129-133

9. Моніч Б.С. Правові позиції Конституційного Суду України. *Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права: теорія і практика: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції* (Полтава, 16 вересня 2022 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2022. С. 58-60.

10. Моніч Б.С. Конституційний Суд України в механізмі забезпечення прав і свобод людини та громадянина. *Права людини в період збройних конфліктів: Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція, присвячена 25-річчю Національному університету «Одеська юридична академія», 18 листопада 2022 року, м. Одеса: збірник матеріалів конференції*. Одеса. 2022. С. 107-112.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА	
АКТІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ.....	29
1.1 Поняття, ознаки і правова природа актів Конституційного Суду України.....	29
1.2 Юридичні позиції Конституційного Суду України як суб'єкта інтерпретації і застосування норм Конституції та законів.....	61
1.3 Місце актів органів конституційної юрисдикції у системі джерел національного права.....	88
Висновки до Розділу 1.....	107
РОЗДІЛ 2. ВИДИ АКТІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ	
УКРАЇНИ.....	109
2.1 Критерії класифікації актів Конституційного Суду України.....	109
2.2 Рішення і висновки Конституційного Суду України як акти, які пов'язані із конституційним провадженням.....	119
2.3 Інші акти Конституційного Суду України.....	150
Висновки до Розділу 2.....	172
ВИСНОВКИ.....	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	181
ДОДАТКИ.....	224

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції забезпечує судово-правову охорону Конституції України і у своїх актах встановлює конституційні параметри дотримання та захисту прав і свобод людини, функціонування інститутів громадянського суспільства та правової держави, тим самим гарантуючи верховенство та пряму дію Конституції України на всій території держави.

Конституційний Суд України своїми рішеннями та юридичними позиціями, що містяться в них, не тільки вирішує питання щодо конституційності / неконституційності законів та інших правових актів або тлумачить їх, а й активно сприяє розвитку поточного законодавства, загальної теорії та доктрини права, галузевих юридичних наук на основі принципів чинної Конституції України.

Розвиток Конституції України, теорії і практики конституційного державотворення на засадах верховенства права зумовлюють необхідність застосування безпосередньо конституційних норм судами.

Враховуючи положення Конституції України, Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 року № 2136-VIII (далі Закон про КСУ, Закон № 2136-VIII), Конституційний Суд України є особливим органом судової влади, який, реалізуючи закріплені в Конституції і притаманні лише йому функції єдиного органу конституційної юрисдикції, посідає особливе місце у механізмі державної влади, володіє особливими повноваженнями по здійсненню конституційного судочинства з метою захисту основ конституційного ладу України, основних прав і свобод людини і громадянина, забезпечення верховенства права і прямої дії Конституції України.

Акти Конституційного Суду України (далі – КСУ, Конституційний Суд, Суд) характеризуються особливою аргументованістю, мають особливе

значення для невизначеного кола осіб та впливають на розвиток правової та політичної системи країни.

Питання правової природи та видів актів Конституційного Суду України є актуальним і складає одну із сучасних проблем конституційного права, що потребує теоретичного дослідження та законодавчого вдосконалення.

Відповідно до частини 2 статті 147 Конституції України КСУ розв'язує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції і законів України. Аналіз рішень КСУ свідчить, що вони не тільки роз'яснюють чинне законодавство, але і встановлюють нові приписи нормативного характеру. До того ж рішення Конституційного Суду України мають загальний характер і є обов'язковими для виконання. Таким чином, Конституційний Суд має право не лише тлумачити закон, але й оцінювати його на предмет відповідності Конституції України.

Закріплення в Преамбулі Конституції України принципу геополітичної інтеграції до ЄС має суттєвий вплив на розвиток конституційної доктрини та практики в контексті затвердження загальноєвропейських людських цінностей на засадах ліберальної концепції прав людини, що відображається в змісті юридичних позицій КСУ.

Наявні дослідження, як правило, стосуються правової природи актів КСУ, при цьому актуальним залишається практичний аспект реалізації юридичних позицій КСУ, дискусійним залишається також питання місця рішень КСУ в системі законодавства України, що обумовлює необхідність проведення досліджень, спрямованих на вдосконалення науково-теоретичних засад діяльності Конституційного Суду України, виявлення особливостей природи, місця, ролі актів Конституційного Суду у системі українського конституційного права та правової системи України загалом та їх видів.

Правову природу актів судів конституційної юрисдикції досліджували С. Алексєєв, В. Венедиктов, В. Гергелійник, А. Івановська, С. Калинюк, Р. Ляшенко, Р. Мартинюк, М. Марченко, В. Погорілко, О. Радь, С. Різник,

Я. Рибалко, М. Савчин, А. Стрижак, Д. Терлецький, К. Томашевський, С. Шевчук, О. Ярошенко та інші.

Проблемі місця рішень і висновків Конституційного Суду в системі джерел права і законодавства присвячені праці М. Вітрука, Ю. Власова, Г. Гаджиєва, Б. Ебзєєва, П. Євграфова, В. Зорькіна, М. Козюбри, В. Лазарева, Д. Михайловича, Н. Пархоменко, І. Сліденка, М. Тесленко, Д. Терлецького, В. Тихого, Ю. Тодики, Т. Хабрієвої, М. Цвіка, Т. Цимбалістого, В. Шаповала та інших.

Юридичні (правові) позиції, їхня сутність, юридичної природа вивчалися такими вітчизняними та зарубіжними вченими, як К. Авер'янов, В. Абдрашитов, Б. Бляхман, М. Власенко, Н. Волков, А. Гриньова, А. Дідікін, О. Кравченко, О. Кравчук, К. Лайтер, М. Мазур, Б. Малишев, М. Марченко, В. Овчаренко, П. Слінько, О. Спінчевська, В. Тацій, Є. Ткаченко, П. Ткачук, Д. Хорошковський, С. Шевчук, Г. Христова та іншими.

Природа, значення окремої думки, як правило, вивчалися в контексті становлення конституційного судочинства, можна навести роботи О. Водяннікова, І. Конончук, Н. Пославської, В. Сабадаша, А. Селіванова, Ю. Тодики; безпосередньо окрема думка була об'єктом дослідження таких українських та закордонних науковців, правників, як В. Городовенко, К. Келемен, А. Куп'янська, Д. Лилак, Й. Лютер, І. Мюллер, С. Різник, М. Сподарик, Є. Ткаченко та інші.

Проблематику преюдиції, її видів, співвідношення преюдиції та прецеденту роботах досліджували А. Безруков, О. Бережний, О. Гай, Ю. Groшевий, О. Зіменко, А. Карданець, М. Павлова, П. Скобліков, С. Стахівський, М. Строгович, Ф. Фаткуллін, Д. Шилін, У. Юсубова.

Окремим процесуальним аспектам діяльності КСУ, проблемам конституційного процесу присвячено праці І. Берестової, В. Гергелійника, М. Гультая, Н. Камінської, В. Кампа, М. Костицького, О. Мироненка, Х. Приходько, М. Савчина, А. Селіванова, В. Скоморохи, І. Сліденка, О. Спінчевської, Н. Шаптали та інших.

Вказані праці склали *теоретичне підґрунтя* даного дослідження, але, не дивлячись на достатньо велику кількість напрацювань, слід відзначити, що комплексного дослідження правової природи і видів актів Конституційного Суду України в науці конституційного права в контексті конституційної та судової реформ не здійснювалося, крайнім комплексним дослідженням юридичної природи актів КСУ є кандидатська дисертація Г. Христовою (2004 рік) за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Емпірично-правову базу дисертаційного дослідження складають законодавство України, зарубіжних країн, рішення, висновки, ухвали, постанови, забезпечувальний наказ Конституційного Суду України, практика ВС та інших національних судів.

Зазначене підтверджує актуальність обраної теми дослідження та її значення у теоретичному і практичному вимірах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна наукова робота виконувалася відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року, Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 року, а також згідно з планом науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса в рамках теми «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» (державний реєстраційний номер 0118U003140) та кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права за темою «Правові механізми забезпечення, охорони і захисту прав людини» (ДР №0122U002369), в межах яких автором досліджені особливості правової природи актів КСУ як джерел національного права.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування нових науково-теоретичних положень про правову природу, класифікацію актів Конституційного Суду України та розробка пропозицій з удосконалення законодавства у сфері діяльності Конституційного Суду України.

На досягнення поставленої мети були вирішені наступні **завдання дослідження:**

- проаналізувати підходи до визначення поняття, ознак та правової природи актів Конституційного Суду України та обґрунтувати авторське визначення поняття актів КСУ, виявити особливості їх правової природи;

- на підставі доктринальних підходів, практики КСУ та органів конституційного контролю інших країн охарактеризувати особливості правової природи, ознак, значення юридичних позицій Конституційного Суду України; визначити їх співвідношення з актами КСУ;

- уточнити роль і місце актів Конституційного Суду України у системі джерел національного права;

- проаналізувати наявні у доктрині конституційного права класифікації актів Конституційного Суду України з формуванням авторського підходу щодо її критеріїв;

- охарактеризувати акти Конституційного Суду України, які пов'язані із конституційним провадженням, з визначенням їх особливостей;

- охарактеризувати акти Конституційного Суду України з питань, не пов'язаних з конституційним провадженням, з визначенням їх ролі та місця серед актів Конституційного Суду України;

- розробити практичні рекомендації з удосконалення законодавства у сфері діяльності Конституційного Суду України.

Об'єкт дослідження: акти органів конституційно контролю.

Предмет дослідження: акти Конституційного Суду України.

Методологія дослідження. Вибір методології дослідження зумовлений науковою і прикладною доцільністю. Методологічним підґрунтям даного дослідження стали діалектичний загальнонауковий підхід, використаний,

зокрема, для осмислення правової природи актів КСУ (підрозділ 1.1), для вивчення динаміки юридичних позицій Суду (підрозділ 1.2), для пізнання особливостей співвідношення актів КСУ з іншими джерелами національного права та актами судової влади (підрозділи 1.1, 1.3), для виявлення особливостей окремих видів актів КСУ (підрозділи 2.2, 2.3.), та системний метод, за допомогою якого здійснювались, зокрема, аналіз правової природи актів КСУ (підрозділ 1.1) і класифікація актів КСУ (підрозділ 2.1).

Уточнення термінологічно-поняттєвого апарату дослідження, побудова класифікації актів КСУ потребували використання таких формально-логічних загальнонаукових методів, як аналіз, синтез, індукція, дедукція, (підрозділи 1.1, 2.1), порівняння, абстрагування, екстраполяції, контент-аналіз (підрозділ 1.1), типізація (підрозділи 1.1, 2.2, 2.3), а також спеціально-наукових методів, зокрема, методу тлумачення юридичних норм, використаний для дослідження змісту Конституції України, Закону України «Про Конституційний Суд України» та інших актів законодавства України та зарубіжних країн, рішень та висновків КСУ (розділи 1, 2).

Метод сходження від конкретного до абстрактного використано для виявлення загальних характеристик актів КСУ, які пов'язані та не пов'язані із конституційним провадженням (підрозділи 2.2, 2.3), метод сходження від абстрактного до конкретного - для аналізу використання юридичних позицій Суду в його рішеннях та висновках (підрозділи 1.2, 2.2).

Компаративний метод використовувався для визначення ролі і місця актів КСУ в системі джерел національного законодавства, враховуючи особливості правової природи і нормативного значення актів органів конституційного контролю в країнах загального і континентального права (підрозділ 1.3); метод узагальнення судової практики - для виявлення особливостей правової природи, ознак, значення юридичних позицій КСУ (підрозділ 1.2), окремих видів актів КСУ (підрозділи 2.2, 2.3).

Наукова новизна отриманих результатів полягає у комплексному дослідженні правової природи та видів актів Конституційного Суду України,

розробці пропозицій та практичних рекомендацій з удосконалення законодавства у сфері діяльності Конституційного Суду України задля затвердження принципу верховенства права та Конституції України.

У процесі дослідження сформульовано положення та висновки, що містять наукову новизну:

вперше:

- обґрунтовано комплексне розуміння природи актів Конституційного Суду України як правових актів та джерела права і як процесуальних документів та запропоновано акти Конституційного Суду України визначати як прийняті Конституційним Судом України у визначеній юридичній формі в порядку конституційного судочинства на основі принципів верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ письмові документи матеріального, процесуального, процедурного або організаційного характеру, які є результатом реалізації повноважень Конституційного Суду України як органу конституційної юрисдикції, містять в собі юридичні позиції, мають вищу юридичну силу, є остаточними та обов'язковими і спрямовані на забезпечення Конституції України як Основного закону;

- запропонована авторська класифікація актів КСУ за критеріями самостійності правового значення та функціонального призначення.

За критерієм самостійності правового значення виділяються:

по-перше, акти, пов'язані з конституційним провадженням у справах конституційної юрисдикції (основні):

1) процесуальні правові акти конституційної судової влади, що мають самостійне правове значення: з питань відповідності Конституції України нормативно-правових актів, офіційного тлумачення Конституції України та законів, а також висновки про відповідність Конституції України міжнародних договорів України - рішення, висновки;

2) процесуальні акти конституційної судової влади, що не мають самостійного правового значення: висновки Конституційного Суду;

по-друге, акти процедурного характеру, пов'язані з конституційним провадженням у справах конституційної юрисдикції: 1) ухвали про відмову у відкритті або припинення конституційного провадження (основні); 2) інші ухвали, забезпечувальні накази (додаткові).

По-третє, організаційні акти, не пов'язані з конституційним провадженням у справах конституційної юрисдикції – постанови КСУ (додаткові).

За функціональним призначенням акти Конституційного Суду України поділяються на:

- 1) правові акти Конституційного Суду України, прийняті за результатами розгляду судових справ (завершальні акти - рішення, висновки);
- 2) процедурно-процесуальні акти (ухвали, забезпечувальні накази, зокрема, акти внесення редакційних змін до завершальних актів);
- 3) внутрішні організаційні акти, зокрема, оперативні акти (акти про зміну, затвердження, скасування внутрішніх організаційних актів, тощо).

удосконалено:

- обґрунтування позиції, що виходячи з виключно правового характеру актів КСУ, задля уникнення політичної заангажованості Суд не має розглядати питання щодо політичної доцільності актів чи рішень, що є предметом розгляду Суду, адекватності заходів, що здійснювались на їх основі, та запропоновано доповнити статтю 8 Закону України «Про Конституційний Суд України» частиною 4 відповідного змісту;

- наукове положення, яке базується на твердженні, що для оцінки юридичного значення рішень Конституційного Суду України необхідним є використання терміну «преюдиція», оскільки рішення Конституційного Суду України про тлумачення закону стосується його правового змісту і є обов'язковим для всіх випадків його застосування. Пропонується поновити в Законі України «Про Конституційний Суд України» положення про преюдиціальність рішення КСУ при розгляді судами загальної юрисдикції позовів у зв'язку з правовідносинами, що виникли внаслідок дії

неконституційного акту, яка пов'язується з порушенням принципів верховенства права, правової визначеності, прав і свобод людини.

- положення про правову природу юридичних позицій КСУ з виділенням їх ознак, до яких належать: по-перше, офіційний, загальнообов'язковий характер незалежно від того, містяться вони в резолютивній чи мотивувальній частині акту; по-друге, загальний характер (поширення не тільки на конкретний, який став предметом розгляду у Суді випадок, але й на всі аналогічні справи, що мають місце у правовій практиці); по-третє, співвідносяться з рішенням та висновком як зміст і форма, при цьому мають самостійний характер відносно акту, в якому містяться; по-четверте, нормативний характер (формулювання критеріїв щодо вдосконалення чинного законодавства);

- положення щодо особливостей правової природи окремої думки судді КСУ та обґрунтовано, що окрема думка судді не містить юридичну позицію, є похідною від юридичної позиції КСУ, містить додаткові аргументи до мотивувальної частини у разі згоди судді із прийнятим рішенням або особистий погляд судді на фактичні обставини справи у разі незгоди з рішенням, процесуальні аспекти ухвалення рішення;

- положення щодо відмінності ухвал, забезпечувальних наказів з обґрунтуванням, що дані акти можуть бути як матеріально-правовими, так і процесуальними, приймаються з питань, які пов'язані з конституційним провадженням, але стосуються не самої суті справи, а умов, передумов і порядку її розгляду. Форма ухвали визначається КСУ залежно від її змісту як у вигляді окремого документу, так і протокольно.

набули подальшого розвитку:

- положення щодо обумовленості правової природи актів Конституційного Суду України особливим правовим статусом даного органу, тим, що вони ухвалюються для забезпечення дії принципу верховенства права та верховенства Конституції України, закріплених нею пріоритетів прав і свобод людини, основних засад конституційного ладу держави з доведенням,

що всі акти КСУ є правовими, але тільки рішення та висновки мають ознаку нормативності, оскільки породжують виникнення, зміну чи припинення відповідних правовідносин;

- твердження, що рішення КСУ щодо конституційності / неконституційності законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, на підставі яких створюються чи відміняються правові норми є нормативно-правовими актами; рішення щодо офіційного тлумачення Конституції України є актами інтерпретаційно-правового характеру;

- характеристика преюдиції Конституційного Суду України за критеріями її класифікації та додатково обґрунтовано, що вона є імперативною (має загальнообов'язкове значення, вимагає обов'язкового застосування і не може бути оскарженою); абсолютною (не може бути поставленою під сумнів, спростованою або незастосовною) та правовою (містить тлумачення норм законодавства та порядку їх реалізації, висновки, які розвивають, конкретизують, деталізують первинні норми, спрямовані на реалізації норм правових актів або регулювання забезпечувальних чи допоміжних відносин, дія яких не обмежується конкретною справою із визначеним колом осіб);

- положення, що рішення, прийняті Конституційним Судом України у порядку конституційного контролю, які поєднують у собі ознаки правозастосовних і правотворчих актів, є джерелами права, які за юридичною силою є нижчими за Конституцію України, але вищими за інші нормативно-правові акти;

- наукові положення щодо необхідності зміни юридичних позицій КСУ щодо неоскаржуваності всіх актів КСУ та доведено, що оскарженню не підлягають саме підсумкові рішення і висновки КСУ, що містять юридичні позиції, спрямовані на зміну чи припинення дії норми права, передбачають досягнення юридичних наслідків, реалізуються за допомогою правових засобів багаторазової дії; не мають чітких часових меж, розраховані на

заздалегідь необмежену кількість використань та адресовані неперсоніфікованому колу осіб. У свою чергу, акти індивідуальної дії КСУ (організаційні рішення, постанови, ухвали, забезпечувальні накази) під критерій неоскаржуваності не підпадають;

- обґрунтування доцільності окремого виділення норм щодо порядку прийняття, видів і механізму застосування актів КСУ з питань організаційного характеру (постанов), зокрема, щодо порядку проведення засідань Суду та їхньої фіксації, зберігання матеріалів засідань Суду (протоколів, записів, тощо), прийняття і опрацювання документів, пов'язаних із конституційним провадженням, поданих до Суду та надісланих Судом в електронному вигляді тощо.

Відповідно до отриманих теоретичних висновків запропоновано статтю 83 Закону України «Про Конституційний Суд України» викласти у такій редакції:

«Стаття 83. Акти Конституційного Суду України

1. Акти Конституційного Суду України – це прийняті Конституційним Судом України в певній юридичній формі в порядку конституційного судочинства на засадах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ письмові документи матеріального, процесуального, процедурного або організаційного характеру, які є результатом реалізації повноважень Конституційного Суду України як органу конституційної юрисдикції, містять в собі юридичні позиції, мають вищу юридичну силу, є остаточними та обов'язковими і спрямовані на забезпечення верховенства Конституції України та її розвиток.

2. З питань, пов'язаних із конституційним провадженням, Суд ухвалює рішення, надає висновки, постановляє ухвали, видає забезпечувальні накази.

Суд ухвалює процесуальні акти, якими засвідчується закінчення розгляду та вирішення по суті справи конституційної юрисдикції (рішення та висновки).

Суд ухвалює акти, якими засвідчується вирішення процедурних питань, що виникають до початку і під час конституційного провадження (ухвали, забезпечувальні накази)

3. Внутрішні акти з питань, не пов'язаних із конституційним провадженням, Суд ухвалює у формі постанови. Суд ухвалює інші внутрішні акти, що регламентують організацію його роботи, відповідно до цього Закону і Регламенту Конституційного Суду України».

Практичне значення отриманих результатів. Одержані в результаті дослідження положення та висновки можуть бути застосовані:

- у науково-дослідній сфері – для подальшого аналізу та тлумачення змісту актів КСУ, його юридичних позицій, забезпечення ефективності реалізації актів КСУ;

- у законотворчій діяльності – для удосконалення законодавчих положень щодо уніфікації поняття актів КСУ та уникнення політичної заангажованості при прийнятті актів КСУ;

- у правозастосовній діяльності – для вироблення рекомендацій щодо реалізації юридичних позицій КСУ та правових позицій, викладених в окремих думках суддів КСУ;

- у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Конституційне право України» (ОПП Право (Law), СО Бакалавр), «Конституційний процес» (ОПП Право (Law), СО Бакалавр).

Результати дисертаційного дослідження використовуються при здійсненні судочинства, підготовці та наданні методичної допомоги суддям судів I інстанції Сьомого апеляційного адміністративного округу, організації та проведенні навчань, семінарів для працівників апаратів судів, при розробці проєктів законодавчих та інших нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення питань адміністративної юстиції, правосуддя, судоустрою, статусу суддів та їхнього соціального захисту (Довідка № 01-12/44322/2023 від 26.10.2023 р.).

Результати дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі при викладанні дисципліни «Конституційне право України» (ОПП Право (Law), СО Бакалавр), «Конституційний процес» (ОПП Право (Law), СО Бакалавр) у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса Міністерства освіти і науки України (Довідка № 56/01-13/12.0 від 31.03.2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, сформульовані у ньому положення та висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень автора. У спільній статті з Е. Писаревою «Деякі проблемні питання виконання рішень Конституційного Суду України» (Науковий вісник МГУ. Серія «Юриспруденція». 2020. № 46. С. 19-24) особистий внесок дисертанта полягає у визначенні низки проблем, що пов'язані із виконанням рішень Конституційного Суду України, обґрунтуванні пропозиції покласти контроль за виконанням рішень КСУ саме на суд конституційної юрисдикції.

Апробація результатів дослідження. Сформульовані в дисертації теоретичні висновки розглядалися й обговорювалися на засіданнях кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права. Основні положення дослідження, висновки та пропозиції викладено на міжнародних, всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, як-от, Всеукраїнські науково-практичні конференції: «Осінні юридичні читання – 2020. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки» (26 листопада 2020 р., м. Вінниця), «Весняні юридичні читання – 2022. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки» (28 квітня 2022 р., м. Вінниця), наукова конференція професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2019-2020 рр. (квітень-травень 2021 р., м. Вінниця); Міжнародні науково-практичні конференції: «Конституція 1996 року: Україна в системі координат європейського конституціоналізму» (24 червня 2021 р., м. Київ), «Актуальні

проблеми економіки, фінансів, обліку та права: теорія і практика» (16 вересня 2022 р., м. Полтава), «Права людини в період збройних конфліктів» (18 листопада 2022 р., м. Одеса).

Публікації. Основні наукові результати дисертації опубліковано у 4 наукових статтях, розміщених у наукових фахових виданнях України.

Структура дисертації зумовлена поставленою метою і задачами дослідження і складається зі вступу, 2 розділів, що містять 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить – 228 сторінок, з яких основний текст становить 180 сторінок. Список використаних джерел налічує 340 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА АКТИВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

1.1 Поняття, ознаки і правова природа активів Конституційного Суду України

Конституційна демократія засновується на легітимації права з позицій основних (фундаментальних) прав та свобод і ґрунтується на природно-правових підходах щодо юридичної природи конституційних прав і свобод. Закони та інші нормативно-правові акти повинні, передусім, відповідати принципу верховенства права та верховенства конституції, не порушувати конституційні права та свободи, мати легітимну мету. Як зазначає Л. Глухарєва, ліберальне бачення правової держави передбачає зв'язаність інститутів держави правом у тому сенсі, що громадяни як автономні суб'єкти повинні мати можливість самостійно вирішувати свої проблеми, тоді як держава втручається в цей процес лише у разі виникнення не вирішуваних конфліктів [59, с. 305].

Наразі майже будь-яка сучасна держава позиціонує себе конституційною, що уособлює в собі «основні якості держави, організація та функціонування влади в якій підпорядковується конституції» [296, с. 24]. Проблема забезпечення балансу влад та утвердження верховенства Конституції України зумовлює необхідність обмежень дії кожної державної інституції в межах Конституції і законів України. Тобто в своєму розвитку держава прагне досягти максимального рівня відповідності всіх положень нормативно-правових актів приписам своєї конституції, для чого і створюються органи конституційної юрисдикції.

Україна знаходиться на п'ятому етапі розвитку конституційної юстиції (90-і – теперішній час), який «пов'язаний із встановленням в Україні органів конституційної юрисдикції як невід'ємної складової державного механізму» [147, с. 88-89]. В основу вітчизняної конституційної юстиції покладена

європейська модель конституційного правосуддя, яка була запропонована австрійським правознавцем Гансом Кельзенем. [76].

Необхідність створення спеціального органу для судового захисту конституції, за Г. Кельзенем, обґрунтовується декількома аргументами. По-перше, відповідністю всіх нормативно-правових актів конституції як закону найвищої юридичної сили, що є умовою існування та належного функціонування конституційного правопорядку і забезпечує логічну єдність нормативно-правових актів держави. Тому будь-який закон, що суперечить нормам конституції або законам, що її змінюють та доповнюють, має визнаватися нечинним, і таким повноваженням має наділятися окремий спеціально створений орган.

По-друге, на такий орган покладається вирішення можливих конфліктів відносно компетенції державних органів та констатація нечинності виданих ними правових актів, якщо вони суперечать конституції. Тому, за Г. Кельзенем, Конституційний Суд має відрізнитися від загальних судів як за місцем в системі державних органів, так і за своїми функціями [325, с. 239-240].

По-третє, покладення на Конституційний Суд функції захисту парламентської меншості від парламентської більшості з метою обмеження парламентської більшості та унеможливлення проявів її свавілля [35, с. 133].

Отже, запропонована Г. Кельзенем і втілена в життя на європейському континенті модель конституційної юстиції «не просто передбачала інструментально-інституціональні пропозиції щодо створення нового органу публічної влади, а ґрунтувалась на визначеній Г. Кельзенем цілісній концепції праворозуміння, в основу якої було покладено ідеї ієрархічної правової системи, в якій чинність нижчої норми визначається її відповідністю вищій, або створення нижчої норми уповноважується існуванням вищої... Підтримання відповідного стану стає можливим завдяки діяльності спеціально утвореного органу конституційної юрисдикції» [35, с. 134], яким і став Конституційний Суд.

Конституційний Суд України, згідно зі статтею 1 Закону № 2136-VIII, є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України [175].

КСУ наділений значним обсягом повноважень щодо забезпечення конституційності, в межах виконання яких реалізуються функції Суду. До таких функцій, як зазначає Т. Цимбалістий, відносяться: функція конституційного контролю; офіційного тлумачення Конституції України; захисту прав і свобод людини і громадянина; правотворення; установа; управління; представництва [314, с. 77-78].

Зазначені функції в практичному вимірі, як правило, виявляються у формі актів КСУ, які і є документальним виразом виконання Конституційним Судом України покладених на нього завдань, а також виступають в якості засобу юридичного оформлення результатів його діяльності. Такі акти, в свою чергу, виступають одним із елементів формування правового простору. Як відзначають В. Цоклан та В. Федоренко [315, с. 144], правові акти Конституційного Суду України є нормативно-правовою гарантією стабільності Конституції. Через рішення та висновки КСУ здійснюється реальний вплив на формування системи вітчизняного законодавства.

Сучасне національне законодавство не містить дефініції «акти Конституційного Суду України», а лише визначає їх види. При цьому в Конституції України в розділі XII «Конституційний Суд України» мова йде тільки про два види актів КСУ – рішення і висновки. У статті 83 Закону № 2136-VIII, крім рішень та висновків, визначені й інші види актів КСУ, які поділені на такі, що пов'язані із конституційним провадженням, - рішення, висновки, ухвали, забезпечувальні накази, які приймаються за наслідками розгляду справ за конституційними поданнями, конституційними

зверненнями та конституційними скаргами, а також на такі, що не пов'язані із конституційним провадженням - постанови.

Не містить приписів стосовно дефініції актів Конституційного Суду і Регламент Конституційного Суду України (далі – Регламент КСУ) [181], у якому вказується лише перелік таких актів. У Пояснювальній записці до проєкту Закону України «Про конституційну процедуру» від 21 грудня 2020 року № 4533У (у редакції проєкту зі змінами, наданого до другого читання у Верховній Раді України, Закон отримав назву «Про конституційне провадження») [166] також вказується на достатньо низький рівень правової аргументації щодо визначення актів КСУ, їх видів та порядку виконання.

Безумовно, постає питання про поняття і правову природу вказаних актів, їх юридичну силу та місце серед інших актів державних органів, адже Конституційний Суд посідає особливе місце у механізмі держави, бо «об'єктивно виступає одночасно і важелем збалансування системи державної влади, і захисником від будь-яких законодавчих спотворень тих фундаментальних норм і принципів, які встановлюються конституцією» [306, с. 51-52].

Слід зазначити, що на сьогодні серед науковців немає єдиної думки щодо віднесення КСУ до однієї з гілок державної влади. Одні фахівці вважають, що Конституційний Суд сприймається насамперед як специфічна наглядова інстанція, яка стоїть над всіма іншими органами державної влади (Ф. Веніславський, С. Денісов, Р. Мартинюк, В. Скомороха та інші). Інші стверджують, що Конституційний Суд України є невід'ємною частиною судової влади (М. Козюбра, О. Скакун, А. Селіванов, А. Стрижак, В. Тихий тощо). Є думки з приводу того, що КСУ є своєрідною самостійною інституцією, що не належить до жодної з гілок влади (Є. Кіреєва, Я. Ключка, М. Сербан) або має подвійну природу – поєднує риси судової та контрольної влад (Л. Гарліцкі, Ж. Джангірян).

Так, порівнюючи функціональні характеристики, інституційне оформлення, принципи та зміст діяльності органів конституційної юстиції в

Україні й державах Східної Європи, І. Петрів дістає висновку про їх правосудну природу і зауважує, що ці органи відповідно до своїх повноважень вирішують спори про право та врегульовують правові конфлікти, що виникають між гілками влади, встановлюючи таким чином конституційну істину про право та забезпечуючи конституційне правокористування та реальний конституціоналізм [146, с. 307].

З іншого боку, автор зауважує, що КСУ можна вважати «органом з особливим статусом та не відносити до жодної з гілок влади. Такий підхід дозволяє обґрунтувати відсутність законодавчого віднесення Конституційного Суду України до конкретної з гілок влади та, водночас, виключні повноваження на вирішення конфліктів між вищими органами державної влади» [145, с. 175].

Належним до судової влади України розглядає КСУ професор О. Константий, який стверджує, що цей орган конституційного правосуддя є автономним, наділеним спеціальними (посиленими) гарантіями незалежності його суддів, уповноваженим вирішувати найскладніші та найважливіші для держави й членів суспільства конституційно (політико-) правові спори, формувати преюдиційну конституційно-правову доктрину захисту фундаментальних прав і свобод людини [84].

Вітчизняний конституціоналіст Д. Терлецький зауважує, що «особливе становище Конституційного Суду України також визначається тією обставиною, що, будучи складовою системи судової влади, він, здійснюючи конституційне судочинство, зокрема вирішуючи спори стосовно повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування, більшою, ніж інші суди, мірою належить до державної влади в її значенні як системи державного управління, нетотожної системі виконавчої влади» [276, с. 184-185], а отже відносить КСУ до системи судової влади.

Підтримуючи погляди вищевказаних науковців, зауважимо, що після внесення змін до Конституції України у 2016 році [169] КСУ у Основному Законі (статті 147) вже не визначається як орган конституційної юрисдикції,

але такий статус він зберігає за Законом про КСУ (стаття 1), що підтверджується і у Рішенні Конституційного Суду щодо офіційного тлумачення положень статті 151² Конституції України від 02 грудня 2019 року № 11-р/2019 (далі – Рішення КСУ від 02 грудня 2019 року, Рішення КСУ № 11-р/2019) [203].

Термін «юрисдикція» (від лат. *jurisdictio* — судочинство, від *jus (juris)* — право і *dicere* — говорити, проголошувати) визначається, по-перше, як встановлена законодавством сукупність повноважень відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування розглядати та вирішувати правові спори і справи про правопорушення, давати правову оцінку діям осіб або інших суб'єктів права з точки зору їх правомірності або неправомірності, застосовувати санкції до правопорушників (за характером справ, які розглядаються, юрисдикція може бути адміністративною, конституційною та ін.), по-друге, як відправлення правосуддя або підсудність, що полягає у реалізації судом повноважень: а) керувати судовим процесом; б) судити і виносити компетентне рішення; в) зобов'язувати до виконання рішення, що прийняте [333, с. 490]. Отже, Конституційний Суд слід відносити до державних органів, що виконує судові повноваження у конституційно-правовій площині.

Як зауважує О. Констаний, через зміни в Конституції України КСУ «... не втратив статусу органу судової влади, а навпаки посилився в гарантіях своєї незалежної діяльності в якості автономного від судів загальної юрисдикції органу правосуддя, спеціалізованого на вирішенні найбільш суспільно значимих конституційних спорів, які виникають при застосуванні норм Основного Закону України вищими суб'єктами державної влади» [85].

Визначення КСУ як судового органу підтверджується і запровадженням інституту конституційної скарги як можливості (реалізації) прямого доступу до конституційного правосуддя, завдяки чому «фізичні та юридичні особи (окрім юридичних осіб публічного права) отримали реальну можливість звернутися до Конституційного Суду України та оскаржити на предмет

відповідності Конституції України (конституційності) закони України (їх окремі положення), що були застосовані під час судового розгляду їхніх справ», що надає їм можливість для захисту гарантованих Конституцією України прав людини і відновлення справедливості у кожній конкретній справі [31, с. 11]

Про здійснення КСУ судових повноважень свідчить і Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, де визначено, що «результатом реалізації Стратегії має стати ефективне конституційне судочинство, яке забезпечить справедливий розгляд справ Конституційним Судом України, ухвалення ним обґрунтованих рішень і висновків» [182].

Отже, Конституційний Суд можна визначити як державний орган із спеціальним статусом, що здійснює судові повноваження автономно від судів загальної юрисдикції. Як державний орган, при здійсненні своїх повноважень КСУ приймає відповідні рішення, які втілює у певну документальну форму – акти.

Виходячи із статусу Конституційного Суду, належності його до державних інституцій, його акти слід вважати правовими, адже приймаються вони органом, спеціально на те уповноваженим Конституцією, з дотриманням встановлених форми і процедури, які є обов'язковими до виконання на всій території України. При цьому, як зауважує сам КСУ у своєму Рішенні від 02 грудня 2019 року [203] «обов'язковість, остаточність та неможливість оскарження ухвалених Конституційним Судом України актів за наслідками розгляду справ пов'язані з виключними повноваженнями органу конституційної юрисдикції».

В теорії права до визначення поняття «правові акти» є різні підходи, особливо коли мова йде про порівняння вказаної дефініції із поняттям «юридичні акти» [254, с. 25]. Як правило, під правовими актами розуміють формально-обов'язкове волевиявлення держави (її органу або

уповноваженого нею суб'єкта) [187, с. 94], тобто оформлений результат здійснення повноважень державним органом (уповноваженою особою).

Як зазначає Т. Стрибко, «через систему правових актів право втілюється в життя при встановленні та регулюванні правил поведінки суб'єктів права, розв'язанні правових ситуацій, а також вирішенні юридичних справ, тобто правові акти є основними правовими засобами регулювання суспільних відносин» [270, с. 8].

При цьому до правових актів відносяться не тільки такі, що містять норми права, - нормативно-правові акти. Як зазначено у Рішенні Конституційного Суду від 02 листопада 2004 року [226], одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, не має підстав для ототожнення права із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу і рівність особи, тобто правові акти не ототожнюються тільки із нормативно-правовими актами. До правових актів також відносять й індивідуальні акти, акти тлумачення, змішані акти (складаються з нормативних і правозастосовних норм), а також нормативно-правові договори [270, с. 15].

Як визначає І. Сердюк, «обсяг поняття «правовий акт» неприпустимо обмежувати лише множиною нормативно-правових актів, адже з феноменом об'єктивного права безпосередньо пов'язані як акти тлумачення, так і акти застосування норма права» [254, с. 27]. Підтвердженням цієї думки є позиція КСУ, яка викладена у його Рішенні від 27 березня 2002 року [227], у якому зазначено, що «до повноважень Конституційного Суду України належить вирішення питань щодо конституційності правових актів Верховної Ради України та Президента України, незалежно від того, мають вони нормативно-правовий чи індивідуально-правовий характер».

Питання щодо дефініції актів КСУ намагаються вирішити науковці. Так, О. Нікольська розуміє акти КСУ через специфічну домінуючу функцію Суду в системі органів державної влади в Україні і вказує, що акти КСУ «є засобом формалізації його волі як єдиного в державі органу конституційної

юрисдикції, ... через акти Конституційного Суду України забезпечується верховенство Конституції в правовій системі України та вирішуються конституційно-правові конфлікти та спори» [122, с. 50].

А. Івановська акт КСУ розглядає як «правовий акт, який прийнятий Судом в межах своєї компетенції і у встановленому законом процесуальному порядку, містить висновки Конституційного Суду, постановлені ним у результаті конституційного судочинства відносно конституційності і офіційного тлумачення Конституції і законів України, а також має державно-владний характер і обов'язкову силу на всій території України і оскарженню не підлягає» [70, с. 50].

У своєму дисертаційному дослідженні О. Ярошенко актами Конституційного Суду України називає «рішення та висновки щодо конституційності та офіційного тлумачення правових актів у межах його компетенції. ... що хоча Конституційний Суд України не можна назвати правотворчим органом у чистому вигляді, оскільки він не створює нових правових норм..., однак його рішення є остаточними, не підлягають оскарженню й обов'язкові для виконання на території України, що свідчить про нормативність і юридичну силу його приписів» [338, с. 14].

В. Григор'єв політизує сутність актів КСУ і зазначає, що «акти конституційної юстиції – це акти політико-правового характеру, які виступають засобом правової охорони Основного Закону будь-якої держави» [57, с. 307-308]. Автор підкреслює роль правоохоронної функції КСУ відносно дотримання та реалізації положень Конституції України. Прихильником цієї ж точки зору виступає і М. Савенко і робить висновок, що взагалі «акт конституційної юстиції є актом правоохоронного характеру, який здатен не лише захищати правопорядок, але і змінювати його» [249, с. 12].

Видається не доцільним сприйняття цих точок зору, виходячи насамперед з доктринальної природи актів КСУ і відсутності цільового призначення актів КСУ у забезпеченні загального правопорядку. Як слушно зауважив М. Савчин, «Конституційний Суд України, виконуючи покладені на

нього функції, видає акти, які мають праворегулюючу дію, але ця дія має різний ефект для суспільних відносин, щодо яких відбувається розгляд справ Конституційним Судом» [250, с. 21-22].

В. Гергелійник взагалі оминає спробу визначення поняття актів КСУ і зазначає, що «дискусивність визначення юридичної природи актів Конституційного Суду України вимагає створення закону про нормативно-правові акти України, який визначив би на законодавчому рівні єдину структуру джерел права України» [54, с. 10-11].

Зауважимо, що 24 серпня 2023 року Верховна Рада України (далі – ВРУ) прийняла Закон України «Про правотворчу діяльність» [180], яким було визначено «правові та організаційні засади правотворчої діяльності, принципи і порядок її здійснення, учасників правотворчої діяльності, правила техніки нормопроекування, порядок здійснення обліку нормативно-правових актів, а також правила дії нормативно-правових актів, усунення прогалин, подолання колізій у нормативно-правових актах та здійснення контролю за реалізацією нормативно-правових актів» (преамбула Закону).

У вказаному Законі надані визначення різним правовим дефініціям, пов'язаним із правотворчою діяльністю, зокрема, надано поняття норми права, законодавства, нормативно-правових актів, їх юридичної сили та ієрархії. При цьому у частині 4 статті 1 Закону України «Про правотворчу діяльність» вказано, що рішення і висновки Конституційного Суду відносяться до правових актів, які не містять норму права, тобто загальнообов'язкове формально визначене правило поведінки, що регулює суспільні відносини, яке охороняється і забезпечується державою (ч. 1 статті 8 Закону України «Про правотворчу діяльність»), і до системи законодавства такі акти не входять. Сам Конституційний Суд не відноситься до учасників правотворчої діяльності (стаття 4 Закону України «Про правотворчу діяльність»), а отже його акти будуть правовими, але не нормативними. Цим законодавець ще раз підкреслив особливий статус Конституційного Суду як державної інституції та зауважив

на особливій правовій природі його актів, з чим неможна повністю погодитись, що і буде доведено далі у дисертаційному дослідженні.

О. Радь пропонує компромісний варіант поняття «акти Конституційного Суду України» - як «сукупність усіх актів цього суду, що ухвалені в процесі його діяльності в межах визначених повноважень» [189, с.382].

На підставі наведених міркувань науковців можна зробити загальний висновок, що у сучасній юридичній науці не існує єдиного погляду на поняття актів КСУ, пропонуються різні підходи до визначення таких актів у широкому та вузькому розумінні. Діюче законодавство також не надає дефініції актів Конституційного Суду, не визначає їх місце серед джерел права, а лише відносить такі акти до правових.

Насамперед, у широкому розумінні під актами Конституційного Суду слід розуміти будь-які рішення, які Суд ухвалює, постановляє або видає на основі розглянутих ним питань в межах конституційного провадження, питань, не пов'язаних із конституційним провадженням або вирішення питань організації роботи Суду, які він приймає поза розглядом та вирішенням справ.

Термін «акт» (від лат. *actus* – дія, *actum* – документ), згідно Великому тлумачному словнику сучасної мови, розуміється як «писаний указ, грамота, постанова державного, суспільного значення, офіційний документ, протокол, запис про який-небудь факт». Наводяться такі значення цього слова: «1) дія, подія, вчинок; 2) окремий прояв якої-небудь діяльності; 3) офіційний документ, протокол, запис про який-небудь факт; 4) документ, що засвідчує що-небудь; 5) урочисті збори в навчальному закладі (з приводу випуску, вручення нагород); 6) закінчена частина театральної вистави, драматичного твору» [42].

За Юридичною енциклопедією, акт це: 1) дія, вчинок громадянина або посадової (службової) особи; 2) документ, який видається державним органом, органом місцевого самоврядування, посадовою особою або громадською організацією у межах їх компетенції: закон, указ, постанова, наказ,

розпорядження тощо. До актів належать і протоколи та інші документи, що засвідчують юридичні факти [332].

Як бачимо, у визначеннях акцентується увага на тому, що в актах є прояв вольового начала. У цьому сенсі вказівка на те, що акти Конституційного Суду є засобом вираження його волі, представляється правильною.

Зауважимо, що нерідко зустрічаються дефініції правових актів через поняття рішення. Так, Президія Вищого арбітражного суду України свого часу у Роз'ясненні від 26 січня 2000 року визначила акт державного чи іншого органу як юридичну форму рішень цих органів, тобто офіційний письмовий документ, який породжує певні правові наслідки, спрямований на регулювання тих чи інших суспільних відносин і має обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин [171].

Такий підхід до дефініції актів Конституційного Суду простежується і у розділі XII Конституції України, який присвячено КСУ, де поняттям «рішення» визначається будь-який акт Конституційного Суду, зокрема, у статті 149¹, 153 це поняття застосовується у широкому розумінні як родове поняття, загальне до всіх видів актів.

Така теза була підтримана і у Проекті Закону України «Про Конституційне судочинство в Україні» від 16 травня 2017 року (який не був прийнятий ВРУ) [185], де акти КСУ уніфіковані під назвою «рішення Конституційного Суду України» у наступних формах: ухвала; рішення; висновок. Як зазначає М. Тесленко, «хоча Конституція і Закон України «Про Конституційний Суд України» встановлюють різновиди актів Конституційного Суду, будь-який його правовий акт, який відповідає вимогам Конституції і Закону та іменується рішенням, є родовим поняттям і приймається з усіх питань, віднесених до його компетенції» [277, с. 6]. Такий підхід, на нашу думку, є хибним, оскільки тільки частина актів КСУ безпосередньо пов'язана зі здійсненням процесу правосуддя і отриманням остаточного результату – це рішення і висновки, а інші ухвалюються з метою

організації процесу розгляду справи або стосуються низки організаційних питань роботи Суду.

З іншого боку, у статті 151² Конституції України вказано, що рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені, тобто мова йде про рішення Суду як видове поняття, що знайшло своє відображення і у Законі про КСУ, і у Регламенті КСУ, де поняття «рішення» розглядається як окремий вид акту органу конституційної юрисдикції.

Назва статті 98 Закону про КСУ «Відповідальність за невиконання актів Суду» також свідчить про визнання рішення як окремого акту Суду. Але зміст самої статті говорить або про те, що відповідальність покладається тільки за невиконання рішень і недотримання висновків КСУ як окремих видів актів Суду, або «свідчить про певну непослідовність, пов'язану із конституційним і законодавчим вживанням термінів «рішення», «рішення і висновки» КСУ. Буквальне розуміння словосполучення «рішення і висновки» здебільшого виключає з цього переліку інші акти КСУ, що виглядає не завжди доречним, іноді термін «рішення» може вживатися в широкому значенні» [30, с. 68].

Але Конституційний Суд у своєму тлумаченні статті 151² Конституції України застосовує поняття рішень у широкому розумінні, «незалежно від їх юридичної форми (виду), ухвалені ним як з питань, пов'язаних зі здійсненням ним конституційного провадження, так і питань, пов'язаних із забезпеченням належної організації діяльності Конституційного Суду України та реалізацією конституційно-правових гарантій незалежності і недоторканності суддів Конституційного Суду України» [203].

На нашу думку, не варто визначати поняттям «рішення» всі акти, які приймаються в процесі здійснення Конституційним Судом України своїх повноважень, перш за все через те, що один з основних актів КСУ має окрему назву «рішення», до якого встановлені відповідні вимоги, порядок його ухвалення тощо. Застосування такого поняття призводить до певної плутанини. Якщо і можна називати «рішенням» будь-який документ, який

приймає у межах своїх повноважень КСУ, тоді слід вказувати, що такий акт – це рішення у широкому сенсі, без визначення його видової належності, це саме правова позиція Суду.

Більш того, сам Конституційний Суд у своєму Рішенні від 14 жовтня 2003 року при тлумаченні понять «рішення» і «акт» Верховної Ради України та їх співвідношення [228] зазначив, що під терміном «рішення» Верховної Ради України треба розуміти результати волевиявлення парламенту України з питань, віднесених до його компетенції. Термін «акти» необхідно розуміти як документи Верховної Ради України, в яких закріплюється волевиявлення парламенту України з питань, віднесених до його компетенції. Терміни «рішення» і «акти» Верховної Ради України - це взаємозв'язані правові категорії, які співвідносяться між собою як зміст і форма.

Звідси можна зробити висновок, що рішення КСУ може розглядатися як зміст його волевиявлення з питань, віднесених до його компетенції, яке втілюється у відповідну форму – акт КСУ, одним із видів якого є рішення.

Відповідно, у вузькому розумінні акти КСУ необхідно представляти як результат діяльності органу конституційної юстиції, оформлений у встановленій законом формі (рішення, висновок, ухвала, забезпечувальний накази, постанова). Фактично, під актами КСУ розуміються будь-які акти Суду, перелічені в Конституції України, Законі про КСУ, Регламенті КСУ, з питань його законодавчо визначеної компетенції, які виражають його волю і констатують відповідно до зазначених нормативно-правових актів певні юридично значущі обставини.

Для визначення дефініції актів КСУ має значення аналіз їх ознак. На думку Т. Цимбалістого, актам Конституційного Суду притаманні такі ознаки: спеціальний предмет (об'єкт); особливий процесуальний порядок прийняття; загальнообов'язковість на всій території держави; остаточність і неоскарженість; виступають «засобом гарантування верховенства Конституції України на всій території держави, забезпечення прямої дії її норм і формування єдиного конституційного праворозуміння» [312, с. 48]

Погоджуючись загалом з автором, зауважимо на наступному.

Дійсно, актами Конституційного Суду України вирішуються питання, віднесені до його виключної компетенції. Жоден інший державний орган не уповноважений вирішувати питання, які є предметом діяльності Конституційного Суду. Згідно статті 150 Конституції України до повноважень Суду відносяться:

1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність): законів та інших правових актів Верховної Ради України; актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України; правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) офіційне тлумачення Конституції України;

3) здійснення інших повноважень, передбачених Конституцією України. Такі повноваження передбачені статтями 151 і 151¹ Конституції України.

Ці повноваження визначені і у статті 7 Закону № 2136-VIII. При реалізації вказаних повноважень Конституційний Суд приймає відповідні правові акти, зокрема, рішення і висновки, які є результатом конституційного провадження, а також інші акти, які носять процедурний характер. Кожний з актів має власний предмет розгляду.

Акти КСУ приймаються в особливому процесуальному порядку. Спеціальний порядок ухвалення актів КСУ закріплений в Конституції України (стаття 153), Законі № 2136-VIII (глави 7 і 8) і Регламенті КСУ. Дотримання КСУ процедурних умов прийняття актів є одним із найважливіших основ їх легітимності. Ступінь відповідальності, що покладається у зв'язку з цим на Конституційний Суд, важко переоцінити, тим більше, що його акти (рішення і висновки) є остаточними і не можуть бути переглянуті навіть самим КСУ, а в судовій системі України немає іншого органу конституційного судочинства, уповноваженого перевіряти відповідність нормативно-правових актів Конституції України та у разі їх неконституційності позбавляти їх юридичної сили.

Цілком очевидно, що конструкція частин 1 і 2 статті 8 Закону про КСУ виключає можливість реалізації його повноважень поза зв'язком з цілями його діяльності і повноваженнями, викладеними у статті 7 Закону № 2136-VIII.

Варто звернути увагу на те, що акти, які приймаються Конституційним Судом України, неможливо розглядати окремо від процесів, що відбуваються в суспільстві та державі, оскільки вони значною мірою впливають на законодавче регулювання, права людини та на функціонування правової системи в цілому. У зв'язку з цим, необхідно визначити, у якому обов'язі Конституційний Суд своїми актами може впливати на механізми державного управління та чи можуть його акти вносити «корективи» у функціонування системи державної влади взагалі.

Природно, що специфіка діяльності органу конституційної юрисдикції полягає в тому, що він не може ухвалювати компромісні рішення, бути посередником у спорах між іншими гілками влади. В. Скомороха, підкреслюючи, що Суд вирішує лише питання права, разом із тим, вважав, що «конституційному правосуддю взагалі притаманна певною мірою політична функція» [259, с. 232]. Політична функція також відображається в процесі тлумачення Основного Закону, який «можна вважати актом політичного консенсусу. За своїм змістом Конституція охоплює не лише державно-правову сферу, але й недержавну. Як відзначається дослідниками, конституція є політичним документом» [271, с. 3].

Важливо відзначити, що Конституційний Суд України у своїй діяльності не може уникнути вирішення питання, що прямо пов'язані з політикою або політичною системою. КСУ надзвичайно важко утримувати позиції незалежного від політики арбітра та приймати поза політичні рішення, які не переступатимуть межу права. Так, наприклад, має політичне забарвлення низка рішень Конституційного Суду стосовно формування коаліції депутатських фракцій [229; 230; 231; 200]. Або Ухвала Великої палати КСУ від 10 грудня 2019 року про закриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Президента України Порошенка П.О. щодо

відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про позбавлення В. Януковича звання Президента України» [292], у окремій думці до якої суддя Конституційного Суду О. Первомайський зауважив, що КСУ через дискусійні мотиви провадження у цій справі, не лише відмовився надати власне розуміння положення щодо охорони звання Президента України і збереження його за ним довічно (частина 3 статті 105 Конституції України) у системному зв'язку з іншими нормами, а й «виявив суддівський мінімалізм у формуванні своєї практики в контексті доктрини «політичного питання»», який може мати як наслідок поступову втрату КСУ «свого авторитету та гідного місця в системі стримувань та противаг як органу охорони та захисту прав і свобод людини і громадянина, верховенства права і конституційної демократії у цілому від сваволі органів державної влади внаслідок перманентного ухвалення останніми політичних або квазіполітичних рішень» [130].

О. Скрипнюк акцентує увагу на тому, що «представниками політичної влади неодноразово робилися спроби перетворити Конституційний Суд на суто політичний орган» [261, с. 55.], наприклад, при ухвалі Рішення КСУ від 25 грудня 2003 року у справі щодо строків перебування на посту Президента України [210], яке, на думку багатьох фахівців, мало в собі значно більшу політичну складову, ніж юридичну.

На необхідності визначення терміну «політизація», який вживається по відношенню до Конституційного Суду, наполягає К. Бабенко, який розмежовує цей термін у двох значеннях. По-перше, як зазначає науковець, це політизація «ad hoc» - «передбачає попередню визначеність чи попередню детермінованість рішень Конституційного Суду та суддів Конституційного Суду тими чи іншими політичними мотивами» (через вплив на суддів органів державної влади, наприклад). На думку К. Бабенка, «в такому випадку рішення суддів не матимуть основних властивостей будь-якого судового рішення – неупередженості та незаангажованості» і тому саме цей вид «політизації» є найнебезпечнішим.

Другий вид – політизація «post hoc» – застосовується по відношенню до політичних наслідків рішень Суду і на переконання науковця, така «політизація» є не тільки можливою, але й необхідною, адже переважна частина тих справ, що розглядаються Конституційним Судом має політичний (політико-економічний, політико-соціальний, політико-правовий тощо) характер. Тому цілком природно, що винесені Конституційним Судом рішення мають політичні наслідки, впливають на політичний процес та на дії учасників політики» [26].

Зауважимо, що питання політизації актів КСУ прямо не є предметом даного наукового дослідження, тим не менш слід визнати, що основним завданням органів конституційної юрисдикції є забезпечення розвитку держави в правовому демократичному руслі, не втрачаючи при цьому власної незалежності і зосередженості виключно на правових питаннях, уникаючи, таким чином, прямого втручання в політичні процеси. Визначальними при реагуванні на акти КСУ мають стати юридичні, а не політичні чинники, особливо якщо вони передбачають конкретні зобов'язання для суб'єктів. Тому, не викликає жодного сумніву, що правовий характер і мета актів КСУ вимагає не лише їх виконання, а й встановлення законом низки юридичних гарантій такого виконання.

Враховуючи загрозу політичної заангажованості КСУ, вважаємо за необхідне доповнити частину 3 статті 8 Закону про КСУ абзацами такого змісту: «Суд не розглядає питання про політичну доцільність прийнятих рішень, так само як і про адекватність заходів, що здійснювалися на їх основі.

Аргументи, які застосовуються Конституційним Судом з метою обґрунтування його рішень і висновків, повинні мати виключно правовий характер. Встановлення та дослідження фактичних обставин може здійснюватися Конституційним Судом, якщо це входить до його компетенції у зв'язку зі специфікою конкретної справи».

Стаття 151² Конституції України прямо вказує на те, що рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом, є обов'язковими, остаточними і не

можуть бути оскаржені. Слід зазначити, що це положення розповсюджується не тільки на рішення і висновки як окремі акти КСУ, а і на інші види актів, що зазначено у Рішенні КСУ від 02 грудня 2019 року: «рішення органу конституційної юрисдикції безвідносно до їх юридичної форми є результатом реалізації Конституційним Судом України виключних конституційних повноважень, тому вони є обов'язковими і не можуть бути оскаржені» [203].

Аналіз Закону про КСУ, Регламенту КСУ дає можливість стверджувати, що обов'язковість є ознакою всіх актів Конституційного Суду, хоча у вказаних нормативних актах згадується (як і у Конституції України) лише про рішення і висновки Суду. Вбачається, що поняття «рішення» в даному випадку застосовується у якості родового, а не як вид акту. Обов'язковість «зумовлюється особливим конституційним статусом Конституційного Суду України, юридичною природою його рішень, а також надзвичайною важливістю покладених на нього функцій та завдань, пов'язаних із забезпеченням верховенства Конституції України» [203].

Обов'язковість ухвалених КСУ рішень та висновків є одним із принципів діяльності Конституційного Суду, що закріплено у статті 147 Конституції України і статті 2 Закону про КСУ. У Рішенні Суду від 14 грудня 2000 року зазначено, що рішення КСУ (у широкому сенсі) незалежно від того, визначено в них порядок і строки їх виконання чи ні, є обов'язковими до виконання на всій території України і всіма суб'єктами, яким вони адресовані [232]. Підтвердження цього положення міститься і у Рішенні КСУ від 02 грудня 2019 року [203].

Як зазначає К. Ісмайлов, «лише Конституційний Суд виступає єдиним органом конституційного контролю, який своїми рішеннями зобов'язує всі без винятку органи державної влади - Президента, Верховну Раду, Кабінет Міністрів, суди загальної юрисдикції, інші органи державної влади, а також Верховну Раду Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування ... привести у відповідність із Конституцією прийняті ними

юридичні акти – закони, укази, постанови тощо у разі визнання їх такими, що суперечать Конституції» [71, с. 44].

Ознаку обов'язковості всіх актів КСУ і сам Суд у своїй юридичній позиції, яка викладена у Рішенні КСУ від 9 червня 1998 року про офіційне тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України [240]: рішення і висновки рівною мірою є обов'язковими до виконання, що впливає «з частини третьої статті 124 Конституції України, відповідно до якої судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції, а також з частини п'ятої цієї статті, згідно з якою всі судові рішення, незалежно від їх конкретних форм, що ухвалюються судами іменем України, є обов'язковими до виконання на всій території України».

Одним із фундаментальних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності, який передбачає повагу до принципу *res judicata* – принципу остаточності рішень суду. Цей принцип наголошує, що «жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового рішення суду просто тому, що вона має на меті добитися нового слухання справи та нового її вирішення.

Повноваження вищих судових органів стосовно перегляду мають реалізовуватися для виправлення судових помилок та недоліків судочинства, але не для здійснення нового судового розгляду. Перегляд не повинен фактично підміняти собою апеляцію, а сама можливість існування двох точок зору на один предмет не є підставою для нового розгляду. Винятки із цього принципу можуть мати місце лише за наявності підстав, обумовлених обставинами важливого та вимушеного характеру» (Рішення Конституційного суду України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012, справа № 1-11/2012) [233].

Обов'язковість, остаточність і неоскаржуваність актів Конституційного Суду України вказують на беззаперечність цих актів, неможливість їх зміни чи скасування в частині або в цілому. За аналогією, для того, щоб певна частина закону була визнана такою, що не відповідає вимогам Конституції,

має бути можливість чітко відокремити (виділити) її від решти частини положення закону. З огляду на це, дані акти не можуть бути предметом контролю інших органів державної влади, в тому числі і тих, діяльність яких підлягає конституційному контролю відповідно до Основного Закону України.

Будь-яка незгода з актами, ухваленими Конституційним Судом України, не надає права жодному державному органу ставити під сумнів їх зміст або надавати правову оцінку їх відповідності Основному Закону України. Недотримання цього принципу призводить до порушення закладених Конституцією України основних засад поділу державної влади, верховенства права та Конституції, наслідком чого є руйнація правової системи.

Ні Конституція України, ні Закон про КСУ не передбачають можливості відходу Конституційного Суду від своїх офіційних рішень чи правових позицій. Вони є «взірцем» і обов'язковими для розуміння та виконання всіма суб'єктами права, а тому будь-які наступні рішення єдиного органу конституційної юрисдикції України можуть поглиблювати розуміння раніше витлумачених норм додатковою аргументацією, але не можуть суперечити їм, а тим більше спростовувати їх.

З іншого боку, деякі науковці ставлять питання про необхідність скасування норми про неоскаржуванність і остаточність актів КСУ [303, с. 49]. Як зауважують В. Тацій і Ю. Годика, «помилкові рішення Конституційний Суд України може приймати і під тиском політичних обставин, політичної та іншої кон'юнктури тощо. З'являються нові чинники, які необхідно враховувати, щоб правова позиція єдиного органу конституційної юрисдикції не ставала дестабілізуючим фактором» [272, с. 63].

В науковій літературі надані різні пропозиції щодо вирішення цього питання. Деякі науковці пропонують надати законодавчому органу права автентичного тлумачення, але, як зазначає В. Тихий, «збереження за Верховною Радою України функції тлумачення Конституції України та законів України не тільки створювало б небезпеку внесення змін у зміст цих нормативно-правових актів з метою надання їм зворотної дії, але й підривало

б стабільність законодавства» [281, с. 63]. Але на сьогодні за Конституційним Судом зберіглася тільки функція офіційного тлумачення Конституції України.

Деякі автори пропонують створити нову інстанцію для перегляду рішень Конституційного Суду, але «створення такої інстанції може негативно вплинути на прийняття рішень Конституційним Судом України, і зокрема, поставити під сумнів його незалежність, що є неприпустимим» [122, с. 57].

На думку О. Никольської, найбільш доцільним представляється надання КСУ права перегляду своїх рішень, оскільки це найбільше відповідає принципам верховенства права та поділу влади [122, с. 58]. Для можливості здійснювати такий перегляд необхідно на законодавчому рівні визначити вичерпний перелік підстав для цього, наприклад, скасування або прийняття нової Конституції [303, с. 50, 52].

Варто зазначити, що в інших країнах поширена практика остаточності всіх рішень органу конституційної юрисдикції. Наприклад, у ч. 4 статті VI Конституції Боснії і Герцеговини [86] визначено, що рішення Конституційного Суду є остаточними і обов'язковими. Про це, зокрема, вказується і у п. 14 Рішення ЄСПЛ у справі *Simić v. Bosnia-Herzegovina*, No. 75255/10 від 15 листопада 2016 року, яка стосувалася звільнення судді Конституційного Суду самим Судом [48].

Відповідно до ч. 3 статті 62 Конституції Франції рішення Конституційної Ради не підлягають оскарженню. Вони обов'язкові для органів публічної влади і для всіх адміністративних та судових органів [88]. Рішення не підлягають оскарженню ані самою Радою, ані в інших інстанціях національного рівня. «Гіпотетично можна ставити питання про оскарження, але не в суто процесуальному розумінні цього слова, лише шляхом внесення змін до Конституції або можливості звернення, зокрема, до Європейського Суду з прав людини» [30, с. 69.].

Отже, безумовно, ознака обов'язковості притаманна всім видам актів Конституційного Суду. Ознаки остаточності та неоскаржуваності мають

рішення і висновки як окремі види актів Суду. Інші акти можуть мати, або не мати таких ознак.

Слід зазначити, що акти КСУ мають вплив на майбутні правовідносини, що впливає, зокрема, з положень статті 97 Закону про КСУ, оскільки Суд у рішенні, висновку може встановити порядок і строки їх виконання, а також зобов'язати відповідні державні органи забезпечити контроль за виконанням рішення, додержанням висновку, при цьому Суд може вимагати від відповідних органів письмове підтвердження виконання рішення, додержання висновку.

Н. Агафонова аргументовано відмічає специфічну домінуючу функцію КСУ і зазначає, що «при внесенні змін до Конституції України Конституційний Суд України не просто фактично доповнює функцію законодавця, у конкретних ситуаціях він значною мірою впливає на перебіг майбутніх конституційних змін» [24, с. 206].

Вплив на майбутні правовідносини має прояв і при наданні КСУ висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам її статей 157 і 158. «Наведене повноваження практично не має аналогів у європейській практиці конституційної юрисдикції» [334].

Все вищевказане свідчить, що акти КСУ визначаються як правові акти. Але, для з'ясування місця актів Конституційного Суду у системі джерел права і законодавства України вимагається встановлення їх юридичної сили і, як результат, правової природи. Як слушно зазначає Т. Хмарук, «вітчизняна наука конституційного права не містить чіткого тлумачення поняття «акт конституційної юстиції», оскільки на доктринальному рівні досі немає єдності серед науковців стосовно правової природи актів Конституційного Суду України» [300, с. 3].

На думку Т. Цимбалістого, правова природа актів КСУ «нерозривно пов'язана з місцем органу судового конституційного контролю в механізмі держави, особливостями правового регулювання їх статусу» [312, с. 47]. У свою чергу Р. Мартинюк зазначає, що «питання про те, якою є юридична

природа рішень і висновків Конституційного Суду України, безпосередньо зв'язане із проблематикою визначення функціональних меж діяльності Суду. Зазначена проблематика має не тільки суто теоретичне, а й практичне значення, оскільки стосується можливості втручання Конституційного Суду України в межі компетенції інших владних структур» [110, с. 3].

У сучасній юридичній науці правові акти з точки зору правової природи прийнято поділяти на нормативні та індивідуальні (ненормативного характеру), які характеризуються певними рисами. Так, нормативні акти поширюються на заздалегідь не визначену кількість тотожних за своїми ознаками випадків; адресуються неперсоналізованому колу осіб; реалізуються за допомогою правових засобів багаторазової дії; зазвичай не мають чітких часових меж.

Індивідуальні акти (ненормативного характеру) видаються правозастосовними органами у формі указів, постанов, наказів, розпоряджень тощо щодо згаданих у них осіб або конкретних обставин; не містять норм права; не є джерелом права; спрямовуються на врегулювання конкретних видів соціальної поведінки; поширюються лише на персонально визначених осіб; не передбачають повторного застосування одних і тих самих юридичних засобів; мають переважно короткостроковий характер, припиняються після реалізації відповідних індивідуальних правових приписів [257, с. 412].

Виходячи з цього положення, науковцями висловлюються різні підходи до визначення правової природи актів Конституційного Суду України, їх місця серед джерел права.

Так, О. Ярошенко [191, с. 146] стверджує, що остаточність, неоскаржуваність й обов'язковість до виконання на території України актів КСУ свідчить про нормативність і юридичну силу їх приписів. Аналогічну позицію займає і К. Томашевський, який наголошував на необхідності розглядати акти Конституційного Суду в якості нормативно-правових актів, що є джерелами права [116, с. 171]

Про нормативний характер рішень вказує і А. Івановська, яка робить такий висновок, аналізуючи практичну діяльність КСУ [70, с. 43]. Вона поділяє думку іншого науковця – Ж. Овсепяна, який стверджує, що акт органу конституційної юрисдикції є актом нормативного рівня, який стоїть вище відмінюваного закону чи постанови, яку б юридичну силу він не мав [124, с. 119].

Дійсно, за законодавством деяких іноземних держав актам конституційної юрисдикції надається сила закону (наприклад, рішенням Конституційного Суду Німеччини або нормативним постановам Конституційної Ради Республіки Казахстан) [70, с. 43].

На думку О. Радь, яка вважає, що не всі акти КСУ є нормативними і можуть вважатись джерелами права, нормативним актом Конституційного Суду України є офіційно опублікований правовий акт у письмовій формі, що закріплює результат діяльності суду, «спрямований на зміну чи припинення дії норми права, передбачає досягнення юридичних наслідків, розрахований на невизначену кількість використань та адресований неперсоніфікованому колу суб'єктів» [189, с. 380].

Д. Лилак, посиляючись на римську формулу «*legis interpretatio vim obtinet*» (тлумачення закону має силу закону), вважає, що право КСУ тлумачити Конституцію і закони надає йому статусу законодавчого органу, а акти офіційного тлумачення набувають обов'язкового для всіх фізичних та юридичних осіб характеру [105, с. 67]. Так, у рішенні КСУ від 02 листопада 2004 року у справі про призначення судом більш м'якого покарання [226], зокрема, надано визначення принципу верховенства права. У рішенні по справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі від 16 квітня 2008 року визначені засади народовладдя в Україні [208].

На думку Т. Цимбалістого, рішення КСУ у справах про офіційне тлумачення Конституції і законів України мають нормативно-правову природу, «адже таке тлумачення і є способом конкретизації їх норм» [312, с. 49]. Разом з тим науковець визначає, що рішення і висновки КСУ не можуть

мати характеру нормативно-правових актів, які здатні активно регулювати суспільні відносини, поділяючи думку про це з В. Шаповалом [320, с. 29].

Про нормативний характер рішень та висновків Конституційного Суду стверджує і Г. Христова. Крім того, такий характер мають і акти КСУ щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України [304, с. 12, 15]

За висновком К. Ісмайлова, тільки рішення КСУ, зважаючи на їх змістовне наповнення, мають нормотворчий характер і можуть бути визнані джерелами права, а висновки не мають правотворчого значення, а лише є правовою основою для ухвалення певного правотворчого рішення іншими органами державної влади, тому їх треба розглядати ні в якості джерела права, а можливого джерела правотворчості [71, с. 63].

С. Шевчук [326, с. 35] відстоює позицію, що акти Конституційного Суду України як різновид актів судової влади є правозастосовними правовими актами, які ухвалюються унаслідок виключно правозастосовної діяльності суду відповідно до норм процесуального права у документальній формі та спрямовані на досягнення юридичного результату.

При цьому, як зазначає науковець, «нормативність актів судової влади не засновується на нормах права як нормативність правових актів та походить від актів судової влади як правозастосовних актів, що складають (усталену) судову практику, або в яких міститься судовий прецедент, правова позиція, правоположення, і тільки та частина, яка їх містить, буде мати нормативне значення, а не акт судової влади загалом» [326, с. 35].

Слушною є думка П. Волвенка, який вважає, що «акти тлумачення (висновки та рішення) Конституційного Суду України, щодо юридичного аналізу, мають ознаки прецеденту, але й мають певні відмінності у порівнянні з поняттям прецеденту в англо-американській правовій системі, тому свого роду «прецедентна» правотворчість Конституційного Суду України, не повинна розглядатись як факт, не сумісний з правовою системою романо-германського типу» [53, с. 18].

І. Овчаренко аналогічно зауважує, що рішення Конституційного Суду України є актами тлумачення, які можна вважати специфічними судовими прецедентами, оскільки в них проявляються законотворчі, а не законодавчі можливості органу конституційної юрисдикції [126, с. 9].

Такий підхід підтримує і О. Марцеляк [111, с. 120], указуючи, що правові позиції КСУ, які він висловлює у своїх актах, мають обов'язкову силу прецедентного характеру й повинні застосовуватися не тільки під час вирішення всіх наступних справ, а й щодо всіх інших осіб.

На думку деяких вчених за своєю юридичною природою рішення конституційних судів є і актами правозастосування, і актами, що містять норми права. Рішення, що стосуються питань відповідності нормативно-правових актів та нормативних договорів Конституції, тлумачення Конституції, вирізняються саме тим, що містять загальнообов'язкові норми, розраховані на багаторазове їх застосування і невизначене коло суб'єктів. Вони можуть припиняти юридичну дію нормативно-правового акту, що не відповідає та суперечить Конституції України [107, с. 86].

Ухвалюючи рішення про визнання законів, інших правових актів або їх окремих положень неконституційними, Конституційний Суд України у такий спосіб вносить у чинне законодавство суттєві зміни.

Обґрунтовуючи нормотворчу роль Конституційного Суду, В. Бринцев дає цікавий висновок, що Конституційний Суд в своїх рішеннях викладає результат процесу праворозуміння, певне смислотворення правоявища, що і є створенням нової правової позиції, іманентною рисою якої є нормативність, що і дає підстави визнавати рішення КСУ джерелом права [40, с. 80].

Слід зазначити, що у деяких країнах на рівні законодавства закріплено положення про нормативність актів органу конституційної юрисдикції. Так, у статті 56 Закону Республіки Казахстан «Про Конституційний Суд Республіки Казахстан» визначено, що рішення Конституційного Суду приймаються в формі нормативних постанов, які є складовою частиною діючого права Республіки Казахстан.

Існують і протилежні точки зору на правову природу актів КСУ. Так, Т. Цимбалістий, погоджуючись з В. Шаповалом [320, с. 29], зазначає, що рішення і висновки Конституційного Суду України не можуть мати характеру нормативно-правових актів, які здатні активно регулювати суспільні відносини, оскільки визначена компетенція КСУ не передбачає нормотворчості, крім тієї, що пов'язана з регламентацією частини питань організації його внутрішньої роботи [312, с. 48], але разом з цим це не заперечує можливості визнання за актами Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції і законів України нормативного характеру в тому розумінні, що вони конкретизують чинне законодавство України. В результаті дослідник робить висновок, що правова природа актів КСУ складна, вони є правовими актами, у випадках, передбачених законодавством, мають нормативний зміст, проте не є нормативно-правовими актами в повному розумінні цього поняття, але вони можуть набувати характеру юридичного прецеденту і характеризуватися преюдиційністю, тому «вони є окремим, спеціальним різновидом правових актів, а також допоміжним джерелом (формою) права».

Цю позицію підтримую і Р. Мартинюк, який зазначає, що рішення і висновки Конституційного Суду не можуть мати характер нормативно-правових актів, які здатні активно регулювати суспільні відносини, і не можуть вони містити й окремі положення, які за природою були б позитивними нормативними реаліями [110, с. 4].

Нагадаємо, що сам Конституційний Суд України у Рішенні у справі про тлумачення терміну «законодавство» від 9 липня 1998 року [214] вказав, що його акти не входять до системи законодавства України. Закон України «Про правотворчу діяльність» також не включає до системи законодавства держави акти КСУ.

При чому більшість науковців наголошує, що участь Конституційного Суду в правотворчості здійснюється здебільшого саме шляхом вирішення спорів про право і офіційного тлумачення норм Конституції, оформлених у

вигляді загальнообов'язкових рішень. Слід не погодитись з позицією К. Кравчук, яка стверджує, що Конституційний Суд здійснює правотворчу діяльність, «змістом якої є прийняття, зміна або скасування норм права з питань щодо відповідності Конституції України законів України, у передбачених Конституцією України випадках, інших актів та міжнародних договорів, що виявляється в рішеннях або висновках Конституційного Суду України» [99, с. 6].

Відповідно, правотворче значення мають саме рішення КСУ, на відміну від його висновків, що є однією з важливих ознак їх нормативності, оскільки ними визнаються неконституційними положення законів та інших правових актів, в них знаходять офіційне тлумачення Конституція України та закони України.

Ознаки нормативності / ненормативності визначає в своїх рішеннях і Конституційний Суд України. Зокрема, у пункті 4 мотивувальної частини Рішення КСУ від 16 квітня 2009 року (справа про скасування актів місцевого самоврядування) зазначено, що «до нормативних належать акти, які встановлюють, змінюють чи припиняють норми права, мають локальний характер, розраховані на широке коло осіб та застосовуються неодноразово, а ненормативні акти передбачають конкретні приписи, звернені до окремого суб'єкта чи юридичної особи, застосовуються одноразово й після реалізації вичерпують свою дію» [234].

Такий висновок узгоджується з юридичними позиціями, викладеними в Рішенні Конституційного Суду України від 27 грудня 2001 року у справі про укази Президії Верховної Ради щодо Компартії України, де зазначено, що «ознаками нормативності правових актів є невизначеність дії в часі та неодноразовість їх застосування» (абз.1 п.6 мотивувальної частини) [235].

У Рішенні КСУ від 23 червня 1997 року міститься положення щодо ненормативності правових актів, яке полягає в тому, що «за своєю природою, ненормативні правові акти, на відміну від нормативних, встановлюють не загальні правила поведінки, а конкретні приписи, звернені до окремого

індивіда чи юридичної особи, застосовуються одноразово й після реалізації вичерпують свою дію» [211].

Системний аналіз нормативно-правових актів, що регулюють діяльність Конституційного Суду, та правових позицій самого КСУ свідчить також, що акти КСУ нормативного характеру є актами правосуддя, тобто такими, що ухвалюються для забезпечення основних завдань суду конституційної юрисдикції, безпосередньо пов'язані з виконанням функції судочинства і є процесуальними.

Відповідно їм властиві такі ознаки: оформлення у вигляді окремих документів з обов'язковим обґрунтуванням висновків і мотивів; ухвалення іменем України; є результатом конституційного провадження; наявність встановленого порядку вступу в законну силу та опублікування; безпосередня дія та відсутність потреби будь-якого додаткового схвалення; обов'язковість до виконання на всій території України [189, с. 381].

Таким чином, рішення КСУ щодо конституційності (неконституційності) законів України та інших правових актів, на підставі яких створюються чи відміняються правові норми, мають характер нормативно-правових актів.

Виходячи з інтерпретаційної діяльності КСУ, акти Конституційного Суду можуть мати інтерпретаційний характер, їх неможна однозначно визначити тільки як нормативно-правові акти. Термін «інтерпретація» у тлумачних словниках наділяють кількома значеннями: 1) розкриття змісту чого-небудь; пояснення, витлумачення; 2) роз'яснення, тлумачення наукових і літературних текстів, творів образотворчого мистецтва; також — відтворення [265].

С. Шевчук, з цього приводу зазначив, що «під час тлумачення конституційних нормативних положень треба знаходити «вторинні значення», які перебувають в органічному зв'язку з первинними позитивними положеннями, оскільки сам термін «інтерпретація» походить із латинської мови (лат. Interpretatio) та означає «посередництво», а в разі інтерпретації

конституційних положень - зв'язок тексту з реальністю, як існуючою (позитивною), так і ідеальною, тобто такою, яка уявляється та є потенційним результатом втілення ідеалів конституціоналізму й конституційних принципів» [324, с. 36].

Інтерпретаційний акт має нормативний зміст, але не є нормативно-правовим актом, оскільки містить норми-роз'яснення, які сприяють правильній реалізації Конституції України та законів України і є додатковими, допоміжними правилами, вони не можуть бути застосовані окремо від положень, що тлумачилися, вони діють лише разом із ними. Таким чином, правова природа актів Конституційного Суду України про нормативне тлумачення полягає у з'ясуванні і роз'ясненні, інтерпретації змісту правових норм, їх конкретизації, а не в їх будь-яких змінах.

Представляється, що особливість конституційного правосуддя полягає в тому, що конституційний суд є не тільки органом конституційної юрисдикції, а і конституційним органом, якому надано право здійснювати контроль за діяльністю законодавчої та виконавчої влади в сфері нормотворчості. Дана особливість, на наш погляд, є важливим фактором, що впливає на оцінку правової природи рішень Конституційного Суду. На практиці існує випадок, пов'язаний зі спробою визнати неконституційними положення самого Основного Закону. Мова йде про Рішення КСУ від 03 жовтня 1997 р. у справі про офіційне тлумачення положень статей 94 та 160 Конституції, якими встановлюється, що «Конституція України набуває чинності з моменту її прийняття, що входить у суперечність із положеннями Конституції про набуття чинності нормативними актами, якими регулюються права і свободи людини» [206].

Як зазначають науковці, з думкою яких ми погоджуємося, у цьому випадку Конституційний Суд у своєму Рішенні правильно не визнав положення Конституції неконституційними, хоча у них дійсно міститься колізія. Визнання неконституційними положень самої Конституції України, спровоковане недоліками законодавчої техніки при її прийнятті, суперечило б

завданням КСУ з приводу тлумачення норм і могло призвести до зниження значення самої Конституції як Основного Закону. Тлумачення Конституції — це особливий вид правової діяльності Конституційного Суду України, спрямований «на охорону Основного Закону, забезпечення стабільності конституційного ладу, гарантування прав і свобод людини і громадянина, усіх форм реалізації права, на попередження правопорушень» [284, с.167]. Зазначене свідчить, що в теорії конституційного права інтерпретаційну діяльність КСУ фактично ототожнюють із конституційним тлумаченням.

Фактично відбувається «зміна без зміни» конституційного тексту для виявлення об'єктивного сенсу самої Конституції. Це слід розуміти таким чином: якщо виявляються прогалини у законодавстві чи мають місце колізії у самій Конституції, то «конституційні принципи набувають безпосередньо регуляторного значення» [279, с. 37] і у таких випадках перед КСУ стоїть завдання конкретизувати ці норми-принципи, за умови практичної узгодженості і функціональної раціональності здійснюваного Судом тлумачення. Прикладом може служити Рішення КСУ від 27 жовтня 1999 року [209], за яким Конституційний Суд створив правову норму, поширивши інститут депутатської недоторканності і на осіб, які ще не склали присяги народного депутата України, проте були визнані такими з моменту, зафіксованого у рішенні відповідної виборчої комісії.

Разом з цим, це не заперечує можливості визнання за актами Конституційного Суду щодо офіційного тлумачення Конституції і законів України (з 2016 року Конституційний Суд має повноваження тлумачити тільки Конституцію України) нормативного характеру і в тому розумінні, що вони конкретизують чинне законодавство України і, не регулюючи самостійно суспільні відносини, тим не менше, задіяні в цьому процесі, адже застосування положень Конституції і законів України, щодо яких Конституційним Судом України надано офіційне тлумачення, можливе лише з урахуванням правових позицій Конституційного Суду України, викладених у відповідних рішеннях.

Інші види актів Конституційного Суду України, такі як організаційні рішення, постанови, ухвали, забезпечувальні накази, можна віднести до категорії індивідуальних актів, які не мають нормативного характеру.

Отже, правова природа актів Конституційного Суду України обумовлена особливим правовим статусом даного органу, тим, що вони ухвалюються для забезпечення дії принципу верховенства права та верховенства Конституції України, закріплених нею пріоритетів прав і свобод людини, основних засад конституційного ладу держави [116, с. 173].

За правовою природою акти КСУ є правовими актами, які приймаються у визначеній законодавством юридичній формі в порядку конституційного судочинства. Такі акти є засобом юридичного оформлення результатів розгляду КСУ матеріальних, процесуальних чи організаційних питань. При цьому тільки рішення та висновки мають ознаку нормативності, оскільки породжують виникнення, зміну чи припинення відповідних правовідносин.

1.2 Юридичні позиції Конституційного Суду України як суб'єкта інтерпретації і застосування норм Конституції та законів

Участь конституційних судів як арбітра у спорі про порушення права не тільки у правозастосовному, але й у правотворчому процесі забезпечує дотримання принципу верховенства права, суд має бути стримуючим фактором проти порушень права і конституції не тільки з боку правозастосовця, а й з боку правотворця [260, с. 13]. Юридична природа органів конституційної юрисдикції обумовлює і ще одну особливість їхньої діяльності, зокрема, вони мають не тільки застосовувати конституцію і право, а й «знаходити» право, тобто формувати конституційно-правову доктрину, власні правові позиції розуміння, інтерпретації тих або інших положень конституції [118, с. 47].

Юрисдикційна практика КСУ зумовила виникнення особливого правового явища - юридичних (правових) позицій, які містяться у мотивувальній та/або резолютивній частині рішення, висновку. Цікаво, що хоча термін «юридична (правова) позиція» не мав офіційного закріплення в Україні до внесення в 2016 році до Конституції України низки змін щодо правосуддя та прийняття у 2017 році нової редакції Закону України «Про Конституційний Суд України», але неодноразово вживався самим КСУ, який посилався на аргументацію у раніше ухвалених ним рішеннях, висновках та ухвалах.

Юридична позиція Суду може міститися в ухвалах про відмову у відкритті конституційного провадження у справі та про закриття конституційного провадження у справі, постановлених Сенатом чи Великою палатою (ч.1 статті 92 Закону про КСУ).

Крім того, відповідно до ч.2 статті 92 КСУ «може розвивати і конкретизувати юридичну позицію Суду у своїх наступних актах, змінювати юридичну позицію Суду в разі суттєвої зміни нормативного регулювання, яким керувався Суд при висловленні такої позиції, або за наявності об'єктивних підстав необхідності покращення захисту конституційних прав і свобод з урахуванням міжнародних зобов'язань України та за умови обґрунтування такої зміни в акті Суду».

Вказане поняття «юридична позиція» є результатом трансформації поняття «правова позиція», що є наявним у законодавстві більшості зарубіжних країн. Як представляється, ці поняття є аналогічними за змістом, ідентичними за своєю правовою природою, тому наявні теоретичні підходи щодо сутності та юридичної природи правових позицій є застосовними й щодо змісту поняття «юридична позиція» КСУ.

Правові акти КСУ (рішення та висновки) закріплюють результат діяльності КСУ, певні правові позиції. Як зазначає Д. Терлецький: «Рішення і висновки єдиного органу конституційної юрисдикції є передусім результатом розгляду конкретних справ щодо встановлення конституційності

(відповідності) або офіційного тлумачення цілком визначених правових актів (їх норм). Натомість правові позиції як сукупність правових аргументів або правових висновків, наданих Конституційним Судом України, ... здатні через свій переважно загальний характер та визначальне значення на самотійне життя. Тобто правові позиції Конституційного Суду України поширюються не тільки на конкретний випадок у зв'язку з перевіркою конституційності акта (норми), а й на аналогічні за юридичною природою випадки» [276, с.184-185], з чим не можна не погодитися.

Достатньо ґрунтовно правові позиції досліджувалися представниками радянсько-російської школи теорії права, які базують уявлення про них на розумінні їх через категорію «оцінка». Так, Б. Бляхман розуміє правову позицію як результат суб'єктивної оцінки фактів, станів на основі внутрішнього переконання щодо «правильності, істинності прийнятого рішення» [38, с. 75-76]. Аналогічно А. Гриньова розуміє під правовою позицією «оцінку правової реальності, систему правових аргументів, що лежать в основі законотворчої, судової та іншої правозастосовної діяльності» [58, с. 14-15].

М. Власенко визначає правові позиції як «правові ідеї, засновані на правових мотивах юридичного вирішення фактичної ситуації» [49, с. 25]. М. Вітрук, під останньою розуміє правові висновки і подання Суду, результати інтерпретації ним духу й букви Конституції, тлумачення конституційного змісту положень галузевих законів, інших нормативних актів, що спрямовані на подолання невизначеності у конкретних конституційно-правових ситуаціях і є правовою підставою для підсумкових рішень Конституційного Суду.

І. Шульга, розглядаючи правову позицію як результат суб'єктивно-оціночної діяльності, виділяє у її змісті такі елементи, як «знання про правову дійсність», мотивовані судження з індивідуальною оцінкою такої дійсності та «переконаність у правильності власних висновків».

В контексті правових позицій органів конституційної юрисдикції Л. Бірюкова розглядає їх як «живе конституційне право», що постійно розвивається, «правові засади, придатні для вирішення низки справ».

Інші підходи демонструють вітчизняні вчені. Зокрема, М. Мазур вбачає в правових позиціях зміст офіційних актів органів судової влади - судові прецеденти, усталену судову практику, роз'яснення вищих судових органів, обов'язкові до виконання приписи нормативного характеру, що містяться в рішеннях Конституційного Суду та судів загальної юрисдикції [108, с. 497].

А. Дідікін [60, с. 66-67] зазначає, що це закріплене в судових рішеннях ставлення до певних правових проблем, інтелектуально-юридичний зміст судового рішення, результат аналізу аргументів та висновків.

Б. Малишев визначає правові позиції як «формально визначені», «усталені» приписи загального нормативного характеру, які «виникають і формулюються в процесі застосування судами неоднозначних чи занадто широко сформульованих норм законодавства, або в ході заповнення судами прогалин у праві» [109, с. 26].

В. Тацій і Ю. Годика розглядають правову позицію Конституційного Суду України як висновок загального характеру, здійснений на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, як результат тлумачення правових норм або їх сукупності, внаслідок чого долається невизначеність у розумінні норм Конституції і законів України, які стали предметом тлумачення [273, с. 117]. Аналогічно характеризує правові позиції О. Кравченко, уточнюючи, що такий правовий висновок є «наслідком узагальненого усвідомлення змісту правових норм у контексті вирішення конкретної справи» і визначає зміст резолютивної частини рішення [98, с. 6].

Т. Цимбалістий вказує, що правова позиція – це система правових аргументів, які використовувалися для його обґрунтування, уявлення Суду про сутність розглядуваної ним проблеми і висновки, яких він доходив під час її вирішення [311, с. 153].

Не можна погодитися з думкою А. Портнова щодо розгляду правової позиції КСУ як принципу вирішення однорідних справ, який відтворюється у мотивувальній частині його рішення [152, с.129], оскільки такий підхід фактично прирівнює правову позицію до судового прецеденту, що не відповідає правовій природі актів КСУ.

Фактично підтримує підхід А. Портнова М. Слабан, яка розглядає правову позицію в якості загального принципу, «який слугує підставою для правового рішення, є результатом мисленнєвої (інтелектуально-оцінювальної) діяльності суб'єкта правотворчості, правозастосовця та/або правоінтерпретатора та виражається в аргументації (системі аргументів) правового рішення», при цьому розглядає в якості синоніма до категорії «принцип» категорію «ідея» [262, с. 29].

Досліджуючи юридичну силу та значення правових позицій, М. Тесленко пропонує розрізняти два види правових позицій: перший формується у результаті офіційного тлумачення Конституції України, а другий - повторного, з огляду на відповідність Конституції України положень законів та інших правових актів, що, як зауважує Т. Богданевич [39, с.173], фактично вказує на можливість перегляду правових позицій КСУ з урахуванням результатів тлумачення положень Конституції України, що вже мали місце.

В свою чергу, М. Ставнічук, аналізуючи позиції КСУ з питань виборів і референдумів, пропонує поділити їх за функціональною ознакою та правовим змістом на позиції праворегулюючого, правотворчого, правоініціюючого характеру [269, с. 66].

Як представляється, треба погодитися з Л. Матвеевою, що правова позиція виступає змістовною стороною актів КСУ, яка співвідноситься з рішенням та висновком як зміст і форма [113, с. 11]. При цьому вона не повинна ототожнюватися із самим рішенням суду, вона виступає як складова частина того чи іншого рішення [117, с. 59], його «суть, нормативно-доктринальна квінтесенція» [89, с. 139].

П. Ткачук серед ознак правових позицій КСУ виділяє закріплення правового розуміння норм, положень і принципів, встановлених Конституцією і законами; нормативність; обов'язковість до виконання та неможливість бути оскарженими [283, с. 18-19]. О. Кравчук майже аналогічно характеризує правові позиції Конституційного Суду України, але додатково до їхніх ознак відносить сталий характер і пропонує розглядати їх в якості самостійного джерела права [100, с.119, 121]. Таку пропозицію дослідниці В. Овчаренко додатково обґрунтовує тим, що відповідно до рішень КСУ втрачають чинність норми, якими у неконституційний спосіб урегульовано певні правовідносини, правові норми, відносно яких надане офіційне тлумачення, повинні застосовуватися виключно згідно з правовими позиціями КСУ [125, с. 68-71]. Як специфічне джерело права, правового регулювання конституційного юрисдикційного процесу, що впливає на порядок реалізації КСУ своїх юрисдикційних повноважень характеризує юридичні позиції і О. Спінчевська [267, с. 62].

Певний період часу мала місце наукова дискусія щодо обов'язковості правових позицій, що містяться в мотивувальній частині рішення КСУ. Зокрема, С. Шевчук, аналізуючи рішення КСУ у контексті доктрини судового прецеденту, наголошував на обов'язковості для всіх суб'єктів права тільки резолютивної частини рішення, в якій наводиться офіційне тлумачення або визначення неконституційності правових актів. Питання ж обов'язковості мотивувальної частини рішення, на його думку, залишається невирішеним [322, с. 46].

Не можна погодитися з такою позицією, враховуючи, по-перше, передбачену статтею 151² Конституції України обов'язковість до виконання на всій території України рішень КСУ, а не його окремих частин.

По-друге, рішення КСУ становлять єдине ціле, відповідно до статті 89 «Вимоги до рішення Суду» Закону України «Про Конституційний Суд України», вони містять вступну, описову частину, мотивувальну частину із зазначенням положень Конституції України, відповідно до яких Суд

обґрунтовує своє рішення, та резолютивну частину. Саме мотивувальна частина рішення (висновку) забезпечує обґрунтованість, зрозумілість, переконливість висновків і рішень у їх резолютивній частині. Зазначимо, що такий підхід характерний і для зарубіжних країн, наприклад, Конституційний Суд Литовської Республіки у своєму Рішенні від 12 січня 2000 року сформулював загальну доктрину про цілісність акта (постанови) Конституційного Суду, заявивши, що «постанова Конституційного Суду вважається цілісною, оскільки її резолютивна частина базується на аргументах мотивувальної частини» [37, с. 216].

Крім того, безпосередньо аналіз практики КСУ свідчить, що Суд посилається в своїх рішеннях як на резолютивну, так і на мотивувальну частину рішень та висновків. Так, наприклад, у Рішенні у справі про Касаційний суд України від 11 грудня 2003 року КСУ послався на правову позицію щодо системи судів загальної юрисдикції в Україні, яка міститься у мотивувальній частині пункту 4.2 Висновку від 11 липня 2001 року у справі про Римський Статут Міжнародного кримінального суду [204].

Як представляється, правові позиції, які містять тлумачення конституційних норм, конституційний зміст закону, на яких ґрунтуються рішення КСУ, є обов'язковими незалежно від того, містяться вони в резолютивній чи мотивувальній частині рішень.

Наведене дає підстави деяким науковцям виділяти правову позицію - мотивувальну, що є формою тлумачення норм права і може змінюватися, та резолютивну, що є остаточною оцінкою оскарженої норми і є незмінною.

О. Петров, не заперечуючи важливої ролі тлумачення у діяльності конституційних судів, водночас вважає, що при розгляді конкретних справ тлумачення є лише інструментом вирішення справи - визнання норми конституційною / неконституційною. При цьому правові позиції є, передусім, результатом інтерпретації Конституції, що є правовою аргументацією для неї.

Ще одним дискусійним питанням, пов'язаним з обов'язковістю правових позицій та мотивувальної частини рішень КСУ, є чи мають рішення КСУ прецедентний характер.

Так, наприклад, колишній суддя Федерального Суду США Б. Футей, виходячи з приписів Конституції України про обов'язковість рішень КСУ, вважає очевидним, що такі рішення є зобов'язуючими і тому мають прецедентний характер, принаймні доки їх не буде скасовано [299, с. 92].

Нагадаємо, судовий прецедент (лат. *praecedens/praecedentis* – що передує) – це принцип, за яким ухвалені рішення у конкретній справі є обов'язковим для суду тієї самої або нижчої інстанції при вирішенні в майбутньому всіх аналогічних справ або виступає зразком тлумачення правової норми. Основною особливістю прецедентного права є те, що воно, по-перше, передбачає юридичну визначеність, передбачуваність судового рішення; по-друге, відображає специфіку людської природи - справедливим буде те судове рішення, яке не відрізняється від раніше прийнятого рішення, якщо при цьому співпадають фактичні обставини справи, що розглядається.

Як відомо, обов'язковість прецеденту базується на принципі *stare decisis et non quieta moevre* («дотримуватись того, що було вже вирішене, та не турбувати те, що стало»), при якому встановлюється залежність результату справи не від виключно суб'єктивної позиції окремого судді, а від певних раціональних об'єктивних стандартів, що існували заздалегідь і існуватимуть далі, після винесення рішення у справі, і наслідком застосування якого, на думку судді лорда Менсфілда, є те, що «жодна особа не відчула на собі негаразди протилежної практики...». Однак, звичайно, повага до попередньої практики зовсім не означає виключну обов'язковість раніше прийнятих судових рішень, звісно в силу зміни обставин змінюються і загальні правила [286, с. 28].

У країнах континентального права судовий прецедент, який офіційно не визнається джерелом права, практично діє у вигляді французької концепції «усталеної судової практики» (*uno jurisprudence constante*), за якою, судове

рішення розширює зміст правової норми, а не підмінює її. Відповідно, суди не можуть обґрунтовувати свої рішення лише посиланнями на свою попередню практику як на єдину підставу для прийняття рішення.

Саме такий науковий підхід стосовно дотримання принципу *stare decisis* («твердого рішення») узгоджується з усталеною практикою Європейського суду з прав людини, яка, зокрема, ґрунтується на тому, що хоча Суд формально не зобов'язаний слідувати своїм попереднім рішенням, однак в інтересах правової визначеності, передбачуваності та рівності всіх перед законом не повинен без переконливих причин відмовлятися від прецедентів, викладених у його попередніх рішеннях (п.70 *Case of Chapman v. the United Kingdom* (Application №27238/95); п.104 *Case of Scappola v. Italy* (Application №10249/03)).

Щодо наведеного П. Волосюк наголошує, що «принципи і підходи Суду, висловлені у рішенні по справі проти однієї з держав-членів Ради Європи, застосовуються за аналогією в рішеннях у справах проти інших держав, в тому числі і тих, які приєдналися до Конвенції вже після прийняття такого рішення».

Але правова позиція може формуватися не як *ratio decidendi* рішення, як в традиційному прецеденті, а формулюватися імпліцитно через наведені правові аргументи, що мають характер *obiter dictum* (принагідно сказаного) [188, с. 15]. Але загалом, як справедливо наголошує М. Слабан [262, с. 39] правові позиції виконують функцію аргументування загального правового висновку Суду по справі.

В цьому контексті В. Сивицький, О. Терюкова розглядають правові позиції як «квазінорми», які є постійними і загальними підставами прийняття Судом всіх наступних рішень у аналогічних справах, тобто є правовим прецедентом.

Такий підхід підтримує і О. Марцеляк, вказуючи, що «правові позиції КСУ, які він висловлює у своїх актах, мають обов'язкову силу прецедентного

характеру й повинні застосовуватися не тільки під час вирішення всіх наступних справ, а й щодо всіх інших осіб» [111, с. 120].

Тому треба погодитися з думкою Т. Дудаш, що в даному випадку мова йде не про «прецедент за формою та змістом у класичному його розумінні в англійській чи американській доктрині, а про прецедент саме за змістом (мається на увазі рішення суду, яке містить правові позиції, що мають певну цінність для усіх суб'єктів суспільних відносин і є обов'язковими для самого суду, котрий його прийняв)» [62], що повною мірою можна віднести і до правових позицій КСУ.

Тобто «прецедент», створений КСУ через реалізацію його повноважень, відрізняється від судових прецедентів, оскільки створює правові положення, які відсутні у нормативному правовому акті, і цим заповнює прогалини у законодавстві, а також дає тлумачення нормативного правового акту.

Представляється, що саме з виробленням КСУ правових позицій пов'язана його позитивна правотворча функція.

Одним із проблемних аспектів діяльності органів конституційної юрисдикції слід виділити наявність прогалин в праві. Зокрема, Конституційний Суд України, на відміну від аналогічних органів окремих держав, не наділений спеціальним повноваженням з оцінки конституційності правової прогалини (Ухвали КСУ №36-у/98 від 10.07.1998 року; №1-у/2004 від 15.01.2004 року; №27-у/2009 від 19.05.2009 року; №67-у/2011 від 27.12.2011 року; №24-у/2018 від 31.05.2018 року; №11-у/2019 від 19.03.2019 року). Але на практиці Суд не лише констатує наявність прогалини, але й застосовує заходи з їх подолання або усунення.

Виходячи з зазначеного, функцію виявлення прогалин в праві слід вважати однією з найбільш значущих для функціонування механізмів державного управління. Саме орган конституційної юрисдикції найчастіше виявляє та усуває встановлені прогалини та колізії в законодавстві. Завдяки юридичній силі рішень, що приймаються органами конституційної юрисдикції, вдається усунути правові колізії шляхом скасування окремих

норм. Зокрема, рішення прийняті органом конституційної юрисдикції володіють ознаками нормативно-правового акту, проте вони не можуть замінювати їх собою.

До речі, в зарубіжних країнах законодавство часто прямо визначає перелік актів органу конституційної юрисдикції, яким надається прецедентне значення. Так, в Австрії «такими актами є: 1) рішення Конституційного Суду з питань, що стосуються спорів про компетенцію; 2) рішення в справах про вибори в Національну Раду (при повторному проведенні виборів виборчі комісії зв'язані фактами і правовими оцінками, з яких Конституційний Суд виходив у своєму рішенні)» [263, с. 162].

Рішення КСУ про тлумачення закону є обов'язковим для всіх випадків застосування саме цього закону, тобто йдеться не про аналогічну, а про ту ж саму ситуацію, і не про схожі фактичні обставини справи, як при класичному судовому прецеденті, а про правовий зміст закону, який підлягає застосуванню. Тому для оцінки юридичного значення рішення КСУ більш доцільним є використання терміну «преюдиція», який передбачався статтею 74 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року №422/96-ВР «Врегулювання правовідносин, що виникли внаслідок дії акта, визнаного неконституційним», яка визначала, що «Конституційний Суд України може вказати на преюдиціальність свого рішення при розгляді судами загальної юрисдикції позовів у зв'язку з правовідносинами, що виникли внаслідок дії неконституційного акта». Так, наприклад, КСУ, посилаючись на дане положення вказав у своєму Рішенні у справі від 8 вересня 2009 р. № 19-рп/2009 за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 10 постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання соціального захисту окремих категорій громадян» про «преюдиціальне» значення його рішень.

Цікаво, що Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року №2136-VIII аналогічних положень не містить.

Щодо розуміння «преюдиції», то сам термін римського походження, значного поширення набув у праві Німеччини та Франції.

Для радянської школи процесуального права, зокрема, кримінально-процесуального, характерне було розуміння «преюдиції» як передсудимості (передрішення), коли законом визначається коло справ, при розгляді яких обов'язковим є попередній розгляд деяких пов'язаних із ними питань іншими органами, судами. Такі попередні рішення іншого суду для суду, який розглядає справу, є істинними та приймається без додаткових доказів (В. Арсен'єв, О. Березін, В. Дорохов, В. Камінська, М. Строгович, Я. Штутін).

Крім того, «преюдицію» розуміють також в якості прийому юридичної техніки, правила доказування про те, що правозастосовне, прийняте у встановленому законом процесуальному порядку, таке що набрало законної сили рішення уповноваженого органу про наявність або відсутність юридичного факту є обов'язковим для всіх правозастосовних органів, які вирішують юридичну справу, пов'язану із раніше вирішеною з приводу цього факту (А. Карданець).

О. Скакун визначає преюдицію через характер наслідків, що настають – як виключення заперечуваності юридичної вірогідності одного разу доведеного факту, відповідно преюдиціальні факти при новому розгляді справи вважаються встановленими, істинними, такими, що не потребують нового доведення [258, с. 394].

Відповідно в якості основних ознак преюдиції виділяють: передбачену законодавством обов'язковість застосування; достовірність фактів та або обставин, встановлених преюдицією; зв'язок обставин справи, що розглядається, із судовим рішенням, що набрало законної сили [328, с. 159].

Таким чином, преюдиція виступає надбанням професійної правосвідомості і, як зазначає Д. Шилін [329, с. 73], значення її полягає у підвищенні відповідальності суддів за винесення законних та обґрунтованих рішень, які стосуються не тільки прав та інтересів сторін конкретної справи, а й в подальшому впливають на дотримання прав та інтересів інших осіб, яке

залежить від фактів, встановлених в цьому рішенні, спонукає суддів приймати ясні, чіткі, мотивовані рішення, що містять переконливі аргументи у мотивувальній та резолютивній частинах рішення.

Законодавчого визначення «преюдиції» не передбачено, лише пункт 46 Постанови Касаційного цивільного суду від 18.12.2019 року № 761/29966/16-ц [158] визначає, що «преюдиція - це обов'язковість фактів, установлених судовим рішенням, що набуло законної сили, в одній справі для суду при розгляді інших справ. Преюдиційно встановлені факти не підлягають доказуванню».

Звісно, прецедент та преюдиція мають багато спільного, зокрема, є особливими правилами вирішення питань у майбутньому на основі вже існуючих висновків, суджень, передбачають постановлення попереднього рішення, використовуються для процесуальної економії, забезпечують стабільності судових практики.

В літературі наголошується також на таких їхніх спільних ознаках, як використання вже існуючих знань, встановлених фактів для обґрунтування наступних висновків, наявність причинно-наслідкового зв'язку [69, с. 27], наявність зв'язку між висновками, отриманими в результаті рішення одного питання в минулому, для наступних висновків у рамках розв'язуваних питань у майбутньому. Однак, як наголошує О. Бережний [29, с. 66], прецедентне рішення є обов'язковим для судів при розгляді аналогічних справ, в той час, як правило преюдиціальності передбачає обов'язковість фактів, встановлених попереднім рішенням суду і маючих значення тільки для справи, яка розглядається, тобто ці факти покладаються в основу наступного рішення без вторинного доказування.

Відповідно, доцільним представляється поновлення в Законі України «Про Конституційний Суд України» положення щодо можливості вказівки на преюдиціальність рішення КСУ при розгляді судами загальної юрисдикції позовів у зв'язку з правовідносинами, що виникли внаслідок дії

неконституційного акту, яка пов'язується з порушенням принципів верховенства права, правової визначеності, прав і свобод людини.

В контексті вище сказаного резолютивну правову позицію, що виражається у втраті юридичної сили правовою нормою, визнаною неконституційною, можна вважати особливою формою преюдиції.

Як вже наголошувалось, в науковій літературі наводиться багато критеріїв класифікації преюдиції, в якості прикладу можна навести комплексне дослідження цього питання, проведено М. Павловою [143, с. 135].

За запропонованою нею класифікацією вважаємо, що преюдицію Конституційного Суду України можна вважати імперативною, тобто такою, що має загальнообов'язкове значення і вимагає обов'язкового застосування; абсолютною, тобто такою, що не може бути поставленою під сумнів, спростованою або незастосовною; правовою, що містить тлумачення норм законодавства та порядку їх реалізації, висновки, які розвивають, конкретизують, деталізують первинні норми, спрямовані на реалізації норм правових актів або регулювання забезпечувальних чи допоміжних відносин, дія яких не обмежується конкретною справою із визначеним колом осіб [118, с. 53].

Не заперечуючи вище наведене, треба погодитися з О. Бакумовим, що «...Конституційний Суд України не є «конкурентом» законодавця і не може підміняти своїми правовими позиціями позитивне законодавче регулювання відповідних правовідносин...» [27, с. 8].

При аргументації своїх позицій КСУ звертається також до норм міжнародного права, використовуючи або прямі посилання на норми міжнародних актів для встановлення відповідності / невідповідності / суперечності ним положень національного законодавства; або через дослідження їхнього змісту для посилення власних аргументів при вирішенні справи, що наповнює рішення Суду глибшим змістом, сприяє вдосконаленню національного законодавства, гармонізації його з міжнародними стандартами.

Так, у Рішеннях № 2-рп/2016 від 01.06.2016 року [219] та №6-рп/2016 від 08.09.2016 року [220] Суд визначив один з основних принципів своєї діяльності - принцип дружнього ставлення до міжнародного права, що КСУ «під час розгляду справ у порядку конституційного судочинства враховує приписи чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та практику тлумачення і застосування цих договорів міжнародними органами, юрисдикцію яких визнала Україна, зокрема Європейським судом з прав людини» (абз.3 п.п.2.3 п.3 та абз.3 п.3 відповідно).

У подальшому, наприклад, у Рішенні №5-р(П)/2021 від 21.07.2021 року КСУ наголошує, що сутнісний зміст права на судовий захист, передбаченого ч.1 статті 55 Конституції України, слід встановлювати як у зв'язку з визначеними ч.2 статті 129 Конституції України основними засадами судочинства, так і з урахуванням змісту права на справедливий суд, визначеного у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та витлумаченого Європейським судом із прав людини [222]. У Рішенні №6-р(П) від 16.09.2021 року Суд безпосередньо посилається на право на повагу до гідності людини як на виражену у міжнародному публічному праві через «загально визнану формулу – *jus cogens* (імперативна норма), яка категорично забороняє всі форми нелюдських або таких, що принижують гідність, поведень або покарань», на ч.3 статті 10 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права 1966 року, статтю 3 Європейської конвенції 1950 року, на Доповіді 2016 року (СРТ/Inf(2017)15), 2017 року (СРТ/Inf (2018)41) Європейського комітету із питань запобігання катуванню чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [223].

У Рішенні №1-р/2021 від 14.07.2021 року КСУ, вирішуючи питання щодо права осіб, що належать до національних меншин, отримувати освіту лише рідною мовою у державних і комунальних навчальних закладах, посилається на статтю 14 Рамкової конвенції про захист національних меншин

1995 року, з якої «не впливає право осіб, що належать до національних меншин, отримати освіту лише рідною мовою, а державі водночас залишено широкі межі дискреції (*a wide measure of discretion*) щодо варіантів ухвалення рішень із цього питання» [216].

За останні роки КСУ став все частіше звертатися до правових позицій ЄСПЛ у своїх рішеннях, що, безумовно, є позитивною тенденцією. «Ним використовується практика ЄСПЛ не тільки для додаткової аргументації власних правових позицій, вироблених на підставі Конституції України, а й для роз'яснення змісту й значення конституційних положень, а також законодавчих приписів, конституційність яких перевіряється. Рішення ЄСПЛ виступають у якості нормативного-ціннісного орієнтиру для суддів та сутнісних елементів аксіологічного виміру права» [255, с. 162].

КСУ прямо вказує, що «для вирішення спірного питання він орієнтується на загальноєвропейський стандарт, який вміщений у правових позиціях ЄСПЛ. Самі ж рішення у такому разі виступають нормативно-ціннісним орієнтиром для КСУ» [256, с. 58].

П. Євграфов та В. Тихий зазначають, «що відповідні конституційні норми щодо прав і свобод людини і громадянина та їх гарантії державами-учасницями, якщо не тотожні, то аналогічні конвенційним нормам». Однією із основних проблем, які постають перед конституційними судами держав-учасниць є необхідність вирішення одночасно двох задач, а саме: виконання міжнародних зобов'язань щодо гармонізації вітчизняного законодавства із нормами ЄКПЛ та збереження і захист національної конституційної ідентичності» [63, с. 83-85].

Імплементація європейських правових цінностей та норм у внутрішній правотворчий процес повинна мати комплексний характер, який передбачає їх взаємодію з політичними, економічними й духовними аксіомами, що забезпечуватиме системність у розбудові української держави. Більшість науковців дійшли згоди, що «найважливішими загальноєвропейськими цінностями є: - різноманітність: у культурному, етнічному, регіональному,

національному, лінгвістичному і релігійному вимірах; свободи та права людини; добробут, ринкова економіка та приватна власність; мир та безпека; представницька парламентська демократія і верховенство права; відповідальність і соціальна справедливість; солідарність, толерантність і плюралізм; збережені культурні традиції, громадянське суспільство і патріотизм» [255, с. 159-160].

Юридичні позиції КСУ дозволяють розкривати глибинний зміст положень Конституції та їхній взаємозв'язок, що забезпечує одноманітне розуміння Конституції. КСУ, приймаючи рішення по справі, висловлює своє ставлення як до позиції законодавця чи іншого нормотворчого органу, так і до її розуміння правозастосовником, ґрунтуючись на статті 151² Конституції, відповідно до якої лише КСУ виносить офіційні рішення, що мають загальнообов'язкове значення

Зокрема, в Рішенні №2-р/2022 від 01 листопада 2022 року КСУ задля забезпечення послідовності своєї судової практики, юридичної визначеності й конституційної стабільності досліджує питання передувального (*a priori*) та подальшого (*a posteriori*) конституційного контролю з урахуванням раніше проведених досліджень (Рішення № 8-рп/98 від 09.06.1998 року, № 20-рп/2010 від 30.09.2010 року, Ухвала № 6-у/2008 від 05.02.2008 року) та його юридичної позиції, висловленої в абз. 3 п.п. 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення № 13-рп/2008 від 26 червня 2008 року (п.п. 2.2-2.4) [218].

Використовуючи герменевтичний прийом для тлумачення правової норми, що включає як буквальну розшифровку тексту норми, а й оцінку правової ситуації, супутньої реалізації цієї норми, при формуванні правової позиції КСУ звертається також до правозастосовної практики, яка може бути суперечливою, усталених звичаїв, що обумовлено необхідністю дотримання встановлених законодавством вимог до рішень та зумовлює значимість рішень Суду для повсякденної правореалізації.

Так, в юридичних позиціях КСУ стало формується концепція заходів підтримчої дії (*affirmative action*), при цьому Суд застосовує її в контексті

фактичних обставин справи та наявної правозастосовної практики. Наприклад, в Рішенні №1-р/2021 від 14 липня 2021 року Суд розглядає положення ч.4 статті 13 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» як захід підтримчої дії (affirmative action) для розвитку «виражального ресурсу кримськотатарської мови з огляду на те, що Україна - це батьківщина не лише української, а й кримськотатарської мови, а батьківщиною кримськотатарського народу є Кримський півострів як невіддільна частина території України, і в жодній країні світу, крім України, ця мова не представлена статистично широким колом її носіїв» [216], а в Рішенні №1-р(П)/2021 від 07 квітня 2021 року, яким визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), ч.3 статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» у редакції Закону України від 28 грудня 2014 року № 76-VIII щодо» уповноваження Верховною Радою України Кабінету Міністрів України визначати своїми актами мінімальні розміри пенсії за інвалідністю, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи», КСУ вбачає такий позитивний обов'язок держави з огляду на обов'язок захисту державою однієї з найуразливіших верств населення, яка того потребує [215].

До повноважень КСУ не належить безпосереднє розв'язання питань правозастосування. За юридичною позицією КСУ, викладеної в Ухвалі №26-у(П)/2018 від 16 липня 2018 року, сутністю саме галузевих юрисдикційних процесів є правозастосування («індивідуалізація правових норм щодо конкретних суб'єктів і конкретних випадків, тобто встановлення фактичних обставин справи та підбір правових норм, які відповідають цим обставинам») (п.6) [294]. При цьому функція КСУ інтерпретації та оцінки законів передбачає його взаємодію з іншими судами, що впливає з того, що суб'єктами конституційно-судового нормоконтролю є всі національні суди. Забезпечення і дотримання принципу одноманітності судової практики гарантує пропорційний ступінь сталості правопорядку держави, у зв'язку з чим

ігнорування Конституційним Судом України створених ним правил, або пасивність судів поставлять під сумнів дію принципу законності винесених рішень.

Як вказується у Щорічній інформаційній доповіді за 2021 рік, затвердженій Постановою КСУ від 16 червня 2022 року № 13-п/2022 [330, с. 82], у 2021 році дослідженню в конституційному провадженні найчастіше піддавалися норми законодавства саме щодо оскарження в апеляційному і касаційному порядках судових рішень та перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, фізичні особи звертались з конституційними скаргами також переважно з питань реалізації права на перегляд судового рішення (зокрема, в касаційному порядку у малозначних справах у цивільному судочинстві), оскарження в апеляційному порядку ухвал слідчих суддів, перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами. Така тенденція зберігається у 2022 році [331, с. 14].

Тому доцільною є допустимість універсалізації юридичних позицій КСУ судами всіх інстанцій, що включає обов'язок застосовувати та поширювати на подібні суспільні відносини правові позиції КСУ в їхньому незмінному вираженні, не допускаючи логічного, інтегрованого або іншого розширеного тлумачення, зберігши професійну прерогативу КСУ здійснювати варіативну універсалізацію, розширюючи або звужуючи свої правові позиції, контролювати інтерпретацію правових позицій судами.

До того ж в літературі можна зустріти думку (В. Баранова, В. Степанкова), що правова позиція не міститься в одному акті, а має виводитися із сукупності рішень Конституційного Суду у подібних справах, об'єднаних за предметом та оскарженими нормами, що регулюють аналогічні правовідносини, коли можна визначити основні, вузлові підходи до вирішення типових проблем. Як представляється, такий підхід не є абсолютно точним, правова позиція може міститися в декількох актах, але необов'язково це повинно бути у кожному разі, здебільшого в наступних рішеннях Суд розвиває власні позиції.

Так, у вказаному вище Рішенні №1-р(II)/2021 від 07 квітня 2021 року Суд розвиває юридичну позицію, що викладена в абз.2 п.3 мотивувальної частини Рішення від 17 липня 2018 року № 6-р/2018 [207], в якій наголошено на конечній потребі зберігати генофонд Українського народу, яка «викликана, перш за все, незадовільною екологічною ситуацією, спричиненою, зокрема, Чорнобильською катастрофою, наслідком якої стало погіршення стану здоров'я населення, демографічний занепад, зростання смертності потерпілого від Чорнобильської катастрофи населення, захворюваності дітей, підвищення рівня інвалідизації населення. Вкрай серйозними наслідками, породженими цією катастрофою, є також проблеми соціально-психологічного характеру у постраждалих від Чорнобильської катастрофи громадян».

КСУ також може змінити свої юридичні позиції, переглянути свої попередні позиції, проте це не означає перегляд рішення КСУ, скасування раніше прийнятих правових позицій. Вони зберігають свою юридичну силу, хоча і не можуть використовуватися як обов'язкові положення в правозастосовній практиці. Так, юридичні позиції, що ґрунтуються на конституційних положеннях, можуть змінюватися внаслідок зміни конституційних норм, що були об'єктом тлумачення і зумовили зміст його відповідних позицій. При цьому Суд може і повернутися до попереднього змісту переглянутої правової позиції, скоригувавши його відповідно до правової дійсності.

Зокрема, в Рішенні №20-рп/2010 від 30 вересня 2010 року Суд застосував інтегративний підхід до розгляду ним конкретних справ, узагальнив їх і зазначив свою правову позицію, що визнання неконституційним закону у зв'язку з порушенням процедури його розгляду та прийняття означає поновлення дії попередньої редакції норм Конституції України [205], відійшовши від своєї попередньої позиції, сформульованої в Ухвалі № 6-у/2008 від 05.02.2008 року – «положення закону про внесення змін до Конституції України після набрання ним чинності стають невід'ємним

складником Конституції України – окремими її положеннями, а сам закон вичерпує свою функцію» [293].

Щодо визначення меж розсуду КСУ при перегляді власних юридичних позицій треба погодитися з Т. Хмарук, що заслуговують на увагу напрацьовані британською державно-правовою практикою обмеження для коригування органами конституційного судочинства правових позицій, зокрема: помірковане використання свободи перегляду; перегляд рішення виправдовується правомірними очікуваннями суб'єктів права, залучених у договірні зобов'язання, розрахунки або будь-яку іншу юридично значущу діяльність; рішення, що стосується тлумачення статутів чи інших законодавчих актів, підлягають подоланню у рідкісних і виняткових випадках; рішення не може бути подолане, якщо немає можливості передбачити наслідки такого подолання, або існує вірогідність законодавчого перегляду питання, що було приводом для прийняття відповідного рішення; задля забезпечення правової визначеності рішення не повинно бути подолано тільки через те, що раніше воно було неправильно вирішено [301, с. 171].

Не вдаючись до загальної класифікації правових позицій, зазначимо, що більшість дослідників в якості виду правових позицій виділяють окрему думку як форму доктринальної (неофіційної) правової позиції окремого судді / групи суддів [49, с. 27-28]. Тлумачення суддями КСУ конституційних норм - це завжди науково-теоретичне тлумачення, судді під час ухвалення рішення ґрунтуються на власному науковому та професійному світогляді.

Зазначимо, що ані Законом № 2136-VIII, ані Регламентом КСУ не надано тлумачення правової природи окремої думки (*Dissenting opinion* (*dissent; separate opinion*); *Votum separatum* (лат.)).

Як відомо, інститут окремої думки походить з британської системи судочинства, яка не передбачала необхідність прийняття спільного судового рішення, а судовим рішенням вважалась уся сукупність власних окремих рішень суддів. В свою чергу, така практика була трансформована в США завдяки зусиллям голови Верховного суду США Джона Маршала (1801-1835

pp.) в систему ухвалення спільного рішення більшістю чи одностайно з правом кожного судді додавати свою думку до спільного рішення [79]. Першим ж сучасним європейським законодавчим органом, який дозволив надавати окрему думку судді, вважається парламент ФРН [11, с. 131]. На сьогодні ця норма вже стала традиційною. Так, стаття 47 Органічного Закону про Конституційний Суд Грузії надає члену Суду право висловити після прийняття рішення в письмовій формі окрему думку згоди або незгоди [15]; аналогічне право передбачено ч.3 статті 59 Закону про організацію та діяльність Конституційного Суду Румунії [12].

Законом №2136-VIII у статті 93 встановлено, а Регламентом КСУ у §74 розкрито наступні положення: «суддя КСУ, яким підписано рішення, висновок, ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження у справі, а так само про закриття конституційного провадження у справі, має право викласти письмовою формою власну окрему думку не пізніше дванадцятого робочого дня із дня ухвалення рішення, надання висновку, постановлення ухвали. Такий Суддя КСУ викладає окрему думку в письмовій формі. Окрема думка Судді КСУ додається до відповідного акта КСУ і без зволікання оприлюднюється на веб-сайті Суду».

Аналогічно право передбачено Європейською конвенцією з захисту основоположних прав і свобод людини 1950 року і для суддів ЄСПЛ, зокрема, статтями 45 та 49 визначено, що якщо рішення у справі / консультативний висновок повністю або частково не виражає одностайної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку. В свою чергу, дані положення кореспондуються з правилами 74 та 88 Регламенту ЄСПЛ.

Як влучно зазначають Г. М. Санагурська та А. М. Куп'янська, «таке досить стисле формулювання не дає чіткого уявлення про правовий зміст, мету та особливості цього феномену. Відсутність конкретного визначення поняття «окрема думка судді» у згаданих актах в певній мірі ускладнює розуміння його суті та призначення» [253, с. 84].

У Висновку №11(2008) Консультативної ради європейських суддів (ССЈЕ) до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень зазначено, що в окремій думці судді висловлюють свою повну / часткову незгоду з рішенням, прийнятим більшістю суддів, причини незгоди, або наводять власне обґрунтування прийнятого рішення, що сприятиме покращенню змісту рішення, його тлумаченню та еволюції права, загалом [43].

Підпункт 15 пункту 1 розділу I Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень, затвердженого Рішенням Вищої ради правосуддя № 1200/0/15-18 від 19.04.2018 року [173] окрему думку судді визначає як «сформований суддею письмовий документ, який є формою визначення власної позиції судді в разі незгоди з прийнятим (наданим) рішенням (висновком) або викладенням обставин, що доповнюють мотивувальну частину рішення (висновку), що відображає правову позицію судді у конкретній справі, яка розглядалась судом, та спрямована на заперечення, уточнення або обґрунтування висновків у рішенні суду».

Великий енциклопедичний юридичний словник (за ред. Ю. Шемчушенка) визначає окрему думку судді як процесуальну форму викладу незгоди одного із суддів з рішенням суду в цілому [41].

Г. Санагурська та А. Куп'янська, консолідуючи наукові думки стосовно розуміння поняття «окремої думки судді», наголошують на розумінні його як «процесуально-правової форми викладу незгоди одного із суддів із рішенням суду в цілому або викладенням обставин, що доповнюють мотивовану частину рішення (висновку) та спрямована на заперечення, уточнення або обґрунтування висновків та рішень суду» [253, с. 84].

Так, наприклад, Д. Лилак розуміє окрему думку як процесуально-правову форму висловлювання суддею «незгоди щодо суті чи обґрунтування ухваленого Конституційним Судом України рішення, висновку» [104, с. 134].

В Ухвалі Вищої ради правосуддя № 2484/0/18-21 від 12.05.2021 року [172] наголошується, що «суддя не може переслідуватися через наявність у нього належним чином оформленої окремої думки до рішення суду, а окрема

думка не може визнаватися такою, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя», відповідно суддя не може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за викладення своєї окремої думки.

Сталим солідарним є підхід до визначення юридичної сили окремої думки - вона не породжує юридичних наслідків. Так, І. Шевчук підкреслює, що «окрема думка судді КСУ виноситься суддею від власного імені, виступає його особистою позицією у справі та не породжує юридичних наслідків» [323, с. 162]. Погоджуючись з цією позицією, О. Намясенко та Г. Христова додатково наголошують, що відповідно, окрема думка не може розглядатися в якості джерела права [121, с. 182] та одноособового акту КСУ, оскільки виноситься від власного імені суддею, виражаючи його особисту позицію [305, с. 97].

Як зауважує В. Колюх, «внутрішній бік суддівської незалежності включає незалежну внутрішню позицію, одним із проявів якої є право на окрему думку щодо ухваленого судового рішення. Не викликає заперечень той факт, що необхідність окремої думки судді КСУ зумовлена тим, що вона виступає засобом реалізації його вільного волевиявлення та рівноправ'я, впливає на наукову та професійну правосвідомість, а також розвиток правової культури» [83, с. 159].

Аналіз актів, прийнятих останніми роками, засвідчує, що практично кожне рішення / висновок КСУ приймаються в супроводі окремих думок.

Так, наприклад, у 2018 році Великою палатою КСУ було прийнято 13 рішень, щодо яких суддями було оприлюднено 31 окрему думку, найбільшу кількість окремих думок надали судді М. Гультай, В. Колісник, М. Мельник, В. Мойсик, С. Сас, І. Сліденко. У 2021 році Великою палатою КСУ було прийнято 3 рішення і до кожного з них додані окремі думки, зокрема, до рішення №1-р/2021 від 14.07.2021 року суддів В. Литвинова, О. Первомайського, С. Саса, Г. Юровської, збіжну думку С. Головатого та окрему думку (збіжну) В. Лемака щодо наведеного мотивування та окремих процесуальних аспектів ухвалення рішення [67; 131; 127; 129; 136; 139; 134];

в окремій думці суддів О. Литвинова та Г. Юровської до Рішення №2-р/2021 від 15.07.2021 року висловлені позиції щодо юридичних гарантій діяльності суддів КСУ під час його ухвалення [132; 140]; в окремих думках до Рішення №3-р/2021 від 21.12.2021 року судді О. Литвинов, О. Первомайський, С. Сас [133; 135; 137] висловились щодо «достатності мотивування Рішення, дискусійності закриття конституційного провадження в частині відповідності Конституції України (конституційності) припису частини третьої статті 26 Закону № 9» та інших процесуальних аспектів ухвалення Рішення.

З сьоми рішень, прийнятих сенатами у 2021 році, окремі думки додавалися до двох рішень, суддею В. Лемаком до Рішення №1-р(II)/2021 від 07.04.2021 року та суддею Г. Юровською до Рішення №7-р(II)/2021 від 20.10.2021 року, в яких судді виклали власні міркування стосовно зазначених у Рішеннях юридичних позицій [330, с. 134].

Щодо значення окремої думки судді КСУ необхідним вважаємо навести пункт 7.9 Звіту Венеціанської комісії «Думки, звіти та дослідження Венеціанської комісії про конституційне правосуддя» [68], «отже, окремі думки не послаблюють Конституційний Суд, а мають численні переваги. Вони уможливають публічне, особливо наукове, обговорення рішень, посилюють незалежність суддів та забезпечують їхню ефективну участь у перегляді справи». Аналогічні позиції висловлені комісією у пунктах 20-21 Висновку щодо проекту Змін до Закону Латвії про Конституційний Суд №CDL-AD(2009)042.

Окрема думка, яка за своєю природою є результатом компетентного та доктринального тлумачення, що спирається на фундаментальні знання науковців-правників, правників-практиків, сприяє еволюції судової практики, вказуючи на додаткову аргументацію, альтернативне мотивування, виражаючи незгоду зі спільним рішенням [264, с. 58]. Так, наприклад, позиція висловлена президентом Конституційного Суду Угорщини Ласло Шуліомом у першій так званій окремій думці незгоди в історії угорського Конституційного Суду, доданій до рішення від 12.02.1990 року, в подальшому

стала ключовою в угорській конституційній практиці у справах щодо основних прав людини. Як слушно наголошує В. Городовенко [56, с. 12], окрема думка є самостійним елементом виявлення можливостей розвитку конституційної юрисдикції, оскільки глибше розкриває феномен конституційного провадження.

В своїй окремій думці суддя КСУ С. Шевчук [138] зазначає, що, «зважаючи на межі попереднього конституційного контролю, особливе значення має інститут окремої думки, адже обґрунтована окрема думка виконує важливу функцію виправлення помилок, допущених у рішенні, спонукає до законодавчого втручання у питання та може слугувати моделлю для виправлення як суддівських, так і законодавчих помилок у майбутньому». Відповідно, окрема думка є певним маркером, який визначає подальшу наукову та практичну дискусію, а також формує напрямлення подальшого суспільно-політичного діалогу з переважних конституційних питань. При цьому, означена дискусія відбувається на різних рівнях і між різними групами осіб.

Часто надання окремої думки суддею є способом захисту своїх моральних принципів, власної позиції. Достатньо згадати відомі збірки окремих думок судді Конституційного суду Угорщини Імре Вереса «*Dixi et salvavi*», судді Конституційного суду Німеччини Віллі Гейгера, судді КСУ В. Шишкіна «Чому я був проти?»).

При цьому можна навести і негативні наслідки застосування інституту окремої думки, передусім, мова йде про порушення принципу колегіальності при прийнятті рішення, цілісності юридичної позиції, ускладнення тлумачення змісту акту; наявні збіжні окреми думки (*concurring opinion*) можуть призвести до того, що рішення по суті перестає бути прийнятим волею більшості. Можна згадати і випадки, коли збіжні окремі думки цитуються в рішеннях нижчих судів частіше, а ніж саме рішення, щодо якого вони були надані (наприклад, справа *Coomonwealth Coating Corp. v. Continental Casualty Co.* (1968) [79]).

Особливістю окремої думки судді КСУ є те, що він може висловити її як у справі, де він згоден із рішенням, так і там, де частково / повністю не згоден, а також відсутня вимога щодо сталості позицій судді, що містяться в окремих думках [268, с. 56]. Наприклад, наявні дві «розбіжні» окремі думки С. Головатого з питання відкриття конституційного провадження та у рішенні № 1/р-2019, та окремі думки щодо ухвалених рішень, висновків, ухвал про відмову у відкритті конституційного провадження у справі або про закриття конституційного провадження.

При цьому зберігається певна небезпека використання цього інституту виключно для задоволення власних амбіцій судді, тому до окремої думки неформально потрібно висувати певні додаткові моральні вимоги задля позбавлення її «егоцентризму», можливості «перетворювати суддю зі скриптора в особистість» [149, с. 3].

До того ж, що у суддів КСУ є право на спільне (колегіальне) викладення окремої думки щодо актів Суду, яке було застосовано суддями КСУ В. Городовенко, О. Касмініним та Г. Юровським стосовно Рішення КСУ № 12-р/2020.

Зокрема, щодо права на спільне (колегіальне) викладення окремої думки, зазначається, що «із пункту 24 Доповіді Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційської Комісії) «Щодо окремих думок у конституційних судах» вбачається, що «окремі думки є вираженням свободи слова та незалежності судді від його чи її колег-суддів... Окремі думки гарантують особисту недоторканність і гідність тих, хто залишається в меншості, і дозволяють суддям ухвалювати рішення, керуючись своєю совістю, а не відповідно до думки більшості» [141].

На додаток, означеною окремою думкою вказано, що «Венеційська Комісія у пункті 34 Доповіді «Щодо окремих думок у конституційних судах» зазначила наступне. «У більшості країн законодавчі положення або правила, що стосуються окремих думок, містяться у звичайних законах про організацію та функціонування конституційного або верховного суду; у деяких країнах

законодавчі положення або норми, що стосуються окремих думок, містяться в конституції або органічному законі про конституційний суд (Грузія, Королівство Іспанія, Республіка Перу, Республіка Чилі); в інших випадках законодавчі положення або правила встановлюються виключно самим судом (Республіка Боснія і Герцеговина, Федеративна Республіка Бразилія, Республіка Болгарія, Республіка Хорватія, Косово «колишня Югославська Республіка Македонія», Республіка Сербія) або у тому числі судом (Федеративна Республіка Німеччина, Республіка Казахстан, Республіка Литва, Республіка Перу, Республіка Словенія, Республіка Туреччина)». Відповідно, колегіальне викладення суддями КСУ власної окремої думки відповідає саме правовій природі окремої думки судді, яка повинна бути продуктом внутрішніх незалежних переконань кожного окремого судді, а також його творчих наукових пошуків [141].

1.3. Місце актів Конституційного Суду України в системі джерел права України

В. Речицький [194, с. 74], використовуючи концепції Д. Жалімаси, робить цікавий висновок, що офіційне розуміння права не сприймає національну Конституцію 1996 року як право свободи («freedom's law»), а розглядає її просто як найбільш авторитетне джерело в межах існуючого законодавства; відповідно «верховенство конституції розуміється суто ієрархічно - як вищість старшого за званням закону над законом за званням нижчим».

На сьогодні ні Конституцією України, ні Законом «Про Конституційний Суд України» КСУ не надано права видавати будь-які акти, що мають нормативно-правовий зміст, та не вирішено питання щодо місця його актів в системі законодавства України.

В. Цоклан та В. Федоренко зазначають, що чільне місце актів КСУ в системі джерел сучасного українського права обумовлено їхнім призначенням - гарантування стабільності Конституції [315, с. 144].

Специфікою системи правового захисту Конституції України, що по суті є конституційним контролем, на думку М. Савчина [252, с. 187], є те, що її ядром є організація та діяльність конституційної юстиції, функціонування органів конституційної юрисдикції. За справедливим твердженням М. Кельмана [77, с. 3], інститут конституційного контролю спрямований на подолання суперечностей між позитивним і природним правом, поєднання юстиції, що «застосовує закон, з юстицією, яка ґрунтується на нормах права справедливості, а також створити нову стабільну конституційну основу влади».

У підпункті 2.2 мотивувальної частини Рішення КСУ від 02 грудня 2019 року № 11-р/2019 [203] ще раз наголошується на беззаперечності актів КСУ незалежно від форми за наслідками конституційних проваджень, неможливості їх зміни чи скасування в частині або в цілому, при цьому «незгода з такими рішеннями (актами) не дозволяє жодному органу публічної влади ставити під сумнів їх зміст», недодержання ж цих вимог є посяганням на незалежність КСУ, обов'язковість ухвалених ним рішень і висновків (про що йшла мова в підрозділі 1.1).

Хоча існує думка, що рішення органів конституційної юрисдикції, хоча і мають істотний вплив на формування законодавства, конкретизують конституційно-правовий простір, сприяють однаковому практичному застосування законодавчих норм, але не створюють нових правил поведінки.

Зазначені особливості правової природи актів КСУ, його юридичних позицій свідчать, що КСУ є важливою інституцією у сфері державотворчих процесів в Україні і зобов'язаний бути, за виразом доктора юридичних наук О. Марцеляка [111], певним «мозковим центром», який при реалізації своїх конституційних повноважень щодо тлумачення відповідних положень Конституції України та законів України, визначення відповідності /

невідповідності Конституції України окремих положень чинного законодавства України, повинен керуватися не тільки позитивістським підходом, а й природно-правовою концепцією права, напрацьовуючи нові правові доктрини, хоча в Україні традиційно продовжує домінувати напрям юридичного позитивізму, а саме: суд і правотворчість є несумісними, оскільки це суперечить принципу розподілу влади, закріпленому в статті 6 Конституції України.

У підсумковій Резолюції Другого конгресу Асоціації конституційного правосуддя країн регіонів Балтійського та Чорного морів (2017 рік) зазначається, що конституційна юрисдикція є найважливішим фактором у справі зміцнення, розвитку й захисту основних загальнолюдських цінностей, втілених у конституціях, що лежать в основі діяльності судів країн, рішення і висновки яких мають вирішальний вплив на діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства [193].

З позиції М. Кельмана особливістю конституційного контролю як певної організаційно-правової форми діяльності держави, є те, що він поширюється не тільки на сферу управління, а й охоплює сферу нормотворчості, що здійснюється апаратом управління, і впливає на нормотворчість законодавчої влади [77, с. 14].

Щодо включення актів КСУ до системи джерел національного (конституційного) права і їх місця в цій системі, то, як слушно наголошують Ю. Барабаш, О. Бориславська [28, с. 58], підходи науковців майже ідентичні. Так, рішення КСУ розглядаються в якості джерела національного (конституційного) права, що відповідає і зарубіжним підходам.

Під джерелом конституційного права традиційно розуміється спосіб вираження правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері конституційного права, об'єктивована у певній формі діяльність (іншими словами - правотворчий акт).

На сьогодні існує декілька підходів до формування джерельної бази в законодавствах країн.

Перший найпростіший підхід – закріплення на законодавчому рівні закритого переліку визнаних в державі джерел права, прикладом якого може бути каталог джерел у Конституції Республіки Польща 1997 року [94], стаття 87 якої визначає, що «джерелами загальнообов'язкового права (*obowiązującego prawa*) є Конституція, закони (*ustawy*), ратифіковані міжнародні договори (*ratyfikowane umowy międzynarodowe*), розпорядження (*rozporządzenia*)». Такий підхід є формально простим, але на практиці може викликати розбіжності між матеріальним законодавством та фактичними правовими відносинами, не дає можливості враховувати правові звичаї, судові прецеденти.

За другим підходом, відомим ще римським преторам, ознаками джерела права наділяється все, що *de facto* визнається і санкціонується державою як таке. Один із найвизначніших англійських юристів кінця XIX-го - початку XX-го століття А.В. Дайсі, висловлюючись щодо англійської конституції та джерел її конституційного права, визначав закон як «норму, яку захищають суди», що значно підвищує роль судової влади. В сучасний період можна навести приклад Верховного Суду США, при визнанні ним закону таким, що суперечить конституції, не відбувається його скасування, закон лишається чинним, але незастосовним судами.

Є. Євграфова зазначає, що «рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є складовою системи національного законодавства, а отже, - носієм права в смислі законоутворюючого фактора» [65, с. 46]. Р. Тополевський [285, с. 11], Д. Хорошковська [302, с. 9] також роблять висновок про необхідність «включення рішень, що приймаються в результаті конституційного тлумачення і містять правові позиції до системи юридичних джерел права України». Ю. Тодика вказує, що саме «рішення Конституційного Суду, в яких надано тлумачення Конституції і законів України є джерелами конституційного права» [90, с.140]. Продовжуючи свою

думку, Є. Євграфова вказує, що акти КСУ, «звільняючи систему законодавства від невідповідних Конституції України актів, вони тим самим підпадають під визначення поняття нормативно-правового акту» [64, с. 66].

При цьому основним результатом конституційного контролю є рішення про відповідність або невідповідність конкретної правової норми положенням конституційного акту, що має найвищу юридичну силу в ієрархії джерел права, а не застосування правової норми до конкретних обставин судової справи.

Дане право Суду, як вважають В. Погорілко і В. Федоренко, «передбачає не тільки скасування або зміну цих нормативно-правових актів, але і видання нових конституційних нормативно-правових положень. Рішення Конституційного Суду України, якими Конституційний Суд України дає офіційне тлумачення Конституції і законів України, є джерелами конституційного права» [151, с. 14].

Цікаво, що спроба визначити статус актів КСУ була ще до прийняття Конституції України 1996 року та заснування КСУ – В. Мелашенко визначав їх статус як «індивідуальних конституційних актів» [114, с. 156].

Р. Гринюк, В. Устименко, В. Кампо наполягають на складності поставленого питання і вважають, що «акти конституційної юстиції є складним об'єктом наукового аналізу, оскільки відносяться одночасно і до традиційних (в якості судового прецеденту), і до нетрадиційних (в якості судової практики) джерел права» [75, с. 11-23].

Вважаємо, що саме невизначеність переліку джерел права надає всій системі права гнучкість, дає можливість пристосовуватися до обставин, що змінюються. Джерело права виконує корисні функції: термінологічні та методологічні, тобто їх використання є виправданим.

Ю. Бисага, Д. Белов, Р. Натуркач визначають умови, при яких рішення судів можуть визнаватися джерелами виборчого права, вважаємо, що вони повністю застосовні до характеристики актів КСУ як джерела права, зокрема, ними вказують на те, що, по-перше, вони містять норми-приписи, що

безпосередньо впливають на регулювання суспільних відносин; по-друге, їхня дія поширюється на невизначене коло суб'єктів правовідносин; по-третє, наявний причинно-наслідковий зв'язок між актом та змінами в поведінці або діяльності суб'єктів правовідносин. Відповідно за аналогічним підходом необхідно підтримати позицію А. Іванченка щодо необхідності включення рішень КСУ до складу джерел національного права, оскільки вони безпосередньо зачіпають основи законодавства, є його органічною складовою, орієнтують державні органи на однакове застосування норм законодавства [34, с.15].

Зазначимо, здатність актів КСУ виступати джерелами права є визначальною властивістю актів органів конституційного контролю.

Так, М. Нудель, виділяв чотири групи країн із різними системами органів конституційного контролю і нагляду:

«1) країни, в яких конституційність правових актів можуть перевіряти суди загальної юрисдикції від нижчих до вищих інстанцій (США, Аргентина, Данія, Японія);

2) країни, де визнати закон неконституційним може лише Верховний суд держави (Австралія, Болівія, Індія, Швейцарія);

3) країни, в яких створено спеціальні конституційні суди (Австрія, ФРН, Кіпр, Туреччина);

4) країни, де конституційний контроль здійснює спеціальний орган несудового характеру (наприклад, Конституційна рада у Франції)» [123, с. 51-53].

Рішення (як загальна назва для всіх актів) органів конституційного контролю, конституційної юрисдикції повсюдно вважаються джерелом права незалежно від формальних відмінностей, у більшості випадків вони мають переважну силу над законодавчими актами і фактично прирівнюються до конституційних норм, «оскільки вони мають значення актів, які або визначають набуття / ненабуття чинності прийнятим парламентом закону, або створюють норму, що обмежує законодавця у його майбутніх діях, або

анулюють чинний закон» [144, с. 49]. При цьому, коли мова йде про співвідношення рішень із конституційними та законодавчими нормами, то йдеться не про формальну тотожність, хоча це можливе, а про тотожність предмета регулювання.

Наприклад, статтею 72 Закону про Конституційний Суд Литовської Республіки визначається, що «постанова, прийнята Конституційним Судом, має чинність закону та обов'язкова для всіх державних інститутів, судів, усіх підприємств, установ та організацій, а також посадових осіб та громадян» [174].

Конституційним Судом Литовської Республіки сформульоване доктринальне положення, яке закріплюється Постановою від 30 травня 2003 року, про те, що Конституція Литви і остаточні акти Конституційного Суду, в яких розвивається конституційна доктрина, є джерелами конституційного права [37, с. 216]; первинний конституційний текст трансформується у вторинні тексти – акти Конституційного Суду, в яких формулюються офіційні доктринальні положення, що розкривають сутність і зміст положень первинного тексту, що забезпечує життєздатність Конституції, одночасно і стабільність, і динаміку конституційного ладу [22, с. 289-90]. Цим же шляхом йдуть Азербайджан, Вірменія, Казахстан.

Зазначимо, що у країнах загального права (США, Аргентина, Мексика, Данія, Норвегія, Канада, Австралія, Індія, Японія тощо), як правило, відсутні спеціальні органи конституційного контролю, питання про конституційність закону чи іншого нормативного акту, на підставі якого виникла конкретна справа, або може бути поставлене будь-яким судом загальної юрисдикції і остаточне вирішене найвищою судовою інстанцією (США, Філіппіни, Японія; наприклад, статтею 81 Конституції Японії визначається, що «Верховний Суд є судом вищої інстанції, який має повноваження вирішувати питання конституційності будь-якого закону, наказу, правила чи розпорядження» [Конституція Японії, прийнята 3 листопада 1946 року. URL: <http://surl.li/nalet.>]); або поставлене і вирішене тільки вищими судами (Гана,

Шрі-Ланка, Естонія; наприклад, за Конституцією Естонської Республіки Державний суд є вищою судовою інстанцією держави і одночасно є судом конституційного нагляду (стаття 149), який визнає недійсним будь-який закон чи інший правовий акт, якщо він суперечить положенням і змісту Конституції (стаття 152) [92]); або вищими судами штатів у федераціях (Індія, Канада, Малайзія; наприклад, виняткова юрисдикція Верховного суду Індії з питань, що стосуються конституційної законності федеральних законів була скасована Конституційним актом 1977 року (43 поправка) [93]). Відповідно, їх акти є джерелами права, мають форму судового рішення і за змістом є судовими прецедентами.

Наприклад, у Великій Британії також окремі функції конституційного контролю виконують суди, а актами конституційного нагляду виступають судові прецеденти, рішення з конституційних питань приймаються так званими високими судами - Апеляційним судом, Високим судом та іншими. При цьому всі закони, прецеденти, конституційні звичаї, як правило, зобов'язані своїм походженням окремим випадкам, окремим потребам, що викликали необхідність у доповненні, пристосуванні існуючого порядку вирішення тих чи інших питань до нових обставин, мають однакову юридичну силу; застосовний звичай має обов'язкову силу, але не підлягає захисту в судовому порядку у разі порушення. Конституційні закони не мають особливих рис, їхня роль, вплив, особлива юридична сила обумовлені лише їх авторитетом [190, с. 15].

Щодо характеристики актів КСУ як джерела права, то акти / рішення КСУ відносять до:

- допоміжних джерел [97, с. 7]. Г. Христова вважає, «що «рішення Конституційного Суду виступають допоміжними джерелами права, оскільки спираються на первинні правила поведінки, однак мають нормативний характер, який виявляється у правових позиціях. Таким чином вони виступають у якості прецедентів тлумачення, «квазіпрецедентів» [304, с. 16]. О. Фрицький наголошує, що окремі рішення КСУ можна віднести до

конституційних прецедентів, оскільки, не створюючи нових правових норм, Суд визначає «правову політику, якої повинні дотримуватися при прийнятті нових нормативно-правових актів парламентом інші правотворчі органи держави» [298, с. 50].

Відповідно до статті 147 Конституції України КСУ вирішує питання про відповідність Конституції України законів України, а значить безпосередньо впливає на правозастосовну практику, спрямовуючи її, вказуючи єдино правильне трактування закону, що якісно змінює всю правову систему України.

Так, Рішенням № 1-рп/98 від 29 лютого 1998 року «близько тридцяти положень Закону України «Про вибори народних депутатів України» визнані такими, що не відповідають Конституції (неконституційними)» [217]. Зокрема, це стосувалося «реалізації конституційних прав і свобод виборців, забезпечення їх захисту в судовому порядку, гарантування активного і пасивного виборчого права, участі у виборах політичних партій та блоків партій, організації і порядку проведення виборів до парламенту України то що. З дня ухвалення цього рішення Конституційного Суду України положення зазначеного Закону втратили чинність» [65, с. 49].

Отже, КСУ покликаний усувати недосконалості в системі законодавства, які неминуче виникають у процесі становлення правової держави, спрямовувати правозастосовну практику в легітимне русло, а також заповнювати прогалини в законі, спричинені вибуттям визнаних неконституційними норм, які повною мірою можуть бути усунені лише за результатами виконання рішень та висновків КСУ.

О. Ярошенко, характеризуючи рішення Конституційного Суду України як допоміжний акт, зазначає, що за своєю юридичною силою вони розміщуються за роз'яснювальним актом у такій послідовності: тлумачення положень Конституції - за Конституцією, тлумачення законів - слідом за законами [338, с. 15].

Не можна погодитися з такою думкою, оскільки сам КСУ у своєму Рішенні від 16.01.2003 року (справа про Конституцію Автономної Республіки Крим), зазначив, що після Конституції України, що має найвищу юридичну силу (ч. 2 статті 8 Конституції України), закони в ієрархії нормативно-правових актів посідають головне місце. Тому підтримки заслуговує позиція, висловлена колом відомих українських учених, про те, що «рішення Конституційного Суду України з питань офіційного тлумачення Конституції і законів України за своєю юридичною силою є «підконституційними» [284, с. 31].

При цьому наголошується, що можливе надання характеру юридичного прецедента відрізняє акти КСУ від актів загальних та інших судових органів, зближуючи їх з актами законодавства [78, с. 125].

У рішеннях, висновках і ухвалах КСУ формулюються критерії нового законодавчого регулювання, сутнісно конструюються «моделі» нових правових норм. Таким чином, можна дійти до висновку, що вперше вирішивши справу, що характеризується конкретними обставинами, Суд розглядає аналогічні справи з урахуванням первісного рішення та посилаючись на нього.

Аналіз змісту юридичної позиції «у мотивувальній та/або резолютивній частині рішення, висновку, в ухвалах про відмову у відкритті конституційного провадження у справі та про закриття конституційного провадження у справі, постановлених Сенатом чи Великою палатою приводить до висновку про формування системи прецедентів КСУ» [275, с. 62-63];

– джерел, що мають нормативний характер [317, с. 35-50], при цьому внаслідок особливостей об'єкту правового регулювання за своєю юридичною силою знаходяться вище актів Парламенту та Президента і обов'язкові до виконання [103, с. 222].

Н. Коваленко [80, с. 262-263] вказує, що рішення, висновки, юридичні позиції мають юридичну силу Конституції України і застосовуються у судовому правозастосуванні як джерело права на рівні з нормами Основного

Закону України. На підтвердження цього наводить, по-перше, законодавче встановлену можливість оскарження будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акту і відсутність такого права на оскарження, визнання нечинними та/або скасування рішень і висновків.

По-друге, позицію самого КСУ, викладену у п.5.3 мотивувальної частини Рішення №10-рп/2008 від 22.05.2008 року [212], з посиланням на абз.3 п.4 мотивувальної частини Рішення №15-рп/2000 від 14.12.2000 року (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України): «рішення Конституційного Суду України мають пряму дію і для набрання чинності не потребують підтверджень з боку будь-яких органів державної влади».

За авторитетною думкою В. Скоморохи, маючи ознаки нормативно-правового акту, «рішення Конституційного Суду України мають повне право посісти місце в ієрархії джерел права між Конституцією України і законами, оскільки нормативний акт може бути скасований або змінений актом рівної або більшої юридичної сили» [259, с. 452].

Такої ж думки дотримується і В. Кампо [74, с. 112] і підсумовує, що відтак можна використовувати наступну ієрархію правових актів національної системи права: Конституція, акти КСУ, закони, підзаконні акти.

При цьому акти тлумачення Конституційного Суду України не мають всіх ознак нормативно-правового акту, до яких належать: «1) видаються компетентними державними органами в межах їх повноважень; 2) приймаються з дотриманням певної процедури, (правотворчість); 3) встановлюють, змінюють або скасовують норми права, тобто правила поведінки загального характеру; 4) мають чітко встановлену форму (письмового акта-документу) та реквізити; 5) мають юридичну силу та існує певний порядок вступу офіційних документів в юридичну силу і порядок її втрати; 6) підлягають офіційному опублікуванню у спеціальних виданнях.

Нормативно-правові акти, що не відповідають цим вимогам, не підлягають застосуванню і не тягнуть за собою юридичних наслідків.

Акти КСУ, що містять юридичні позиції, спрямовані на зміну чи припинення дії норми права, передбачають досягнення юридичних наслідків, розраховані на невизначену кількість використань та адресовані неперсоніфікованому колу суб'єктів, мають нормативний характер. Це «не заперечує можливості визнання за актами Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції і законів України нормативного характеру і в тому розумінні, що вони конкретизують чинне законодавство України і не регулюючи самотійно суспільні відносини, вони, тим не менше, задіяні в цьому процесі, адже застосування положень Конституції і законів України, щодо яких Конституційним Судом України дано офіційне тлумачення, можливе лише з урахуванням правових позицій Конституційного Суду України, викладених у відповідних рішеннях. Вони є інтерпретаційними актами, мають допоміжний характер і можуть бути застосовані лише у зв'язку із застосуванням відповідної норми» [54, с. 14].

К. Ісмайлов робить висновок, що «тільки рішення КСУ, зважаючи на їх змістовне наповнення, мають нормотворчий характер і можуть бути визнані джерелами права, а висновки не мають правотворчого значення, а лише є правовою основою для ухвалення певного правотворчого рішення іншими органами державної влади, тому їх треба розглядати ні в якості джерела права, а можливого джерела правотворчості» [71, с. 63].

В основних законах деяких країн прямо зазначається про таку силу і місце актів конституційної юрисдикції в системі законодавства. Так, наприклад, стаття 94(2) Основного закону Німеччини 1949 року вказує, що рішення Федерального Конституційного Суду Німеччини мають силу закону [142]; п. 1 статті 4 Конституції Республіки Казахстан відносить постанови Конституційної Ради Республіки Казахстан до системи діючого права Республіки [87].

Існують і протилежні думки. Так, С. Калинюк вважає, що враховуючи особливий характер роботи Суду та природу його актів, не можна однозначно говорити про місце рішень серед звичних нормативно-правових актів, в

ієрархічній стандартній піраміді актів законодавчої і виконавчої гілок влади [72, с. 5]

Сам КСУ у Рішенні по справі про тлумачення терміну «законодавство» № 12-рп/98 від 09.07.1998 року [214] вказав, що його акти не входять до системи законодавства України.

На підтримку цього положення та на підтримку тези щодо невизнання судової практики КСУ як джерела права висловлюють такі аргументи: «1) це суперечить принципу поділу влади; 2) у романо-германській правовій сім'ї судова практика не визнається джерелом права; 3) ідея визнання судової практики як джерела права суперечить правотворчій діяльності парламенту» [313, с. 26]. М. Марченко, класифікуючи зазначені аргументи, наводить власні аргументи, серед яких головний - «неприпустимість абсолютизації принципу поділу влади, здійснення судової правотворчої діяльності у суворій відповідності до закону» [112, с. 53-56].

Є. Євграфова зауважує на тому, що «рішення Конституційного Суду України про визнання неконституційними законів, інших правових актів є складовою чинного законодавства і в ієрархії передують законам, тобто займають місце після Конституції України, а рішення Конституційного Суду України про офіційне тлумачення законів посідають таке ж місце як і закони» [64, с. 67, 68]. Частково з цим можна погодитись. Фактично акти КСУ є конституційними нормами у поступовій динаміці. Тому ці акти стоять на другому місці в ієрархії нормативно-правових актів України після Конституції. Така правова природа актів КСУ визначає їх як одне з найважливіших джерел права загалом і конституційного права, зокрема. Але, як слушно підкреслює В. Шаповал «Конституційний Суд України, забезпечуючи покладене законодавством України на нього завдання гарантувати верховенство Конституції України як Основного Закону держави на всій території України, не може і не повинен зливатися з будь-якими органами влади або підміняти їх. Визнання за рішеннями та висновками Конституційного Суду України нормотворчої природи фактично призвело б

до того, що він був би поставлений над усім державним механізмом і навіть над Конституцією України» [321, с. 115]. Тому визнання за єдиним органом конституційної юрисдикції законодавчої функції представляється не вірним.

Показовою для ілюстрації ролі та значення актів органів конституційного контролю може бути конституційна практика Франції. Відповідно до статті 54 Конституції Французької Республіки 1958 року [95] у разі встановлення Конституційною радою на запит Президента Республіки, Прем'єр-міністра, голови однієї з палат парламенту або шістдесяти депутатів або шістдесяти сенаторів суперечності будь-якого міжнародного зобов'язання Основному Закону, дозвіл на ратифікацію або затвердження такої угоди може відбутися тільки після перегляду Конституції. Так, Конституційна рада Франції в Рішенні №92-308 від 5 квітня 1992 року визнала такими, що суперечать Конституції таких положень Маастрихтського договору про ЄС 1992 року, як: участь всіх «європейських громадян» у муніципальних виборах, починаючи з 1995 року; починаючи з 1996 року визначення політики у видачі віз за рішенням Ради міністрів Співтовариств кваліфікованою більшістю; введення єдиної грошової одиниці (євро) замість французького франка; що зробило можливою ратифікацію Маастрихтського договору лише після зміни Конституції. В результаті уряд вніс до парламенту проєкт перегляду, який і був схвалений Конституційним законом від 25 червня 1992 року.

Зазначимо, ще один аспект, за твердженням Д. Робертсона, оскільки традиційні інститути морального авторитету втратили свою силу, конституційні судді, заповнюють цю прогалину, докорінно змінивши традиційні уявлення про те, що можуть і повинні робити суди [16].

Традиційно розмежовують дві моделі дії судових рішень у часі - зворотню і незворотню, вибір який обумовлюються намаганням відвернення несприятливих наслідків, що можуть бути спричинені зміною певного усталеного стану справ через скасування закону через визнання його неконституційним або через зміну раніше висловленої правової позиції [55, с. 78]. Відносно застосування рішень конституційних судів про

неконституційність нормативно-правових актів М. Білак вказує на три форми юридичних наслідків такого застосування:

- *ex nunc* - акт визнається неконституційним із моменту оголошення рішення конституційного суду і діє наперед;

- *pro futuro* – в рішенні конституційного суду міститься вказівка на відкладення набрання чинності на перспективу;

- *ex tunc* – з моменту прийняття акту, визнаного неконституційним [36].

При застосуванні перших двох форм (або принципів дії у часі) *ex nunc* і *pro futuro* навіть у разі визнання нормативно-правового акту неконституційним він вважається таким, що створив незворотні наслідки щонайменше у певному проміжку часу, зокрема, наслідки у вигляді втрати чинності чи зміни редакції інших правових актів.

З останньою пов'язана і проблема ретроспективної, зворотної дії рішень щодо відновлення дії «старих норм», оскільки визнаний неконституційним правовий акт вважається таким, що не створює жодних правових наслідків з моменту його видання, якщо суд не вирішить інакше; правовий акт, що вносить зміни до іншого акту чи вказує на втрату ним чинності, не створює правових ефектів у правовій системі, в тому числі і щодо втрати чинності іншими актами. Такого принципу дотримується, наприклад, Німеччина [150, с. 286].

Але вбачається в цьому випадку певна суперечність з принципом *res judicata* щодо судових рішень, прийнятих на підставі законів, інших актів, визнаних в подальшому неконституційними, відповідно до якого суди не можуть поширювати дію свого рішення на правовідносини, які були актуальними за інших умов та іншого правового регулювання, переглядати вже виконані рішення.

Статтю 58 Конституції України закріплює незворотність дії законів, окрім тих, які спрямовані на пом'якшення відповідальності особи, покращення її становища. Частина 2 статті 152 надає право КСУ самостійно визначати строк втрати чинності актом (його окремими положеннями), але не раніше дня

його ухвалення, таким чином, не передбачаючи автоматичного застосування принципу *ex tunc*. Це положення кореспондується з положенням статті 91 Закону Про Конституційний Суд та підтверджується позиціями КСУ, викладеними у Рішенні № 8-зп/1997 від 24 грудня 1997 року [197], що «за цим принципом закони, інші правові акти мають юридичну силу до визнання їх неконституційними окремим рішенням органу конституційного контролю».

Як справедливо відмічає Д. Терлецький, випадки, коли сам КСУ *expressis verbis* вказує на відновлення дії нормативних приписів, визначаючи в такий спосіб порядок їхнього виконання, коли його рішення в цьому значенні є самовиконуваними *per se* є евентуальними винятками [274, с. 324]. Наприклад, у Рішенні № 7-р(П)/2019 від 13.12.2019 року КСУ встановлює, що з дня його ухвалення і до врегулювання Верховною Радою України ч.20 статті 86 Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 року №1697-VII підлягає застосуванню в первинній редакції [225].

Згадаємо ситуацію навколо Закону «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 03.07.1991 року, який втратив чинність за вказівкою Закону «Про всеукраїнський референдум» від 06.11.2012 року, який згодом був визнаний неконституційним в цілому за рішенням КСУ від 26.04.2018 року №4-р/2018 [221].

Верховний Суд зайняв цікаву: у своїй Постанові від 25 жовтня 2019 року у справі № 826/17872/18 Верховний Суд ствердно зазначає, що з дня прийняття КСУ Рішення від 26 квітня 2018 року у справі № 4-р/2018 відновив свою дію Закон № 1286-XII «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 03.07.1991 року [154].

Загалом судова практика за 2019 рік свідчить про намагання судів не виходити за межі статті 152 Конституції України, заперечуючи таким чином ретроактивну дію рішень КСУ та/або зазначаючи, що його рішення призводять до зміни законодавчого регулювання лише для правовідносин, що матимуть місце з дати ухвалення рішень [316, с. 121].

Згодом при розгляді подібного вказаному вище спору у справі 9901/123/20 Велика палата в обґрунтування своє позиції вказує, що «висловитись щодо чинності нормативно-правового акта, стосовно відновлення дії якого Верховна Рада України законів не приймала, може лише Конституційний Суд України або суд загальної юрисдикції при розгляді конкретної справи, де норма відповідного закону підлягає застосуванню», при цьому суддя В. Пророк її в окремій думці висловився на користь попередньої позиції ВС [128].

Виникає також питання, з якого моменту повинно здійснюватися поновлення особи у правах, порушених внаслідок застосування закону чи іншого нормативно-правового акту, які пізніше були визнані неконституційними. Переважаюча позиція з цього питання - з моменту прийняття таких актів або з моменту, коли правовідносини виникли і особа насправді зіткнулася з несправедливістю внаслідок застосування до неї таких актів [36].

У Постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 18.07.2019 року у справі №816/105/18 [156] зазначається, що «у разі встановлення неконституційності закону іншого правового акту чи їхнього окремого положення, застосованого (не застосованого) судом під час вирішення справи, є підставою для перегляду судових рішень за винятковими обставинами, якщо рішення суду в такій справі ще не виконане, відповідно до п.1 ч.5 статті 361 КАС України. Аналогічні положення містяться у п.1 ч.3 статті 320 ГПК України, п.1 ч.3 статті 423 ЦПК України.

Зазначимо, що в деяких країнах такі положення фіксуються в Основних законах. Наприклад, відповідно до ч.4 статті 190 Конституції Польщі рішення Конституційного Трибуналу про невідповідність Конституції, міжнародному договору або закону нормативного акту (їх положень) «є підставою для поновлення процесу, скасування адміністративного або іншого рішення

відповідно до принципів і порядку, визначених у приписах, що стосуються даного процесу».

У Постанові від 19.02.2021 року у справі № 808/1628/18 [157] також наголошується, що наявність відповідного рішення КСУ «не змінює правового регулювання спірних правовідносин та не доводить факту допущення судом помилки під час вирішення спору, якщо на час виникнення спірних правовідносин та на час прийняття рішення судом першої інстанції положення вказаної норми були чинними, тобто підлягали застосуванню».

Відповідно, на сьогодні має місце усталена практика, рішення КСУ про неконституційність застосованих судами першої та/або апеляційної інстанції законодавчих положень не є підставою для скасування Верховним Судом їхніх рішень, оскільки в такому разі суд має застосовувати положення закону, який був чинним на момент існування спірних правовідносин [66, с. 297]. Так, у Постанові від 17.07.2019 року у справі № 826/14077/18 [165] колегія суддів Касаційного адміністративного суду, робить висновок, що суд апеляційної інстанції правильно застосував норми матеріального і процесуального права з огляду на чинність застосованих норм на момент ухвалення судового рішення, посилаючись на статтю 91 Закону про КСУ у взаємозв'язку із ч.2 статті 152 Конституції України. Аналогічні позиції зазначені у Рішенні Верховного Суду від 25 лютого 2020 року у справі № 520/1972/19.

На доктринальному рівні домінуючою є позиція за поновлення дії «старої», наприклад, екс-суддя Конституційного Суду Болгарії і член Венеційської комісії Є. Танчев обґрунтовує це тим, що це спонукатиме законодавця до прийняття змін у закон, що був предметом конституційного контролю [18, с. 6]; В. Стаугайтете при цьому зауважує, що у разі вибору суду у конкретній справі на користь поновлення старої норми має перевірятися конституційність одночасно і нової, і старої норм [17, с. 300-301]. При цьому В. Плєскач зазначає, що можна визнати очевидну небажаність поновлення чинності старої норми у якості *ex lege* правового ефекту рішення Конституційного Суду [150, с. 287].

Практика органів конституції юрисдикції зарубіжних країн є різною. Так, Конституційний Суд Литовської Республіки, визнавши неконституційними зміни до Конституції Литви, вказав, що попередня редакція Конституції не відновлювала дію, але парламент повинен прийняти новий закон, яким ці особливості визначити (рішення від 24.01.2014 року) [6]. Аналогічної позиції дотримується і Конституційний Суд Болгарії (рішення від 28.04.2020 року) [7].

Конституційний Суд Чехії, займаючи таку ж позицію, робить застереження, що у конкретних випадках сам Конституційний Суд «має свободу розсуду у вирішенні цього питання і може вказати на відновлення чинності старої норми, якщо це вимагається для захисту прав і свобод людини, або якщо Конституційний Суд вже під час розгляду справи може розумно передбачати, що законодавець не виправить самостійно законодавчу прогалину, що виникне у результаті визнання зміненого закону неконституційним» (рішення від 05.08.2014 року) [8]. Потребою захисту прав і свобод людини обумовлює можливість відновлення чинності старої норми і Конституційний Суд Латвії (рішення від 16.12.2005 року) [9].

Конституційний Суд Молдови в подібній справі вказує на протилежну позицію, попередня редакція Конституції Молдови автоматично відновлює свою дію після втрати чинності законом, за яким ця редакція була змінена (рішення від 04.03.2016 року) [10].

Юридичні позиції, рішення та висновки КСУ спрямовані також на встановлення правил застосування різних джерел права, подолання конфлікту дії правових норм законів, зокрема, у часі. Так, у п.3 мотивувальної частини Рішення №4-зп від 03.10.1997 року [206] зазначено, що «конкретна сфера суспільних відносин не може бути водночас врегульована однопредметними нормативними правовими актами однакової сили, які за змістом суперечать один одному. Звичайною є практика, коли наступний у часі акт містить пряме застереження щодо повного або часткового скасування попереднього. Загальновизнаним є й те, що з прийняттям нового акту, якщо інше не

передбачено самим цим актом, автоматично скасовується однопредметний акт, який діяв у часі раніше». Ця позиція в подальшому була сприйнята Верховним Судом, наприклад, Постанова Верховного Суду від 03.10.2019 року [155].

Висновки до Розділу 1

1. Діяльність Конституційного Суду досліджено у двох аспектах: як органу судової влади щодо забезпечення верховенства права і Конституції України, захисту прав і свобод людини, і як суб'єкта правотворчості щодо забезпечення стабільності та відповідності Конституції національного законодавства.

2. Акти Конституційного Суду України визначаються як джерела права і процесуальні документи. Надано авторське визначення актів Конституційного Суду України

3. Всі акти КСУ є правовими. Акти, які породжують виникнення, зміну чи припинення відповідних правовідносин, мають ознаку нормативності (рішення і висновки).

4. Ознаку обов'язковості мають всі акти Конституційного Суду, ознаки остаточності і неоскаржуваності – тільки рішення і висновки.

5. Юридична позиція виступає змістовною стороною актів КСУ, яка співвідноситься з рішенням та висновком як зміст і форма.

6. Юридичні позиції, які містять тлумачення конституційних норм, конституційний зміст закону, на яких ґрунтуються рішення КСУ, є обов'язковими незалежно від того, містяться вони в резолютивній чи мотивувальній частині рішень.

7. Юридичні (правові) позиції КСУ мають, по-перше, офіційний, загальнообов'язковий характер; по-друге, загальний характер, поширюються не тільки на конкретний, який став предметом розгляду у Суді, випадок, але й

на всі аналогічні справи, що мають місце у правовій практиці; по-третє, самостійний характер відносно акту, в якому містяться; по-четверте, нормативний характер, формулюють критерії нового законодавчого регулювання, конструюють «моделі» нових правових норм.

Одночасно правовим позиціям притаманні і певні властивості судових прецедентів – обов’язковість, індивідуальність, нормативна новизна.

8. Окрема думка судді КСУ є видом правових позицій, засобом реалізації принципу незалежності суддів, містить власну позицію судді щодо зазначених в актах КСУ юридичних позицій, достатності мотивування, додаткового мотивування прийнятих актів, процесуальних аспектів їх прийняття.

9. Окрема думка судді КСУ є похідною від юридичної позиції КСУ, що міститься в акті КСУ, не змінює і не впливає на набуття ним чинності.

10. Рішення, прийняті КСУ у порядку конституційного контролю, що поєднують у собі ознаки правозастосовних і правотворчих актів, є джерелами права, які за юридичною силою є нижчими за Конституцію України, але вищими за інші нормативно-правові акти.

РОЗДІЛ 2. ВИДИ АКТИВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

2.1 Класифікація актів Конституційного Суду України

Як вже зазначалось, діяльність Конституційного Суду України, як і інших вищих владних структур, здійснюється у конституційно визначених процедурних формах і межах. При реалізації своїх повноважень, КСУ втілює власну волю у певну форму – акти, через які «забезпечується верховенство Конституції в правовій системі України та вирішуються конституційно-правові конфлікти та спори» [122, с. 53].

Акти КСУ є офіційними письмовими документами встановленої форми, прийнятими в межах його компетенції з регулювання суспільних відносин, встановленої Конституцією України, яка в свою чергу виступає «як система координат для здійснення правосуддя» [91, с.146]. Такі акти мають досить складну правову природу, вони є нормативними, інтерпретаційними актами, мають допоміжний характер, можуть бути застосовані у зв'язку із застосуванням відповідної норми і є засобом юридичного оформлення результатів розгляду Конституційним Судом матеріальних, процесуальних чи організаційних питань [116, с. 175].

Беручи до уваги різноманітність питань, що розглядаються та вирішуються Конституційним Судом, їх різну матеріально-правову, організаційну чи процесуально-правову значимість, законодавець зазначив у Законі № 2136-VIII можливість прийняття Конституційним Судом актів різних видів.

У Конституції України в розділі XII «Конституційний Суд України» немає прямої вказівки на загальне визначення документів, які приймаються за результатами діяльності Конституційного Суду. У відповідних статтях Конституції України згадується тільки про рішення і висновки як письмове оформлення волі КСУ з питань його компетенції.

На відміну від Конституції України, Закон № 2136-VIII розширює перелік документів, які приймаються КСУ за результатами своєї діяльності, визначаючи їх під спільною назвою «акти Конституційного Суду України». У статті 83 Закону № 2136-VIII вже наданий перелік актів Конституційного Суду за організаційно-правовою формою, який включає рішення, висновки, ухвали, забезпечувальні накази. Ці акти пов'язані із конституційним провадженням. Акти з питань, не пов'язаних із конституційним провадженням, Суд ухвалює у формі постанови. Отже, можна дістати висновку, що поняття «акт» в сенсі цього Закону – збірне поняття, куди входять рішення, висновки, ухвали, забезпечувальні накази, постанови, які слід розуміти як всю сукупність прийнятих КСУ рішень (в широкому розумінні цього поняття), втілених у письмову форму. При цьому, крім вказаного у статті 83 поділу, жодної класифікації актів КСУ у Законі № 2136- VIII не наводиться.

Проблема класифікації актів Конституційного Суду України є на сьогоднішній день досить актуальною, що, насамперед, пояснюється важливістю даного аспекту у світлі реалізації актів Конституційного Суду України, у зв'язку з тим, що обираючи ту чи іншу форму реалізації доречно спочатку окреслити видову належність акту. Тож, розподіл конституційних актів на види є позитивним регулюючим фактором для подальшої їх реалізації.

Цінність самої класифікації структурних елементів полягає в тому, що вона сприяє більш цілісному теоретичному і практичному сприйняттю явища загалом. З практичного погляду, класифікація допомагає структурувати поведінку учасників суспільних відносин, пов'язаних із цим систематизованим явищем.

Філософський енциклопедичний словник визначає класифікацію (від лат. *classis* — клас та *facio* — роблю) як багатоступінчастий, послідовний поділ обсягу поняття з метою систематизації, поглиблення і отримання нових знань щодо членів поділу, результатом чого є система співпорядкованих понять: подільне поняття є родом, а нові поняття (члени поділу) є видами цього роду, видами видів і т. ін. [297, с. 283].

В Академічному тлумачному словнику української мови поняття «класифікація» витлумачено як систему розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями. Класифікацією називається система розміщення предметів за класами на підставі схожості цих предметів у середині класу і їх відмінності від предметів інших класів [25].

Українська радянська енциклопедія визначає класифікацію через поняття процесу, тобто класифікація – це розбивання множини будь-яких об'єктів (елементів) на групи (підмножини). Крім цього, енциклопедія наводить вимоги до класифікації: 1) підмножини, на які розділено множину, не повинні перетинатися (містити спільні елементи); 2) в сумі підмножини повинні дати вихідну множину класифікованих об'єктів; 3) кожен елемент повинен входити до якогось одного класу; 4) поділ множини на групи має здійснюватися за однією ознакою [289, с. 207].

У Юридичній енциклопедії [337] класифікація розуміється як система супідрядних понять (класів, об'єктів) тієї або іншої галузі знань чи діяльності людини, що використовується як засіб для встановлення зв'язку між цими поняттями чи класами об'єктів. При цьому наукова класифікація виражає систему законів, властивих відповідній галузі дійсності. Найвідомішими у сфері юриспруденції є класифікація правових норм і правовідносин, галузей законодавства і права, законів та інших нормативних актів, органів державної влади, галузей юридичної науки тощо.

Таким чином, під класифікацією прийнято розуміти, з одного боку, логічну операцію, що полягає в поділі всієї досліджуваної безлічі предметів по виявленим схожим ознакам і відмінностям на окремі групи, а з іншого – результат процесу логічної операції поділу безлічі явищ певному критерію (критеріям) – систему супідрядних понять (класів об'єктів) якоїсь галузі знань або діяльності людини, що використовується як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями чи класами об'єктів. При цьому ознака, за якою проводиться поділ певної множини об'єктів (предметів, явищ) на класи (групи), у логіці прийнято називати підставою поділу [327, с. 87-88].

Класифікація використовується не тільки як засіб для встановлення зв'язку між цими поняттями або класами об'єктів, а також для орієнтування в різноманітті понять або відповідних об'єктів.

Слід зазначити, що спроби класифікації актів КСУ, визначення їх видів, відбувались на нормативному рівні. Так, у параграфі 54 Регламенту Конституційного Суду 1997 року, що на сьогодні втратив чинність, був наданий поділ актів КСУ у залежності від питань, що вирішуються на пленарному засіданні Конституційного Суду. У зв'язку з цим акти Суду поділялися на процесуальні (щодо розгляду справ і вирішення конституційних спорів по суті) та непроцесуальні (які не стосуються розгляду справ) [192].

У параграфі 53 діючого Регламенту КСУ визначено, що на пленарному засіданні Велика палата ухвалює рішення, надає висновок, постановляє ухвалу, тобто зроблений акцент лише на форму акту Конституційного Суду, як і у статті 83 Закону №2136-VIII.

У Проекті Закону України «Про Конституційне судочинство в Україні» [185], який не був прийнятий Верховною Радою України, було запропоновано акти КСУ уніфікувати під назвою «рішення Конституційного Суду України», які пропонувалося визначити у наступних формах:

1) ухвала, приймається у разі, якщо за наслідками судового розгляду провадження у справі закривається або конституційне подання (звернення, скарга) залишається без розгляду. У формі ухвали вирішуються також процесуальні питання, що виникають під час розгляду справи. Ухвали, що виносяться під час судового засідання без виходу до нарадчої кімнати, письмово не оформлюються, а заносяться до протоколу судового засідання;

2) рішення, яке приймається у справах щодо визнання акту неконституційним, або про офіційне тлумачення Конституції України;

3) висновок, що приймається у справах за конституційними зверненнями.

Але така видова система актів Конституційного Суду представляється нелогічною, адже до неї входять елементи, які не пов'язані між собою однією

підставою поділу. Крім того, ці види актів не охоплюють всі повноваження, якими наділений КСУ і Конституцією України, і спеціальним законом.

За проектом Закону України «Про конституційне провадження» у редакції від 10 вересня 2021 року [184] у статті 49 «Види актів Суду» пропонується такий поділ актів Конституційного Суду: - з питань, пов'язаних із конституційним провадженням, до яких відносяться рішення, висновки, ухвали, забезпечувальні накази; - з питань, не пов'язаних із конституційним провадженням, відносяться постанови, що визначаються як внутрішні акти. На нашу думку, визначення постанов як внутрішніх актів, не відображає їх ролі серед актів КСУ. Доцільно було б визначити такі акти як внутрішні організаційні, бо саме таку функцію виконують постанови Суду.

Якою б спірною не здавалася встановлена законодавцем класифікація актів КСУ, представляється очевидним, що характер і особливості кожного питання, що розглядається Конституційним Судом, безпосередньо впливають на вид акту, який має бути прийнято за відповідним питанням.

З аналізу Конституції України та Закону №2136-VIII можливо визначити критерій, який стосується поділу актів КСУ залежно від зв'язку з конституційним провадженням. Відповідно, за цим критерієм у Законі про КСУ виділені:

- 1) акти, пов'язані з конституційним провадженням у справах конституційної юрисдикції (рішення, висновки, ухвали, забезпечувальні накази);
- 2) акти, не пов'язані з конституційним провадженням у справах конституційної юрисдикції (постанови).

Такий поділ відповідає положенням статей 150, 151, 151¹ Конституції України і статей 7, 8 Закону №2136-VIII, у яких закріплено повноваження Конституційного Суду.

Результати конституційного провадження у справах конституційної юрисдикції оформлюються у вигляді рішень, висновків, ухвал і забезпечувальних наказів. Але слід зауважити, що ухвали і забезпечувальні

накази мають процедурний характер, у них не містяться положення, які стосуються розгляду питання по суті. Так, ухвали стосуються процесуальних питань провадження: його відкриття, закриття, залучення експерта тощо. Забезпечувальний наказ взагалі є специфічним документом виконавчої природи. Можна навіть сказати, що він є додатковим актом до рішення, яке ухвалюється за результатами розгляду конституційної скарги (сутність даних актів КСУ буде розглянуто у підрозділі 2.3).

Рішення, як окремі акти Конституційного Суду, як зазначає О. Дроздов, «є юридичною формою вирішення по суті справ конституційної юрисдикції щодо конституційності законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та щодо офіційного тлумачення Конституції України, а також за результатами розгляду справ за конституційними скаргами» [61, с. 37].

Отже, можемо визначити, що рішення класифікуються за вирішенням по суті справ конституційної юрисдикції:

- щодо конституційності законів та інших правових актів;
- щодо тлумачення Конституції України;
- щодо розгляду справ за конституційними скаргами.

Згідно статті 84 Закону №2136-VIII визначено розподіл рішень за суб'єктами ухвалення:

- рішення Великої палати КСУ;
- рішення Сенату.

Питанню класифікації таких актів КСУ як рішення присвячена, зокрема, наукова праця Т. Тищука, де автор надає достатньо детальну власну класифікацію рішень Суду. [282, с. 34-40]. Автор пропонує класифікувати рішення КСУ за такими критеріями: - за предметом відання (відповідно до повноважень) Конституційного Суду України, визначених ст. 150 Конституції України; - за кількістю здійснюваних Конституційним Судом України функцій, які відображаються в ухваленому рішенні; - за особливостями

конституційного провадження; - за формою звернення до Конституційного Суду України; - за підставою для конституційного подання/конституційного звернення; - за суб'єктом звернення; - за строками конституційного провадження; - за підставами для визнання правових актів неконституційними; - за неконституційністю акту повністю чи в окремій частині; - за здійсненням функції конституційного контролю у відкритому конституційному провадженні.

Висновок, згідно статті 85 Закону №2136-VIII, це акт КСУ, який надає Велика палата і який містить формальний результат вирішення по суті справ конституційної юрисдикції відповідно до статті 151 Конституції України. Висновки можна поділити на три різновиди:

1) такі, якими встановлюється відповідність Конституції України (іншим законам): - чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; - питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою; - законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України; - нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України;

2) такі, якими встановлюється додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту;

3) такі, які встановлюють порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України.

З тексту нормативних актів, що регламентують діяльність КСУ, можна визначити, що рішення і висновки Конституційного Суду України можуть бути:

- завершальними або остаточними (тобто такими, що визначають завершення розгляду Судом справ, віднесених до його виключної компетенції);

- проміжними (процедурними);
- організаційними (є формою вирішення організаційних питань функціонування органу конституційної юрисдикції).

Завершальні або остаточні рішення і висновки – ухвалюються з питань, віднесених статтею 150 Конституції України до виключної компетенції Конституційного Суду. У такому разі акти Конституційного Суду виступають джерелами конституційного права у випадках визнання нормативних актів такими, що суперечать Конституції, абстрактного тлумачення (не у зв'язку з конкретною справою) Конституції.

В силу того, що законодавчо за КСУ закріплено право на видання певного переліку видів актів, пропонується класифікувати їх на два види за їх роллю у процесі конституційного провадження:

- основні акти, до яких відносяться рішення і висновки. Саме вони виступають, виходячи з положень Конституції України, Закону № 2136-VIII та своєї правової природи, як правові акти нормативного характеру, у них відображається остаточне рішення по суті справи;

- додаткові, до яких слід віднести всі інші акти, тобто ухвали, забезпечувальні накази, постанови, як акти, які мають допоміжний характер, у яких вирішуються питання організаційного, процедурного характеру, пов'язаних із розглядом справи по суті.

У залежності від самостійності правового значення актів КСУ, запропоновано класифікувати їх на три групи з позначенням їх ролі:

1. Акти, пов'язані з конституційним провадженням у справах конституційної юрисдикції, які визначаються як основні:

1) процесуальні правові акти конституційної судової влади, що мають самостійне правове значення:

- рішення з питань конституційності актів і офіційного тлумачення Конституції і законів України;

- висновки про конституційність чинних міжнародних договорів України;

2) процесуальні акти конституційної судової влади, що не мають самостійного правового значення, до яких відносяться висновки Конституційного Суду:

- про конституційність міжнародних договорів, які вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;
- про додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту;
- про відповідність законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України;
- про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції або законів України.

2. Акти процедурного характеру, пов'язані з конституційним провадженням у справах конституційної юрисдикції:

- ухвали Конституційного Суду України про припинення конституційного провадження і про відмову у відкритті конституційного провадження (основні);
- інші ухвали, забезпечувальні накази (додаткові);

3. Організаційні акти, не пов'язані з конституційним провадженням у справах конституційної юрисдикції – постанови КСУ (додаткові).

Вищесказане дозволяє зробити висновок про те, що рішення і висновки Конституційного Суду України відрізняються за своєю правовою природою і юридичною силою. Допоміжним джерелом права є рішення Конституційного Суду України з питань конституційності актів і офіційного тлумачення Конституції і законів України, а також висновки про конституційність чинних міжнародних договорів України.

Що ж до інших висновків Конституційного Суду, то вони, як зазначає Т. Цимбалістий, є «лише обов'язковою підставою для прийняття Верховною Радою України відповідних рішень, проте самостійного правового значення не мають. Правове значення мають також ухвали Конституційного Суду України

про припинення конституційного провадження і про відмову у відкритті конституційного провадження» [309, с. 157].

Отже, рішення, які прийняті Конституційним Судом України у порядку конституційного контролю, які поєднують у собі якості правозастосовних і правотворчих актів, є джерелами права, які за юридичною силою є нижчими за Конституцію України, але вищими за інші нормативно-правові акти. Як зазначає М. Тесленко, поняття «рішення Конституційного Суду України» повинно отримати широке універсальне значення і являти собою не тільки підсумкове рішення по справі, а також поєднувати акти, що ухвалюються судом з інших питань, наприклад, рішення, прийняті на засіданнях Суду, що пов'язані з організаційною діяльністю» [277, с. 8].

З такою думкою науковця неможливо погодитись, адже ухвали, забезпечувальні накази, постанови носять разовий характер, по суті та призначенню не відносяться до правових актів, а є вживаними з метою здійснення конкретних організаційних, контрольних чи розпорядчих заходів, або можуть бути розраховані на інше одноразове застосування, тому, вони відіграють самостійну роль і мають самостійне значення серед актів Конституційного Суду.

Акти Конституційного Суду, залежно від функціонального призначення у конституційному судочинстві, можуть бути поділені на такі види:

1. Правові акти КСУ, які прийняті за результатами розгляду судових справ. Такі акти є завершальними і до них відносяться рішення і висновки Суду.

2. Процедурно-процесуальні акти:

- які приймаються у процесі розгляду справи Судом,
- які потрібні для підготовки до такого розгляду,
- які супроводжують реалізацію рішень Суду.

До таких актів відносять ухвали, забезпечувальні накази, у тому числі акти внесення редакційних змін до завершальних актів.

3. Внутрішні організаційні акти, у тому числі оперативні акти, до яких відносяться акти про зміну, затвердження, скасування внутрішніх організаційних актів, тощо.

2.2 Рішення і висновки як акти Конституційного Суду України, які пов'язані із конституційним провадженням

Актами, які відіграють основну роль у конституційному судочинстві, є рішення і висновки Конституційного Суду, що підтверджується закріпленням саме цих видів актів у частині 2 статті 147 Конституції України. У статті 152² Основного Закону вказано на обов'язковість, остаточність і неоскаржуваність рішень і висновків, які ухвалені КСУ, як на ознаки вказаних актів. Саме від якості ухвалених Судом рішень і висновків, їх обґрунтованості і змістовного наповнення, відповідності вимогам законодавства щодо їх оформлення залежить загалом авторитет самого Конституційного Суду. Крім того, як зазначає Т. Мілова, акти КСУ «органічно впливають на якість національного законодавства, юридичну практику та суб'єктів конституційно-правових відносин у частині реалізації та захисту їхніх прав і свобод» [115, с. 52].

Згідно частини 1 статті 83 Закону № 2136-VIII Конституційний Суд ухвалює рішення і надає висновки з питань, пов'язаних із здійсненням конституційного провадження за наслідками розгляду справ за конституційними поданнями, конституційними зверненнями та конституційними скаргами.

Відповідно до статті 84 Закону № 2136-VIII рішення ухвалюються двома органами Конституційного Суду – Великою палатою і Сенатом.

Велика палата ухвалює рішення, по-перше, за результатами розгляду справ за конституційними поданнями щодо конституційності законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної

Республіки Крим та щодо офіційного тлумачення Конституції України; по-друге, за результатами розгляду справ за конституційними скаргами у разі відмови Сенату в розгляді справи за конституційною скаргою на розсуд Великої палати.

У свою чергу Сенат ухвалює рішення за результатами розгляду справ за конституційними скаргами.

К. Ісмайлов поділяє рішення Конституційного Суду на два типи: 1) ті, якими визнаються неконституційними нормативно-правові акти; 2) ті, що ухвалюються з питань офіційного тлумачення Конституції і законів України [71, с. 67]. Безумовно, науковець не міг передбачити визначення третього типу рішень КСУ, які стосуються результатів розгляду конституційної скарги, адже на момент його наукової розвідки 2014 року ще не відбулися відповідні зміни у законодавстві про конституційне судочинство.

За роки після реформування Конституційного Суду ним було ухвалено станом на 01.12.2023 року загалом 90 рішень, зокрема (див. Таблицю 1):

Таблиця 1

Рік	Кількість ухвалених рішень		
	Велика палата	Сенати	
		Перший	Другий
2017	3	-	-
2018	13	-	-
2019	12	2	5
2020	13	4	4
2021	3	-	7
2022	4	1	8
2023	1	2	8

Слід зазначити, що діючі нормативні акти, що передбачають регулювання діяльності КСУ, не містять повної процедури ухвалення і оформлення рішення і надання висновків. З метою усунення таких недоліків

законодавства були розроблені різні законопроекти, якими пропонується врегулювати питання конституційних процедур, в тому числі і стосовно прийняття і оформлення актів КСУ.

Так, був розроблений проект Закону України «Про процедуру розгляду справ і виконання рішень Конституційного Суду України» від 06 січня 2021 року № 4533-1 [186], який був відхилений Верховною Радою України вже 28 січня 2021 року через наявність іншого законопроект «Про конституційне провадження» [184], який очікує на друге читання (включено до порядку денного у вересні 2023 року). Цей законопроект, в основному, деталізує і дещо розширює положення діючого Закону № 2136-VIII, що стосується й прийняття рішень і висновків КСУ. Зауважимо, що у Законі України «Про Конституційний Суд України» 1996 року рішенням і висновкам була присвячена окрема глава 8, у якій закріплювалося не тільки визначення і зміст цих актів Конституційного Суду, але і порядок їх прийняття і оприлюднення.

Під рішенням Конституційного Суду розуміється акт органу конституційної юрисдикції нормативного характеру, письмовий документ, який ухвалюється у визначеному законом порядку за результатами розгляду справ за конституційними поданнями щодо конституційності / неконституційності законів України та інших правових актів і щодо офіційного тлумачення Конституції України; а також за результатами розгляду справ за конституційними скаргами, якщо Сенат відмовився від розгляду справи на розсуд Великої палати.

Рішення як акти Конституційного Суду характеризуються низкою ознак, серед яких потрібно виділити: обов'язковість; остаточність; безпосередність дії (не вимагає підтвердження іншими особами й органами державної влади); неможливість оскарження; наявність певної процесуальної форми, обов'язковість оприлюднення.

У Рішенні від 02 грудня 2019 року [203] Конституційний Суд визначив, що обов'язковість, остаточність та неможливість оскарження ухвалених Конституційним Судом України актів (в тому числі і рішень) за наслідками

розгляду справ пов'язані з виключними повноваженнями органу конституційної юрисдикції (абзац другий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини)

Неоскаржуваність рішень зумовлюється особливим конституційним статусом Конституційного Суду України, юридичною природою його рішень, а також надзвичайною важливістю покладених на нього функцій та завдань, пов'язаних із забезпеченням верховенства Конституції України (абзац сьомий підпункту 2.4 пункту 2 мотивувальної частини) [203].

У статті 61 проекту Закону України «Про конституційне провадження» [184] передбачено перегляд рішень і висновків Конституційним Судом, тобто мова йде саме про перегляд суб'єктом, який ухвалив вказані акти. Підставою такого перегляду є отримання неправомірної вигоди суддею Конституційного Суду, пов'язаної з його голосуванням за ухвалення рішення чи надання висновку Суду, якщо вироком суду, який набрав законної сили, встановлена винуватість судді у цьому. Конституційний Суд переглядає рішення або висновок за зверненням суб'єктів конституційного подання, конституційного звернення, конституційної скарги або за ініціативою щонайменше трьох суддів КСУ. За результатами перегляду ухвалюється нове рішення або висновок, у мотивувальній частині якого додатково зазначаються підстави перегляду відповідного рішення, висновку Суду.

Аналіз законодавства зарубіжних країн щодо органів конституційної юрисдикції свідчить, що положення про обов'язковість і остаточність рішень органів конституційної юрисдикції міститься у нормативних актах багатьох країн. У ФРН обов'язковість рішень Федерального Конституційного Суду передбачена для федеральних органів і органів земель, для судів і відомств є загальним приписом для всіх видів конституційних судочинств. Щодо остаточності рішення, то якщо ним було позбавлено особу конституційних прав і свобод, воно може бути переглянуто Конституційним Судом, якщо з моменту винесення цим судом останнього рішення пройшов рік, а також якщо надане повторне клопотання проти одного і того ж суб'єкта, яке ґрунтується

на нових фактах [124, с. 120]. Допускається перегляд рішень Конституційним судом Республіки Молдова і Конституційною Радою Республіки Казахстан [319].

Стосовно безпосередньої дії рішень Суду, яка визначається КСУ як пряма дія, Суд у своєму Рішенні від 14 грудня 2000 року зауважує, що завдяки такій дії рішення, воно для набрання чинності не потребує підтверджень з боку будь-яких органів державної влади. Тому обов'язок виконання рішення Конституційного Суду України є вимогою самої Конституції України, яка має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів [232].

Наявність певної процесуальної форми свідчить про те, що рішення Суду приймається за певною процедурою, яка визначена законом, до самого рішення встановлені певні вимоги, дотримання яких свідчить про легітимність вказаного акту.

Згідно діючого Закону про КСУ до рішень Суду висуваються певні вимоги, які зазначені у статті 89. Вони стосуються як структури самого акту КСУ, так і його змісту.

За своєю структурою рішення КСУ містить чотири складові частини: вступну, описову, мотивувальну, резолютивну (частина 1 статті 89 Закону № 2136-VIII).

Слід зазначити, що будь-яке рішення судового органу має певну структуру. Аналогічні складові частини містять рішення суду у цивільному судочинстві (стаття 265 Цивільного процесуального кодексу України) [308] і у адміністративному судочинстві (стаття 246 Кодексу адміністративного судочинства України [82].

Судові рішення у кримінальному судочинстві (вироки, ухвали) містять три складові частини – вступну, мотивувальну та резолютивну (статті 372, 374 Кримінального процесуального кодексу України) [102].

Відсутність описової частини пояснюється специфікою самого кримінального провадження, який має стадію досудового розслідування кримінальних справ. Отже, схожість за своєю структурою рішення КСУ із

рішеннями судів загальної юрисдикції також свідчить на користь того, що Конституційний Суд відноситься до органів судової влади.

Примітно, що за Законом України «Про Конституційний Суд України» 1996 року у структурі рішення КСУ було три складові частини, була відсутня описова частина, перша частина не мала об'єднуючої назви «вступна» (стаття 65). Вказуючи, що у рішенні має бути мотивувальна і резолютивна частини, законодавець не зазначив, які положення вони мають містити. Крім того, у п. 9 статті 65 Закону 1996 року було передбачено положення про обов'язковість зазначення, що рішення є остаточним і оскарженню не підлягає [176].

За чинним Законом № 2136-VIII до рішення КСУ встановлені певні вимоги, які стосуються його обов'язкових структурних елементів та їх змісту, з вказівками на особливості питань, що розглядаються, які мають бути відображені у рішенні Суду.

Вступна частина рішення має містити: - найменування рішення, дату і місце його ухвалення, номер; - орган, який його ухвалив; - склад суддів Конституційного Суду, які розглядали справу; - перелік учасників конституційного провадження.

У описовій частині має зазначатися: - вимоги конституційного подання / конституційної скарги; - повна назва, дата ухвалення, порядковий номер акту, конституційність якого оспорується, назва органу або ім'я посадової особи, які ухвалили акт, що є предметом розгляду в Суді.

Мотивувальна частина викладається із зазначенням положень Конституції України, відповідно до яких Суд обґрунтовує своє рішення. Примітно, що у Регламенті КСУ 1997 року у параграфі 55 була встановлена вимога щодо належного обґрунтування рішень і висновків Конституційного Суду [192].

Обґрунтування складається з наведення Судом правової аргументації, яку КСУ використовує для формування остаточного рішення по справі. Правова аргументація – це викладена юридична позиція Суду, яка може міститися в тексті мотивувальної частини рішення (висновку), а в окремих

випадках у стислому вигляді – у резолютивній частині. Так, у Рішенні КСУ (Велика палата) від 23 грудня 2022 року у справі за конституційною скаргою Мосюрчака В.І. щодо гарантій соціального захисту державних службовців правова аргументація викладена і у мотивувальній, і у резолютивній (пункт 1) частинах рішення [245].

Головною ознакою використання у рішеннях (висновках) КСУ принципу обґрунтованості є звернення до попередніх рішень. Так, у Рішенні КСУ від 30 червня 2022 року при розгляді справи щодо конституційності положень Кримінального кодексу України щодо спеціальної конфіскації Суд при аргументації свого рішення посилається на інші власні рішення у пунктах 2.2, 2.8, 3.1, 4.2, 5.2 [236].

Звернення до попередніх рішень при ухваленні рішень КСУ – процес об'єктивний, адже, наприклад, принцип верховенства права, який закріплено у частині першій статті 8 Конституції України, його складові елементи були розглянуті і розтлумачені у 27 рішеннях Конституційного Суду України, які в подальшому застосовуються при прийнятті інших рішень КСУ по справах. Наприклад, у Рішенні КСУ від 20 грудня 2017 року при розгляді справи о визнанні неконституційним положення пункту 7 частини другої статті 42 Закону України «Про вищу освіту» щодо заборони обрання, призначення (у тому числі виконувачем обов'язків) на посаду керівника закладу вищої освіти особи, яка «голосувала за диктаторські закони 16 січня 2014 року», у підпункті 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Суд звертається до попередніх рішень КСУ, у яких містяться положення щодо верховенства права, зокрема, тлумачення самого принципу верховенства права, що міститься у абзаці другому підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Суду від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004, та його елементу – принципу правової визначеності, що розглядався у абзаці третьому підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення КСУ від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 [237].

Як зауважують науковці, «остаточне юридичне рішення, яке є у конкретній справі при встановленні його правових наслідків, тісно пов'язане з кількома попередніми рішеннями, які теоретично можуть розглядатися як обґрунтування. Ідентифікація цих рішень залежить від теоретичної моделі прийняття рішень» [23, р. 21].

При прийнятті відповідного рішення КСУ також застосовує й інші принципи: принцип єдності Конституції, розумності, інтегруючого ефекту (спрямований на гармонійну політичну та соціальну інтеграцію і надання пріоритету тлумаченням, які зберігають цю гармонію), принцип гармонізації, пропорційності як визнаний конституційний стандарт захисту прав людини у практиці зарубіжних конституційних судів і КСУ, принцип правової визначеності як елемент принципу верховенства права [32, с. 144-145.]

Аналізуючи рішення КСУ, Л. Бзова дістає висновку, що при мотивуванні рішень Суд має застосувати контекстний підхід, «який базується на гармонійному поєднанні казуальності та ідеального розв'язання конституційної проблеми, передбачає вибір оптимального та збалансованого вирішення конституційного конфлікту з урахуванням публічного та приватного інтересу та інтересів людини і громадянина» [32, с. 142 с.].

Останньою частиною рішення КСУ є резолютивна частина із такими зазначеннями. По-перше: - якщо рішення ухвалено у справі щодо конституційності акту (його окремих положень), то вказується акт (його окремі положення), що його Суд визнав конституційним чи неконституційним: - якщо рішення ухвалено у справі щодо офіційного тлумачення Конституції України, вказується офіційне тлумачення положення Конституції України, щодо якого було подано конституційне подання.

По-друге, зазначається, що рішення Суду є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено. Іноді постає питання, яка саме частина рішення є обов'язковою: мотивувальна чи резолютивна. Безумовно, обов'язковістю володіють приписи резолютивних частин рішень про тлумачення та конституційність актів. Але з огляду на те, що у мотивувальній

частині викладено обґрунтування, правові позиції Суду у справі, то обов'язковими часто розглядають і положення мотивувальної частини, які застосовують при ухваленні рішення по справі. Так, у Рішенні КСУ від 20 жовтня 2011 року у справі за конституційним поданням Служби Безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України у абзаці 8 підпункту 3.1 пункту 3 Рішення Суд посилається, як на обов'язкові положення, на пункт 1 резолютивної частини рішення № 5-зп (справа К. Г. Устименка) щодо віднесення відомостей до конфіденційної інформації, і на пункт 4 мотивувальної частини Рішення № 21-рп/2010 щодо неможливості державних органів втручатися в особисте та сімейне життя людини, а також безпідставно отримувати відомості особистого характеру [198].

По-третє, зазначається джерело, в якому рішення Суду має бути опубліковано. Частіше зазначають наступним чином: «Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України».

Слід також зазначити, що у разі визнання неконституційним акту про набрання міжнародним договором чинності для України, Суд у резолютивній частині має вказати на юридичні наслідки цього для України.

У разі, якщо Суд, розглядаючи справу за конституційною скаргою, «визнав закон України (його положення) таким, що відповідає Конституції України, але одночасно виявив, що суд застосував закон України (його положення), витлумачивши його у спосіб, що не відповідає Конституції України, то Конституційний Суд вказує на це у резолютивній частині рішення» (частина 3 статті 89 Закону про КСУ).

У резолютивній частині також визначається момент втрати чинності акту, який був визнаний неконституційним. Так, у Рішенні КСУ від 22 липня 2020 року, що було ухвалено Першим сенатом, у справі за конституційною скаргою АТ «Закритий недиверсифікований венчурний корпоративний інвестиційний фонд „АВАНПОСТ“» щодо відповідності Конституції України

(конституційності) абзацу восьмого частини п'ятої статті 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» Суд визнав це нормативне положення неконституційним і зазначив у пункті 2 резолютивної частини, що воно втрачає чинність з дня ухвалення КСУ цього Рішення [202].

Як зазначено у частині 2 статті 152 Конституції України (відповідно у статті 91 Закону про КСУ), закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення КСУ рішення про їх неконституційність. Судом у самому рішенні може бути встановлений інший строк втрати чинності, але не раніше дня ухвалення рішення КСУ, тобто передбачено можливість відтермінування втрати чинності неконституційними положеннями.

Вперше таким правилом КСУ скористався при ухваленні Рішення від 13 червня 2019 року, яким визнав неконституційними низку статей Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» і встановив термін втрати ними чинності 31 грудня 2019 року (пункти 2, 3 резолютивної частини) [238].

Відтермінування втрати чинності неконституційних положень має місце й у іншому Рішенні КСУ, яке було ухвалено Другим сенатом у справі за конституційними скаргами Жиденка В.В., Петренка В.О. щодо соціальних гарантій для захисників і захисниць України від 12 жовтня 2022 року, де у резолютивній частині зазначено, що «приписи статті 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 року № 3668-VI зі змінами, визнані неконституційними, втрачають чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення» (пункт 2 резолютивної частини Рішення КСУ) [201].

Також у цьому Рішенні Суд зобов'язав Верховну Раду України «привести нормативне регулювання щодо забезпечення соціальних гарантій високого рівня, які впливають зі спеціального юридичного статусу громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших

військових формуваннях, а також осіб, що збройно захищають суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України під час агресії Російської Федерації проти України, розпочатої в лютому 2014 року, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням» (пункт 2 резолютивної частини Рішення КСУ) [201].

Як бачимо, у резолютивній частині рішень, якими встановлено неконституційність нормативних положень актів, крім визначення часу, з якого такі положення втрачають чинність, також можуть бути визначені подальші дії певного органу щодо приведення у відповідність до Конституції України положень, що визнані неконституційними, тобто мова йде про «право КСУ встановити у рішенні порядок і строки його виконання, зобов'язати відповідні державні органи забезпечити контроль за виконанням рішення, вимагати від відповідних органів письмове підтвердження виконання рішення» [175], що передбачено статтею 97 Закону № 2136-VIII, яка має диспозитивний характер.

Норми про виконання рішень Суду не містять чіткого порядку виконання рішень КСУ та механізму контролю щодо ефективності виконання таких рішень, що «призводить до неправильного розуміння своїх обов'язків сторонами конституційного провадження і відповідними органами та особами, які задіяні у процесі виконання рішень КСУ, подальшого невиконання рішень взагалі, ускладнення процесу застосування правових норм, а в майбутньому може призвести до поширення правового нігілізму, негативної репутації КСУ та інших органів, а також знецінення Основного Закону» [119, с. 85].

Труднощі врегулювання виконання рішень КСУ пов'язані з його особливою правовою природою та призначенням. Встановити вичерпний перелік конкретних правовідносин, на які поширюється те чи інше рішення КСУ, визначити суб'єктів, які мають виконувати таке рішення у певний спосіб, а головне, здійснити всебічний контроль за виконанням, вкрай важко.

Якщо говорити про виконання рішень судових інстанцій, то воно може відбуватися двома способами – добровільним та примусовим, основним

завданням яких є забезпечення реалізації рішення суду. Однак, говорячи про виконання рішення КСУ, застосовувати за аналогією принципи та механізми добровільного та примусового виконання не вбачається можливим, оскільки розмежувати навіть теоретично ці способи виконання на прикладі рішення КСУ дуже важко. При цьому слід зауважити, що виконання рішень Конституційного Суду має більшу схильність до характеристик виключно добровільного виконання у зв'язку з тим, що нормативного закріплення чи практичної основи механізму примусового виконання рішення КСУ наразі не існує.

Нормативно-правовими актами, що регулюють примусове виконання рішень суду та інших органів [168; 178], не передбачено виконання рішення суду конституційної юрисдикції, а отже як наслідок, в правовій дійсності наразі наявна ситуація, при якій рішення КСУ визнані обов'язковими для виконання, однак таке визнання не має фундаментом жодної реальної примусової сили.

З приводу рішень Конституційного Суду про визнання неконституційними тих чи інших правових актів Є. Євграфова висловлює думку, що «вони становлять біля 70% діяльності органу конституційної юрисдикції і це, як здається, не випадково, оскільки досить гострим і актуальним для держави є вирішення одного з найважливіших завдань: 1) привести у відповідність із Конституцією України чинні правові акти органів державної влади та органів влади Автономної Республіки Крим; 2) сформувати систему національного законодавства, яка б за якістю (змістом, відповідністю потребам розвитку суспільства, юридичною технікою, встановленням реальних гарантій тощо) не поступалася світовим правовим стандартам» [65, с. 49-50].

Втрата чинності певних нормативно-правових актів чи окремих їх положень, що визнані неконституційними, є правовими наслідками прийняття відповідних рішень Суду. Припис, що міститься в такому рішенні КСУ, може бути реалізований тільки шляхом подальшого не застосування

неконституційного акту або його частини. КСУ у своєму Рішенні від 14 грудня 2000 р. зауважує, що «органи державної влади, органи Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, посадові та службові особи, громадяни та їх об'єднання, іноземці, особи без громадянства повинні утримуватися від застосування чи використання правових актів або їх положень, визнаних неконституційними» [239]. Як зазначає М. Тесленко, такі положення «не застосовуються і не реалізуються будь-яким іншим способом з моменту початку дії рішення Конституційного Суду України» [278, с. 268]. Далі науковець зазначає, що таке рішення КСУ є підставою для скасування в установленому порядку положень інших нормативних актів, заснованих на акті або його положеннях, що визнаний неконституційним. Рішення судів і інших органів, які були прийняті у відповідності до акту, що був визнаний неконституційним, не підлягають виконанню і мають бути переглянуті в обов'язковому порядку. І якщо таке рішення КСУ створює прогалини у правовому регулюванні, то має застосовуватися Конституція України [278, с. 268].

Рішення з питань офіційного тлумачення Конституції України (до 2016 року КСУ мав повноваження тлумачити і закони України) полягають у тому, що Конституційний Суд відповідно до покладених на нього повноважень, «дає загальнообов'язкове роз'яснення положень Конституції та законів України для одноманітного розуміння їхнього справжнього значення і змісту» [65, с. 68].

Такі рішення КСУ відносяться до інтерпретаційно-правових актів. Як зазначає М. Цвік, інтерпретаційний акт – це правовий акт-документ офіційного тлумачення правових норм, який містить формально-обов'язкове роз'яснення їх змісту. Цей документ містить результат інтелектуальної діяльності в осмисленні змісту правової норми, що здійснюється компетентними органами. Саме тому такі акти завжди мають офіційний характер [307, с. 381].

Як вже зазначалось (підрозділ дисертації 1.1), рішення Конституційного Суду з питань офіційного тлумачення визначаються як правові акти нормативного, інтерпретаційного характеру. Як зауважує В. Тихий, ці акти мають нормативний зміст тому, що містять норми-роз'яснення, але не є нормативно-правовими актами. Функціональне призначення рішень Конституційного Суду про офіційне тлумачення Конституції України — це юридичний засіб забезпечення їх правильного й однозначного розуміння і застосування, а отже, й один з юридичних засобів укріплення конституційної законності, охорони Конституції України [280, с. 107].

У результаті офіційного тлумачення норм Конституції України відповідне рішення КСУ не встановлює й не скасовує норму, що є повноваженням тільки законодавчого органу держави. Але «ці акти є обов'язковими у тому розумінні, що містять офіційну державно-владну позицію щодо розуміння змісту правових норм і зобов'язують суб'єктів адекватно сприймати зміст норми. Однаковість у розумінні змісту нормативно-правових актів – це передумова однаковості їх застосування, реалізації, ефективності, законності в цілому» [270, с. 15], правові позиції, які викладені у рішеннях Суду з питань офіційного тлумачення, набувають доктринального значення.

У резолютивній частині рішення КСУ з питань офіційного тлумачення Конституції України у стислому вигляді викладається остаточна позиція Суду на предмет тлумачення. Тому у таких рішеннях КСУ зміст самого тлумачення викладений у мотивувальній частині (наприклад, у Рішенні КСУ від 02 грудня 2019 року).

Деякі науковці вважають, що за своєю юридичною силою рішення Конституційного Суду з питань офіційного тлумачення Конституції України є «підконституційними» [277, с. 9], вони є «вищими за своєю юридичною природою і тому повинні стояти в ієрархії нормативних актів над законами» [70, с. 50]. З цього приводу зазначимо, що на нашу думку, тільки ті рішення КСУ, які є джерелами права, визначаються за юридичною силою нижчими за

Конституцію України, але вищими за інші нормативно-правові акти (що було обґрунтовано у підрозділі 1.3). Нагадаємо, що згідно Закону України «Про правотворчу діяльність» (пункт 1 частини 4 статті 1) рішення і висновки Конституційного Суду не містять норм права, а отже у систему національного законодавства не входять.

Висновок Конституційного Суду – це правовий акт, який є юридичною формою вирішення по суті справ конституційної юрисдикції. Висновки, які надає Конституційний Суд, є різноманітними за змістом та призначенням. На наш погляд, перш за все вони покликані до констатації певних фактів (наприклад, факт порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції або законів України).

В науковій літературі існує думка про те, що деякі висновки Конституційного Суду (а саме про відповідність Конституції законопроектів про внесення змін до неї, а також висновки щодо чинних міжнародних договорів або тих, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість) є діючим правом для органів державної влади, «правоутворюючим фактором, правовою основою ухвалення парламентом законів України про ратифікацію міжнародних угод, конвенцій, договорів тощо, а також попереднього схвалення законопроектів про внесення змін до Конституції України» [65, с. 55]. Висновки КСУ за своєю правовою природою є правовими актами з нормативним характером.

Згідно статті 85 Закону про КСУ висновок Суду надає Велика палата у справах, по-перше, щодо відповідності: а) Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; б) Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою; в) законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України; г) нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України.

По-друге, щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту.

По-третє, щодо порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України.

Як і до рішення КСУ, так і до висновку Суду як акту-документу встановлюються певні вимоги, які визначені у статті 90 Закону про КСУ.

Висновок КСУ містить чотири частини, як і рішення Суду. Перша частина – вступна, у якій зазначається: а) найменування висновку, дата і місце його надання, номер; б) те, що висновок надає Велика палата; в) склад суддів Конституційного Суду, які розглядали справу; г) перелік учасників конституційного провадження.

У другій, описовій частині, викладаються вимоги, які зазначені у конституційному зверненні. Третя частина – мотивувальна – містить положення Конституції України, відповідно до яких Суд обґрунтовує висновок.

Остання частина висновку Суду – резолютивна, яка містить три складові. По-перше, це правова позиція КСУ з питання, яке стало предметом розгляду для винесення висновку. Так, у справі щодо конституційності чинного міжнародного договору України або того міжнародного договору, що вноситься до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість, у резолютивній частині треба зазначити саме положення міжнародного договору, які Конституційний Суд визнає конституційними чи неконституційними. Якщо розглядається справа щодо відповідності Конституції України питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою, у висновку треба зазначити питання, які Суд визнає конституційними чи неконституційними.

Коли мова йде про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту, то треба вказати, чи була додержана конституційна процедура розслідування і розгляду такої справи. У справі щодо відповідності

законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України, треба зазначити положення законопроекту, які відповідають і не відповідають вимогам вказаних статей.

У справі про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України у резолютивній частині висновку має бути вказано, чи є таке порушення, а у справі щодо відповідності нормативно-правового акту Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України – вказати нормативно-правовий акт або його окремі положення, які Суд визнає таким, що відповідає чи не відповідає Конституції України та законам України

По-друге, має бути зазначено, що висновок Суду є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено. По-третє, вказано джерело, у якому висновок Суду має бути опубліковано.

Аналіз діяльності КСУ щодо надання висновків свідчить, що на відміну від рішень КСУ, кількість наданих висновків Суду з 2018 року по теперішній час не значна. Так, у 2018 році було надано 4 висновки, у 2019 – 9, пізніше висновки не надавались. Всі вказані акти були надані КСУ з питань відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України (з лютого 2022 року такі висновки не можуть надаватися через введення у країні воєнного стану через повномасштабну агресію РФ проти України [167]). При цьому, тільки у 3 висновках було зазначено, що законопроект не відповідає вимогам частини 1 статті 157 Конституції України (це Висновок КСУ від 20 листопада 2019 року у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статей 85 та 101 Конституції України (щодо уповноважених Верховної Ради України) (реєстр. № 1016) вимогам статей 157 і 158 Конституції України [45], від 16 грудня 2019 року у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 106 Конституції України (щодо закріплення

повноважень Президента України утворювати незалежні регуляторні органи, Національне антикорупційне бюро України, призначати на посади та звільняти з посад Директора Національного антикорупційного бюро України і Директора Державного бюро розслідувань) (реєстр. № 1014) вимогам статей 157 і 158 Конституції України [46], від 24 грудня 2019 року у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України) (реєстр. № 1027) вимогам статей 157 і 158 Конституції України [47]).

Як слушно зазначає В. Ковтуняк, «внесення змін до конституції є важливим етапом конституційного процесу з метою забезпечення актуальності норм основного закону, відповідності тим відносинами, що складаються у суспільстві та забезпечують обмеження державної влади на користь народу з метою забезпечення та захисту прав і свобод людини та громадянина. Для запобігання порушення норм конституції, відповідності її принципам тих змін, які до неї вносяться, необхідно здійснювати заходи щодо її захисту та охорони. Одним із таких способів є конституційний контроль за процесом внесення змін до конституції» [81, с. 87-88].

Як правило, у конституціях встановлюється особливий порядок їх зміни, доповнення або перегляду, який може включати в себе і процедуру конституційного контролю, тобто перевірку законопроектів, якими пропонується внести відповідні зміни до конституції країни, на відповідність встановленим вимогам. Існують дві моделі такого контролю. Відповідно до першої, конституційні суди визнають за собою право розглядати такі справи, що передбачено законодавством, зокрема, Туреччини, ФРН, Австрії, України, Румунії. Відповідно до другої моделі, органи конституційного контролю таке право за собою не визнають, наприклад у таких країнах, як Сполучені Штати Америки, Франція, Словенія

Згідно статті 159 Конституції України законопроекти про внесення змін до Конституції розглядаються Верховною Радою України за наявності висновку КСУ щодо відповідності законопроектів вимогам статей 157 і 158 Конституції. Це стосується і поправок, які можуть вноситися до законопроекту в процесі розгляду у Верховній Раді України, про що зазначено у Рішенні КСУ щодо внесення змін до Конституції України від 09 червня 1998 року [240]. Суб'єктом конституційного подання з цих питань виступає Верховна Рада України.

У статтях 157 і 158 Конституції України визначені певні вимоги, яким мають відповідати законопроекти, якими пропонуються внести зміни до Основного Закону. Так, у частині 1 статті 157 Конституції України зазначено, що Конституція держави не може бути змінена, якщо такі зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України. Такі вимоги пропонують відносити до змістовних або внутрішніх [195, с. 23-24].

До об'єктивно зумовлених (зовнішніх) пропонують відносити вимоги, що містяться у частині 2 статті 157 і статті 158 Конституції України. Де зазначено, що, по-перше, Конституція не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану; по-друге, законопроект про внесення змін до Конституції, який вже розглядався Верховною Радою України, і закон не був прийнятий, може бути поданий до парламенту не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту; по-третє, «Верховна Рада України протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України».

Пункт 6 частини 1 статті 85 Закону № 2136-VIII містить положення про надання Судом висновку у справі щодо відповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України. Слід зазначити, що частина 1 статті 150 Конституції України передбачає вирішення питання Суду про відповідність правових актів

Верховної Ради Автономної Республіки Крим лише Конституції України (конституційність). Але, як зазначає Т. Мілова, з думкою якої слід погодитися, «конституційна формула, за умови відновлення української юрисдикції на території автономії, є цілком достатньою, оскільки закони України так само мають відповідати положенням Основного Закону України. Інакше можуть виникнути ситуації затягування строків розгляду справ, подвійної перевірки положень як законів України, так і нормативно-правових актів на предмет відповідності нормам Конституції України тощо» [115, с. 54].

Частина 2 статті 151 Конституції України передбачає положення про те, що КСУ за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України надає висновки про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою. Відповідне положення закріплено і у пункті 2 частини 1 статті 85 Закону № 2136-VIII. Вказана норма закріплює за Конституційним Судом виключне право превентивного конституційного контролю щодо кола питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою. На захист вказаного права спрямовано і Рішення КСУ у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 26 квітня 2018 р. [241], згідно якому Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року № 5475-VI визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним).

На виконання цього Рішення Суду 26 січня 2021 року був прийнятий новий Закон України «Про всеукраїнський референдум», у статті 21 якого передбачено процедуру контролю КСУ щодо відповідності Конституції України питання всеукраїнського референдуму [170].

Згідно частини 4 статті 21 вказаного Закону Конституційний Суд зобов'язаний надати висновки на конституційне звернення про відповідність Конституції України питання, яке пропонується для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою, а також міжнародного

договору про зміну території України, що вноситься до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість, не пізніш як на тридцятий день з моменту отримання Конституційним Судом України відповідного звернення.

Якщо відповідно до висновку КСУ зазначені питання будуть визнані неконституційними, Всеукраїнський референдум не може бути проголошений (призначений). У такому разі народна ініціатива вважається припиненою в день проголошення відповідного висновку КСУ.

Згідно частини 1 статті 150 Конституції України (відповідно пункту 1 статті 85 Закону про КСУ) за зверненням Президента України, або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України Конституційний Суд надає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.

Як зазначає О. Водянніков [52, с. 11], КСУ здійснює контроль за міжнародними договорами на стадії надання згоди на їх обов'язковість (процесуальний контроль) та за чинними міжнародними договорами до їх зупинення чи припинення.

Стаття 9 Конституції України вказує, що «укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України», стаття 151 відповідно передбачає повноваження Конституційного Суду надавати висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість. Аналогічне повноваження передбачено п. 2 частини 1 статті 7 Закону про КСУ.

Зазначимо, першою конституцією, що прямо передбачила контроль за міжнародними договорами, що подаються на ратифікацію, стала Конституція Франції 1958 року (стаття 54). Аналогічні повноваження органів

конституційної юрисдикції передбачені основними законами абсолютної більшості європейських держав. Наприклад, стаття 105 Конституції Литовської Республіки передбачає повноваження Конституційного Суду надавати висновки стосовно того чи не суперечать міжнародні договори Литовської Республіки Конституції; стаття 149 Конституції Республіки Болгарія визначає, що Конституційний Суд приймає рішення про відповідність Конституції укладених Республікою Болгарія міжнародних договорів перед їх ратифікацією, а також про відповідність законів загальноновизнаним нормам міжнародного права та міжнародним договорам за участю Болгарії [73, с. 38].

Здебільшого конституційний контроль розповсюджується на міжнародні договори, які ще не набули чинності, задля запобігання суперечностей з конституцією країни (Австрія, Албанія, Алжир, Габон, Болгарія, Греція, Іспанія, Конго, Мадагаскар, Малі, Німеччина, Словенія, Туніс, Угорщина та інші); наступний контроль за конституційністю міжнародних договорів передбачений, наприклад, в Австрії, Греції, Ісландії, Португалії [148, с. 123].

У підпункті 2.5 пункту 2 мотивувальної частини Висновку №3-в/2001 від 11 липня 2001 року (справа про Римський Статут) [44] КСУ вказав, що згода на обов'язковість міжнародного договору (його ратифікація) здійснюється Верховною Радою України у формі закону, який за своєю правовою природою не відрізняється від інших законів України.

Наприклад, Законом України від 1 липня 2022 року № 2342-IX ратифіковано Конвенцію про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах, вчинену 2 липня 2019 року, Законом від 10 червня 2023 року № 3149-IX - Конвенцію держав - членів Організації за демократію та економічний розвиток - ГУАМ про взаємне надання допомоги з консульських питань, учинену 20 вересня 2022 року.

Згідно частини 1 статті 151 Конституції України в редакції до конституційної реформи 2016 року звернутися до КСУ мали право лише

Президент України і Кабінет Міністрів України, що, за справедливим твердженням В. Шаповала, є «загалом алогічним з урахуванням того, що міжнародні договори України укладаються передусім Президентом і Кабінетом Міністрів або за їхнім дорученням» [318, с. 135].

В Рішенні №-12-рп/2012 від 30 травня 2012 року Суд наголошує, що «Конституція України не містить положень, які виключали б можливість народних депутатів України вносити на розгляд Верховної Ради України законопроекти про ратифікацію та денонсацію міжнародних договорів України» [213].

Конституційною реформою 2016 року коло суб'єктів звернення було розширене, і до нього включено групу з щонайменше сорока п'яти народних депутатів України.

Стаття 8 Закону України «Про міжнародні договори України» [177] передбачає, що, окрім ратифікацією, згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору може надаватися шляхом підписання, затвердження, прийняття договору або приєднання до договору, що відповідає статті 11 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року. Відповідно, стаття 12 Закону встановлює, що «затвердженню підлягають міжнародні договори України, які не потребують ратифікації, якщо такі договори передбачають вимогу щодо їх затвердження або встановлюють інші правила, ніж ті, що містяться в актах Президента України або Кабінету Міністрів України», що здійснюється у формі указу Президента України та постанови Кабінету Міністрів України.

Враховуючи положення Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, Закону України «Про міжнародні договори України», можна зробити висновок, що за аналогією до порядку здійснення процесуального конституційного контролю за міжнародними договорами, що підлягають ратифікації, відносно договорів, що підлягають затвердженню, буде застосовуватися порядок конституційного контролю, передбачений для актів Президента і КМУ. Хоча у згаданому вище Висновку №3-в/2001 від 11 липня

2001 року КСУ висловлює іншу правову позицію, вказуючи, що ті міжнародні договори, що не потребують ратифікації, не виступають об'єктом превентивного (попереднього) конституційного контролю в порядку частини 1 статті 151 Конституції України.

За компетентною думкою С. Різника, презумпцію конституційності треба розглядати з формальної позиції, тобто нормативний акт вважається конституційним, доки зворотнє не встановлено КСУ або судом загальної юрисдикції; та змістовної - акт повинен тлумачитися з двох і більше наявних, які відповідають Конституції, і не є несумісними [196, с. 246-247]. Враховуючи такий підхід, чинні міжнародні договори вважаються конституційними до моменту постановлення неконституційності КСУ, а їхні положення мають тлумачитися у конформний (узгоджувальний) з Конституцією спосіб [251, с. 22].

За юридичними позиціями КСУ, критерієм визнання актів неконституційними може бути порушення процесуальних вимог їх розгляду, ухвалення або набрання чинності, які встановлені Конституцією України, а не іншими правовими актами (п. 2 мотивувальної частини Рішення № 9-рп/2000 від 12 липня 2000 року [247]; п. 7 мотивувальної частини Рішення КСУ № 4-р/2018 від 26 квітня 2018 року [241]); підставами для визнання порушення конституційної процедури розгляду й ухвалення закону України виступають системний, грубий характер порушення, істотний вплив цього порушення на остаточний результат ухвалення закону України (п. 14 мотивувальної частини того ж Рішення).

Висловлені Судом правові позиції щодо положень договору можуть бути враховані шляхом прийняття застережень при ратифікації при дотриманні обмежень щодо заявлення застережень, встановлених статтею 19 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, зокрема, якщо такі застереження не заборонені договором, або відповідають тим застереженням, що дозволені договором, або, якщо договір не містить положень щодо дозволених чи заборонених застережень, вони є сумісними з

об'єктом і цілями договору. Таке положення підтверджується і правовою позицією КСУ, що міститься у пункті 2.7 мотивувальної частини Висновку КСУ від 11 липня 2001 року № 3-в/2001). Відповідно, якщо заявлення застереження неможливо, ратифікація має бути відкладена до внесення змін до Конституції України.

У пунктах 17 та 25 мотивувальної частини Рішення № 4-р/2018 від 26 квітня 2018 року [241] зазначається, що КСУ може як при здійсненні превентивного (попереднього) контролю, так і наступного конституційного контролю визнати неконституційним міжнародний договір в цілому (а не лише окремі його положення) у випадках неконституційності мети договору; або неконституційності окремого положення чи декількох положень, які мають системний характер, і їх відсутність у договорі унеможлиблює його застосування як цілісного та несуперечливого нормативного акту.

Відповідно до п.4 ч.1 статті 90 Закону про КСУ в резолютивній частині КСУ має зазначити положення міжнародного договору, які визнаються конституційними чи неконституційними.

У такому випадку аналогічно ратифікація міжнародного договору є неможливою, а чинний міжнародний договір в обов'язковому порядку підлягає припиненню.

Виконання висновку КСУ про неконституційність окремих положень чинного міжнародного договору може полягати або у внесенні до Верховної Ради проєкту закону про денонсацію міжнародного договору чи прийняття відповідного акту про припинення міжнародного договору у випадку договорів, що не потребують ратифікації, або у внесенні змін до закону про ратифікацію чи акту згоди на обов'язковість договору (указу Президента, постанови КМУ) з тим, щоб привести його у відповідність до Конституції України.

КСУ також має повноваження вирішувати питання про додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту (ч. 2 статті 151 Конституції

України), але при цьому КСУ об'єктивно визначає відповідність вказаній процедурі дій (або відсутність дій) органів і посадових осіб, визначених у статті 111 Конституції України.

Сама процедура імпічменту визначається Законом України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)» від 10 вересня 2019 року. [179], у статті 1 якого встановлено, що імпічмент є способом притягнення Президента України до конституційної відповідальності, він є позасудовим конституційним процесом, за змістом якого Верховна Рада України у разі вчинення державної зради або іншого злочину Президентом України може достроково припинити його повноваження, усунувши з поста. Як зауважує Т. Цимбалістий, «український механізм імпічменту був розроблений шляхом запозичення основних постулатів цього інституту у країнах усталеної демократії» [310, с. 51], хоча така процедура має запобіжне значення і напрацьована лише в теорії [101, с. 95]. В більшості країн процедура імпічменту є швидше виключенням, аніж правилом, застосовується рідко або ж взагалі не застосовується.

У Рішенні КСУ про офіційне тлумачення щодо недоторканності та імпічменту Президента України від 10 грудня 2003 року [242] Суд зазначив, що Президент України на час виконання повноважень не несе кримінальної відповідальності, проти нього не може бути порушена кримінальна справа, у свою чергу конституційна процедура розслідування і розгляду справи про усунення Президента з поста в порядку імпічменту здійснюється без порушення проти нього кримінальної справи.

У разі прийняття Верховною Радою України постанови про звинувачення Президента України у вчиненні злочину, ВРУ більшістю голосів народних депутатів України від її конституційного складу також приймає постанову про звернення до КСУ для перевірки справи та отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент (ч. 3 статті 19 Закону України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)»).

Конституційний Суд має надати відповідний висновок, і якщо у ньому будуть міститися положення про порушення конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент, Верховна Рада України має прийняти відповідні рішення, які спрямовані на усунення виявлених порушень: по-перше, про невключення до проекту постанови ВРУ про імпічмент тих положень чи посилань на пункти звинувачення, яких стосуються виявлені порушення конституційної процедури; по-друге, про виконання тих чи інших слідчих дій чи процедур розслідування спеціальною тимчасовою слідчою комісією з можливим переглядом прийнятих раніше рішень; по-третє, про повторне, додаткове розслідування фактів чи обставин, з яких почалися порушення, зазначені у висновку Конституційного Суду України (ч. 6 статті 20 Закону України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)»). Згідно ч. 8 статті 20 Закону України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)» ВРУ приймає постанову про звернення до КСУ для одержання нового висновку після проведення дій, спрямованих на усунення порушень конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент. До сьогодні висновків про додержання процедури імпічменту Конституційний Суд України не надавав.

Для ухвалення рішення, надання висновку КСУ встановлена процедура, яка зазначена у статті 88 Закону про КСУ, та у Регламенті КСУ. Суд ухвалює рішення, надає висновок іменем України на закритій частині пленарного засідання, відповідно, Сенату або Великої палати Конституційного Суду поіменним голосуванням суддів Конституційного Суду України, які розглядали справу конституційної юрисдикції.

Пленарне засідання Сенату КСУ є повноважним, якщо на ньому присутні щонайменше шість суддів КСУ від складу; а Великої палати – щонайменше дванадцять суддів. При цьому рішення є ухваленим, а висновок – наданим, якщо за це проголосували щонайменше десять суддів.

Натомість рішення КСУ у справі за конституційною скаргою є ухваленим Сенатом Суду, якщо за це проголосували щонайменше дві третини суддів КСУ, які розглядають справу в Сенаті.

На закриту частину пленарного засідання Великої палати або Сенату КСУ суддя-доповідач у справі вносить для обговорення або проект резолютивної частини акту Суду, або проект акту загалом, який надається для ознайомлення суддям КСУ не пізніше як за три робочих дні до пленарного засідання.

На закритій частині таких засідань судді вільно викладають свої думки з питань, що обговорюються, вносять пропозиції, поправки до проекту акта КСУ. Тривалість та кількість таких виступів не обмежуються.

Суддям надається строк, як правило, не менше як три робочих дні, для ознайомлення з проектом акту Суду та внесення пропозицій і поправок до нього, які вносяться, як правило, у письмовій формі. Голосування за кожною пропозицією та поправку проводиться окремо.

Судді можуть вносити альтернативні проекти акту Суду, які за суттю відрізняються від проекту, запропонованого суддею-доповідачем. Суддя може на будь-якій стадії обговорення проекту зняти свою пропозицію чи поправку.

Проект акту КСУ, підготовлений з урахуванням пропозицій та поправок, які одержали необхідну для ухвалення рішення кількість голосів суддів Суду, ставиться на голосування за основу. Голосування за альтернативний проект акту проводиться після голосування за основний проект, який підготовлений суддею-доповідачем, якщо останній не набрав необхідної для ухвалення рішення кількості голосів.

Ухвалений за основу проект акту КСУ підлягає опрацюванню відповідними підрозділами Секретаріату у строк не більш як три робочих дні, після чого він надається для ознайомлення суддям, та не раніше наступного дня справа вноситься на розгляд для ухвалення рішення. Голосування за рішенням або висновком КСУ проводиться поіменно шляхом опитування суддів.

Під час ухвалення рішення, надання висновку суддя КСУ не має права утримуватися від голосування.

Треба зазначити, що сьогодні в Україні існує проблема стосовно виконання прийнятих, опублікованих і тим самим таких, що стали обов'язковими рішень Конституційного Суду. На практиці складаються ситуації, коли рішення КСУ щодо визнання нормативно-правового акту неконституційним долаються повторним прийняттям цього ж акту. З приводу цього, виходячи з обов'язковості, остаточності і неоскаржуваності актів Суду, Конституційний Суд у своєму Рішенні від 10 червня 2010 року зауважує, що саме ці ознаки виключають «можливість органу державної влади, у тому числі парламенту, органу місцевого самоврядування, їх посадових осіб відтворювати положення правових актів, визнаних Конституційним Судом України неконституційними, крім випадків, коли положення Конституції України, через невідповідність яким певний акт (його окремі положення) було визнано неконституційним, у подальшому змінені в порядку, передбаченому розділом XIII Основного Закону України» [243].

Аналогічне зауваження міститься у Рішенні від 8 червня 2016 року, де Суд знов наголошує, що «закони, інші правові акти або їх окремі положення, визнані неконституційними, не можуть бути прийняті в аналогічній редакції, оскільки рішення Конституційного Суду України є «обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені»... Повторне запровадження правового регулювання, яке Конституційний Суд України визнав неконституційним, дає підстави стверджувати про порушення конституційних приписів, згідно з якими закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (частина друга статті 8 Основного Закону України) [244].

Процедура оприлюднення актів КСУ визначена у статті 94 Закону про КСУ, параграфі 73 Регламенту КСУ. Оприлюднення всіх актів Суду за результатами конституційного провадження здійснюється на офіційному веб-сайті Конституційного Суду.

В окремих випадках акти можуть бути оприлюднені у Залі засідань КСУ, що вирішується на закритій частині пленарного засідання Сенату чи Великої палати Конституційного Суду України після ухвалення відповідного рішення, надання висновку. У такому разі пленарне засідання Сенату є повноважним, якщо на ньому присутні не менш як шість суддів, які входять до складу цього Сенату, а Великої палати – якщо на ньому присутні не менш як дванадцять суддів Конституційного Суду. Такі пленарні засідання проводяться урочисто, на них запрошуюються учасники конституційного провадження, представники засобів масової інформації, інші особи.

Головуючий на пленарному засіданні зачитує текст акту, після чого повідомляє присутніх про наявність окремих думок суддів КСУ, що додаються до акту. Текст окремої думки судді розміщується після тексту акту Суду.

Акти Суду за результатами конституційного провадження офіційно оприлюднюються не пізніше наступного робочого дня після їх ухвалення. «Висновки Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою, оприлюднюються в день їх ухвалення» (абз. 2 ч. 1 статті 94 Закону про КСУ).

Опублікування акту КСУ разом з окремими думками суддів здійснюється у «Віснику Конституційного Суду України» та інших офіційних друкованих виданнях України.

Рішення і висновки Конституційного Суду України без підписів суддів, засвідчені печаткою «Секретаріат Конституційного Суду України № 1», надсилаються учасникам конституційного провадження, а також до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну правову політику, для внесення до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та опублікування в Офіційному віснику України не пізніше наступного робочого дня після ухвалення рішення чи надання висновку.

Якщо у відповідному акті Суду будуть виявлені описки, які можуть проявлятися у неточностях, редакційних або технічних огріхах, але які не

впливають на зміст акту, то Суд після офіційного оприлюднення акту за результатами конституційного провадження може усунути допущені описки або неточності, що передбачено статтею 95 Закону про КСУ, параграфом 76 Регламенту КСУ. Суд може це зробити або з власної ініціативи, або за заявою учасника конституційного провадження, який брав участь у справі. За клопотанням останнього Суд також може роз'яснити порядок виконання рішення, висновку Суду.

Так, 03 березня 2010 року була постановлена ухвала про виправлення описки в тексті Рішення КСУ від 16 лютого 2010 року. В ухвалі вказано, що у тексті Рішення допущено описку в номері Закону України «Про систему оподаткування», в резолютивній частині ухвали зазначено виправлення цієї описки [295].

В іншій ухвалі КСУ від 27 серпня 2019 року про усунення описки в тексті Рішення Суду від 16 липня 2019 року зміст описки полягав у відсутності у вступній частині Рішення вказівки на учасника конституційного провадження - представника Президента України. У резолютивній частині ухвали вказано на спосіб усунення описки шляхом доповнення тексту вступної частини Рішення вказівкою на особу представника Президента України, що бере участь у конституційному провадженні [291]. Примітно, що у резолютивній частині ухвали 2010 року зазначено, що вона є остаточною. Таке застереження в ухвалі 2019 року відсутнє, але визначено, що ця ухвала є складовою частиною відповідного Рішення КСУ.

Такі заява або клопотання передаються судді-доповідачу у справі, в якій прийнято відповідний акт. Упродовж одного місяця суддя-доповідач у справі здійснює підготовку питання до розгляду та направляє матеріали головууючому на засіданні Великої палати, Сенату, що ухвалили такий акт, які у свою чергу розглядають матеріали невідкладно на найближчому пленарному засіданні.

Про усунення описок або про роз'яснення порядку виконання рішення, висновку Суду на пленарному засіданні Сенату чи Великої палати

постановляється ухвала, яка є складовою відповідного рішення, висновку Суду, оприлюднюється на веб-сайті та розсилається в тому самому порядку, в якому розсилався відповідний акт Суду.

2.3. Інші акти Конституційного Суду України

У Законі про КСУ, крім рішень і висновків, зазначені й інші акти Конституційного Суду – ухвали, забезпечувальні накази, постанови. Кожний з цих актів має свої особливості, власне призначення у конституційному судочинстві.

Визначення ухвали як окремого акту Конституційного Суду законодавство не містить. У статті 86 Закону про КСУ вказані тільки випадки, коли Суд постановляє відповідні ухвали: для вирішення питань, пов'язаних із відкриттям, відмовою у відкритті, закриттям провадження у справі, іншими процесуальними діями, клопотаннями, процедурою розгляду справ тощо. При цьому треба зазначити, що ухвали відносяться до актів Суду, що пов'язані із конституційним провадженням, тобто ухвали – це акти з процесуальних питань. Це відрізняє ухвали від постанов КСУ, у яких фіксується рішення Суду з внутрішньо-організаційних питань і які не пов'язані із конституційним провадженням.

У Юридичній енциклопедії В. Нагребельний визначає ухвалу як «різновид усного або документально оформленого рішення, що приймається судовим органом, зборами, конференцією, з'їздом громадської організації, політичної партії тощо відповідно до норм процесуального законодавства або заздалегідь обумовлених процедур. За спрямованістю і змістом фактично є висновком за результатами розгляду, аналізу та обговорення відповідного питання, події або явища, узгодженим вираженням поглядів і позицій з обговорюваної проблеми» [120].

Окреме визначення у Юридичній енциклопедії [335] отримало поняття ухвали у конституційному судочинстві, яка визначається як рішення КСУ з процедурних питань (відкриття або припинення провадження у справі, відмова у відкритті провадження тощо), а також про притягнення до відповідальності особи, яка виявила неповагу до суду чи перешкоджала проведенню його пленарного засідання. Також зазначається, що інколи ухвала може вноситися з метою редакційного уточнення тексту раніше прийнятого рішення КСУ, про що прямо вказано у ч. 3 статті 95 Закону про КСУ.

Ухвалами є акти КСУ, якими засвідчується вирішення процесуальних питань, що виникають під час конституційного провадження. Конституційний Суд приймає процесуальні ухвали про відкриття провадження та про відмову у відкритті провадження у справі в Конституційному Суді. КСУ, відповідно до Регламенту, вносить ухвали про прийняття або відмову в прийнятті до розгляду звернень, про призупинення конституційного провадження по справі, про об'єднання конституційних проваджень, про відкриття нового провадження по справі, про форму слухання справи, про приєднання документів до матеріалів справи, про призначення експертизи тощо [181].

Аналіз статистики прийнятих Конституційним Судом ухвал за останні п'ять років свідчить, що це самий розповсюджений акт у діяльності Суду. Ухвали приймаються на пленарних засіданнях і засіданнях Великої палати КСУ, сенатів Суду, засіданнях колегії суддів КСУ (див. Таблицю 2):

Таблиця 2

Рік	Кількість прийнятих ухвал			
	Велика палата (пленарні засідання/засідання)	Сенат (пленарні засідання/засідання)		Колегії суддів (Першого сенату/Другого сенату)
		Перший	Другий	
2019	12/58	12/27	14/45	169/167
2020	9/105	9/10	16/21	141/138
2021	7/350	2/10	4/24	87/96
2022	8/577	4/13	6/30	94/97
2023	17/72	10/1	7/16	91/64

Ухвали постановляються під час проведення засідань і пленарних засідань Великої палати (стаття 66 Закону про КСУ, параграфи 52, 53 Регламенту КСУ), Сенату, (стаття 67 Закону про КСУ, параграфи 54, 55 Регламенту КСУ) засіданнях колегії суддів (параграф 56 Регламенту КСУ).

Рішення КСУ про відкриття і закриття конституційного провадження у справі, відмови у відкритті конституційного провадження оформлюється відповідною ухвалою. Згідно статті 61 Закону про КСУ питання про відкриття конституційного провадження у справі вирішуються на засіданнях колегій, сенатів, Великої палати.

Якщо до Суду було надано конституційне подання чи конституційне звернення, ухвалу про відкриття конституційного провадження у справі постановляє: 1) колегія суддів; 2) Велика палата - у разі незгоди з ухвалою колегії суддів про відмову у відкритті конституційного провадження у справі (ч. 2 статті 61 Закону про КСУ).

Якщо конституційне провадження відкривається за конституційною скаргою, відповідну ухвалу постановляє: 1) колегія суддів; 2) Сенат - у разі незгоди з ухвалою колегії суддів про відмову у відкритті конституційного провадження у справі, постановленою неодностайно (ч. 3 статті 61 Закону про КСУ).

У параграфі 45 Регламенту КСУ визначені правила постановлення ухвал щодо відкриття і відмови у відкритті конституційного провадження. Так, колегія суддів постановляє ухвалу про відкриття конституційного провадження у справі за зверненням до Суду більшістю голосів від її складу.

Якщо у справі за конституційним поданням, конституційним зверненням колегія суддів більшістю голосів від свого складу постановила ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження, то секретар колегії передає конституційне подання, конституційне звернення на розгляд Великої палати для вирішення питання щодо відкриття конституційного провадження у справі. Підстави для відмови у відкритті конституційного провадження у справі визначені у статті 62 Закону про КСУ.

У справі за конституційною скаргою ухвала про відмову у відкритті конституційного провадження є остаточною, якщо її постановлено колегією суддів одностайно. У протилежному випадку секретар колегії суддів має передати конституційну скаргу на розгляд Сенату для вирішення питання про відкриття конституційного провадження у справі.

Ухвала, яку розглядають Сенат, Велика палата, про відкриття конституційного провадження у справі або про відмову у його відкритті, є постановленою, якщо за неї проголосувала більшість суддів Конституційного Суду, які беруть участь у засіданні Сенату, Великої палати.

Ухвалу про відкриття конституційного провадження або про відмову у відкритті конституційного провадження колегія суддів постановляє не пізніше одного місяця з дня визначення судді-доповідача. Вказаний строк може бути подовжено на засіданні Великої палати за клопотанням судді-доповідача або головуючого в Сенаті. Суб'єкт звернення має бути повідомлений про відкриття конституційного провадження у справі в десятиденний строк з дня постановлення відповідної ухвали.

В ухвалі має бути зазначено: 1) найменування органу, який постановив ухвалу, дата постановлення ухвали, номер; 2) прізвища суддів Конституційного Суду, які брали участь у засіданні, із зазначенням головуючого на засіданні та Судді-доповідача у справі; 3) звернення до Суду, що розглядалося; 4) суть звернення до Суду; 5) мотиви постановлення ухвали; 6) резолютивна частина (абз. 2 п. 1 параграфу 45 Регламенту КСУ). .

На засіданні Сенату, Великої палати одночасно з розглядом питання про форму конституційного провадження у справі за пропозицією судді-доповідача у справі розглядається питання про визнання конституційного провадження у справі невідкладним, про що постановляється відповідна ухвала (параграф 47 Регламенту КСУ).

Ухвалу про закриття конституційного провадження у справі Сенат, Велика палата постановляють у таких випадках. По-перше, за письмовою заявою суб'єкта звернення до Суду у будь-який час після відкриття

конституційного провадження у справі, але до переходу Суду в закриту частину пленарного засідання Сенату, Великої палати для ухвалення рішення чи надання висновку, якщо звернення до Суду безвідносно до його форми було відкликано.

У такому разі ухвалу про закриття конституційного провадження у справі на підставі припинення розгляду постановляє на своїх пленарних засіданнях: 1) Велика палата - у справах за конституційним поданням, конституційним зверненням, а також за конституційною скаргою (у разі відмови Сенату від розгляду справи на розсуд Великої палати); 2) Сенат - у справах за конституційною скаргою (стаття 63 Закону про КСУ, параграф 48 Регламенту КСУ).

Сенат чи Велика палата постановляє ухвалу про відмову у припиненні розгляду такої скарги у разі, якщо суб'єкт права на конституційну скаргу звернувся до Суду з письмовою заявою про відкликання конституційної скарги, але Сенат чи Велика палата визнає, що порушені в ній питання мають особливе суспільне значення для захисту прав людини (ч. 3 статті 63 Закону про КСУ, п. 2 параграфу 48 Регламенту КСУ).

По-друге, якщо під час пленарного засідання Сенату, Великої палати будуть виявлені підстави для відмови у відкритті конституційного провадження. Такі підстави передбачені статтею 62 Закону про КСУ і до них відносять: 1) звернення до Суду неналежним суб'єктом; 2) неналежність до повноважень Суду питань, порушених у зверненні до Суду безвідносно до його форми; 3) невідповідність конституційного подання чи конституційного звернення вимогам, передбаченим Законом про КСУ; 4) неприйнятність конституційної скарги; 5) втрата чинності актом (його окремими положеннями), щодо якого порушено питання відповідності Конституції України, крім випадків, коли такий акт продовжує застосовуватись до правовідносин, що виникли під час його чинності; 6) наявність рішення, висновку Суду щодо того самого предмета звернення до Суду безвідносно до його форми, а також ухвал Суду про відмову у відкритті конституційного

провадження у справі або про закриття конституційного провадження у справі, якщо їх постановлено на підставі пунктів 1, 2.

Такі ухвали надсилаються керівником Секретаріату Суду не пізніше наступного робочого дня після постановлення а) учасникам конституційного провадження (ухвала про закриття конституційного провадження у справі або про відмову у припиненні розгляду конституційної скарги); б) суб'єкту звернення до Суду (ухвала про припинення розгляду звернення до Суду).

Ухвали постановляються КСУ і під час розгляду справи у Суді. Так, в ухвалі Сенату, Великої палати про форму конституційного провадження (письмову чи усну) можуть бути вирішені й інші питання щодо організаційного забезпечення пленарного засідання цих органів КСУ (п. 2 параграфу 49 Регламенту КСУ). Окремо постановляється ухвала про розгляд справи на закритому пленарному засіданні Сенату чи Великої палати (п. 5 параграфу 49 Регламенту КСУ).

При об'єднанні або роз'єднанні конституційних проваджень у справах (параграфи 51, 52 Регламенту КСУ) Сенат чи Велика палата постановляє відповідну ухвалу. Так, наприклад, в Ухвалі Великої палати КСУ від 14 березня 2023 року було вирішено питання про об'єднання конституційних проваджень у справі за конституційними скаргами трьох осіб щодо конституційності частини першої статті 483 Митного кодексу України на підставі того, що до Конституційного Суду України надійшло декілька звернень, що стосуються того самого питання або взаємопов'язаних питань, і щодо цих звернень відкрито конституційні провадження [290].

Слід зазначити, що фіксація засідань і пленарних засідань Великої палати, Сенату, засідань колегії суддів проводиться за допомогою технічних засобів та шляхом ведення протоколу зі здійсненням текстового відображення аудіозаписів відповідних засідань (параграфи 56, 58-60 Регламенту КСУ), у яких відображаються відповідні рішення вказаних органів. Тому ухвали КСУ можуть постановлятися як у вигляді окремого документу, так і протокольно в

залежності від свого змісту. При цьому протокол не є актом КСУ, а є тільки документом фіксації процесуальних дій.

Ухвали КСУ відносяться до актів, які пов'язані із конституційним провадженням, тому вони мали б мати за ознаку обов'язковість, неоскаржуваність і остаточність, як і будь які акти Конституційного Суду, про що вказано у відповідному Рішенні КСУ від 02 грудня 2019 року [203]. Але аналіз норм Закону про КСУ дає підстави стверджувати, що на законодавчому рівні стосовно ухвал Суду закріплено тільки ознаку остаточності. Так, у ч. 6 статті 37 Закону про КСУ визначено, постановлена одностайно ухвала колегії суддів про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою є остаточною. Аналогічне правило стосується і постановлених ухвал Сенатом КСУ (ч. 6 статті 67 Закону про КСУ). Ухвали про відмову у відкритті конституційного провадження у справі, які постановлені Великою палатою, також є остаточними, згідно ч. 5 статті 66 Закону про КСУ.

Аналіз ухвал Конституційного Суду свідчить, що вказівка на остаточність цих актів міститься тільки у резолютивній частині ухвал про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою, про закриття конституційного провадження у справі, про припинення розгляду конституційної скарги. Отже, можна зробити висновок, що ухвали КСУ, які пов'язані безпосередньо з відкриттям і закриттям конституційного провадження, мають ознаку остаточності, але як акти індивідуальної дії під критерії неоскаржуваності не підпадають.

Також ухвали є обов'язковими до виконання, тому що саме ця ознака притаманна всім актам КСУ, виходячи з особливого конституційного статусу самого Конституційного Суду України, надзвичайною важливістю покладених на нього функцій та завдань, пов'язаних із забезпеченням верховенства Конституції України [203].

Неможна погодитися з думкою Т. Цимбалістого, що «нормативне значення мають ...ухвали Конституційного Суду України про припинення

конституційного провадження і про відмову у відкритті конституційного провадження» [312, с. 53], виходячи з того, що ці ухвали, хоч і приймаються з питань, які пов'язані з конституційним провадженням, але стосуються не самої суті справи, а умов, передумов і порядку її розгляду, тобто не містять у собі певних норм, які б впливали на суспільні відносини, на відміну від рішень і висновків КСУ.

Ще одним актом Конституційного Суду, який пов'язаний з конституційним провадженням, є забезпечувальний наказ. Наявність такого виду акту пов'язана із введенням у конституційне судочинство інституту конституційної скарги з прийняттям Закону про Конституційний Суд у 2017 році. Але фактична можливість застосування цього інституту з'явилась у 2018 році, після ухвалення КСУ Регламенту Конституційного Суду України та формування органів Суду (колегій і сенатів), що розглядають такі скарги. Як зазначає О. Турченко, «запровадження інституту конституційної скарги, що дає змогу особі впливати на визнання неконституційними тих чи інших положень закону, слід вважати вагомим кроком до закріплення моделі конституційної прямої демократії в державі та забезпечення принципу верховенства права» [287, с. 113]. У такому разі КСУ виступає не тільки виконавцем своїх основних повноважень, але і гарантом дотримання конституційних прав та свобод людини, що «сприяє укоріненню основної ідеї конституціоналізму – впровадженню принципу верховенства права, обмеженню державної влади, прагненню захистити права людини» [287, с. 114].

Сутність конституційної скарги полягає в тому, що вона є письмовим клопотанням щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що був застосований в остаточному судовому рішенні у справі фізичної або юридичної особи як суб'єкта права на конституційну скаргу (частина 1 статті 55 Закону про КСУ). Але подання конституційної скарги не зумовлює автоматичного зупинення виконання остаточного рішення суду, тому

законодавством передбачено право Конституційного Суду видати спеціальний документ процесуального характеру – забезпечувальний наказ, про вжиття заходів щодо забезпечення конституційної скарги.

Підставою для такого забезпечення є настання негативних, незворотних наслідків, які можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення, і необхідність запобігти цьому через встановлення тимчасової заборони вчиняти певну дію. Останнє є способом забезпечення конституційної скарги (стаття 78 Закону про КСУ). На думку О. Водянікова [50], забезпечувальний наказ має запобігти незворотнім наслідкам, передусім, тоді, коли «повне відновлення конституційного права, порушення якого оскаржується, стає/може стати неможливим». Науковець вважає, що такі наслідки характеризуються саме незворотністю, тобто це може бути шкода для життя та фізичного/психічного здоров'я особи, екстрадиція до країни, де особа може зазнати катувань чи смертної кари, незворотні наслідки для довкілля, життєдіяльності людей тощо [50]

Схожі положення щодо забезпечення конституційної скарги існують у законодавстві європейських країн. Так, згідно Закону Республіки Польща «Про організацію Конституційного Трибуналу та форми проваджень у Конституційному Трибуналі» Трибунал може винести проміжне рішення про призупинення виконання рішення у справі, у зв'язку з яким до Трибуналу було подано конституційну скаргу, якщо виконання такого рішення може спричинити безповоротні наслідки щодо заподіяння скаржнику значної шкоди, або якщо таке призупинення є виправданим через важливий суспільний інтерес чи інший важливий інтерес скаржника [19].

Відповідно до Закону Чеської Республіки «Про Конституційний Суд» за клопотанням скаржника Суд може призупинити виконання оспорюваного рішення, якщо це не суперечитиме важливим суспільним інтересам і настільки довго, наскільки скаржник страждатиме від виконання рішення чи реалізації права третьою особою внаслідок цього рішення [3].

Згідно із Законом «Про Конституційний Суд Угорщини» у виняткових випадках у ході провадження Конституційний Суд має право вимагати від загального суду призупинення виконання його оспорюваного рішення з огляду на очікувану тривалість провадження у Конституційному Суді або його очікуване рішення, з метою уникнення значної і непоправної шкоди чи збитків, або через іншу важливу причину, а загальний суд не призупинив виконання свого рішення, яке оскаржується у конституційній скарзі, до завершення провадження у Конституційному Суді [1].

Норми про забезпечення конституційної скарги містяться і у Законі про Федеральний конституційний суд Німеччини, за якими «тимчасова судова заборона має місце лише тоді, коли її відсутність означала б реальну загрозу того, що розгляд основної справи по суті став би безглуздим і навіть абсурдним» [14].

Аналогічні положення щодо забезпечення конституційної скарги містяться у законах про Конституційний Суд Республіки Латвія [4], Республіки Сербія [13], Республіки Словенія [5], Республіки Хорватія [20] та інших.

Слід зазначити, що Венеціанська Комісія у 2010 році позитивно оцінила повноваження конституційних судів призупиняти виконання оспорюваного індивідуального та/або нормативного акту у разі, якщо таке виконання може мати наслідком подальшу шкоду чи порушення, які не можуть бути виправлені, коли буде встановлена неконституційність оспорюваного акту [21].

Забезпечувальний наказ – це виконавчий документ, який за правилами статті 78 Закону №2136-VIII, є юридичною формою вирішення питання про вжиття заходів щодо забезпечення конституційної скарги. Видача наказу цілком залежить від ініціативи і розсуду Великої палати КСУ. Примітно, що у параграфі 46 Регламенту, яким регулюється процедура забезпечення конституційної скарги, вже не міститься вказівки на «ініціативу і розсуд» Великої палати при видачі наказу.

Наказ втрачає чинність з дня ухвалення рішення або постановлення ухвали про закриття конституційного провадження у справі. Як вже зазначалося, забезпечувальний наказ не може бути виданий без ухвалення КСУ рішення за результатами розгляду конституційної скарги. Саме у рішенні Конституційного Суду вказується про видання наказу для забезпечення конституційної скарги з метою запобігання незворотнім наслідкам, що можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення, яке було прийнято на підставі акту, який був визнаний неконституційним.

Згідно параграфу 46 Регламенту КСУ забезпечувальний наказ після його підписання суддями КСУ невідкладно направляється до органу, посадовій особі, на яких покладено його виконання, та суб'єкту права на конституційну скаргу. Контроль за виконанням наказу покладається на Секретаріат, який негайно повідомляє про факт невиконання забезпечувального наказу Голову Суду, а у разі його відсутності - заступника Голови Суду або Суддю, який виконує обов'язки Голови Суду, та Суддю-доповідача у справі для винесення питання на обговорення на засіданні Суду та прийняття рішення щодо реагування відповідно до законодавства.

Слід зауважити, що за проектом Закону України «Про конституційне провадження» у редакції від 10.09.2021 року забезпечувальний наказ має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим Законом України «Про виконавче провадження», і є обов'язковим до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України незалежно від звернення особи, на користь якої видано забезпечувальний наказ, для його примусового виконання відповідно до Закону України «Про виконавче провадження».

У вказаному Законопроекті способом забезпечення конституційної скарги є тимчасове зупинення виконання судового рішення, встановлення тимчасової заборони вчиняти певну дію або інший спосіб, який з урахуванням всіх обставин справи сприятиме ефективному запобіганню негативним

наслідкам (частина 3 статті 26 Законопроєкту). При цьому забезпечення конституційної скарги може бути здійснено як з власної ініціативи Суду, так і за клопотанням суб'єкта права на конституційну скаргу (у Законі №2136-VIII право на таке клопотання суб'єкта права на конституційну скаргу не передбачено, хоча відсутня і його пряма заборона).

Згідно Закону №2136-VIII вирішення питання щодо відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою покладено на колегії суддів КСУ та сенати Конституційного Суду. Розглядом справи по суті займаються сенати КСУ. І тільки у разі відмови сенату Конституційного Суду в розгляді справи на розсуд Великої палати КСУ конституційну скаргу розглядає Велика палата Конституційного Суду України (п. 9 ч. 2 статті 35 Закону про КСУ). Виходячи з цього, забезпечувальний наказ може бути виданий тільки у випадку, якщо конституційну скаргу розглядатиме саме Велика палата КСУ, що, як зазначають науковці О. Литвинов і В. Богуш, «потенційно нівелюватиме ефективність усього інституту забезпечення конституційної скарги в Україні, оскільки з огляду на обмежену кількість конституційних скарг, які отримує Велика палата для їх розгляду по суті, легітимна мета заходів щодо забезпечення конституційної скарги – необхідність запобігти незворотнім наслідкам, що можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення, стане недосяжною. Крім того, слід враховувати, що такі заходи є апріорі терміновими, а тому до моменту передачі конституційної скарги на розгляд Великої палати вони можуть втратити свою актуальність» [106, с. 40].

Вперше і на сьогодні єдиний раз Велика палата КСУ скористалася своїм правом забезпечення конституційної скарги та заборонила виконувати остаточне судове рішення, ухвалене не на користь заявника, 16 квітня 2019 р. під час розгляду конституційної скарги А.В. Дерменжи щодо відповідності Конституції України положень частин 1 та 2 статті 23 Закону України «Про іпотеку» [246]. Цим забезпечувальним наказом було встановлено заборону здійснювати звернення стягнення на предмет іпотеки - квартиру, що належала

заявникові, а виконання забезпечувального наказу КСУ було покладено на Міністерство юстиції України в особі Міністра юстиції України.

Варто відзначити, що право Великої палати КСУ видавати забезпечувальний наказ з власної ініціативи не забороняє заявникам просити про таке забезпечення, аби привернути увагу до своєї справи. З іншого боку, «сподіватися на видання таких забезпечувальних наказів варто лише справді у виняткових випадках, коли є ризик значного порушення базових прав людини» [288].

Аналізуючи іноземний досвід, слід зауважити, що право видавати акти забезпечувального характеру при розгляді конституційної скарги належить різним органам конституційних судів. Так, за Законом Республіки Латвія «Про Конституційний Суд» такі питання можуть вирішуватися як Палатою у складі трьох суддів, так і повним складом Конституційного Суду [4]. За законодавством Республіки Польща це питання знаходиться в компетенції Трибуналу у складі одного судді (питання щодо прийнятності), Палати Трибуналу у складі трьох суддів (питання щодо суті), Трибуналу у повному складі (особливо складне питання щодо суті, розгляд якого здійснюється за ініціативою Голови Трибуналу чи відповідної палати Трибуналу, яка має намір відійти від позиції, сформульованої у попередньому рішенні Трибуналу, ухваленому у повному складі) [19].

За законодавством Республіки Словенія призупинити виконання індивідуального акту, який оскаржується у конституційній скарзі, на закритому засіданні, коли шкідливі наслідки, що можуть настати внаслідок виконання індивідуального акту, буде складно виправити, може Палата Конституційного Суду у складі трьох суддів чи Конституційний Суд у повному складі [5].

За Законом Республіки Сербія «Про Конституційний Суд» рішення про призупинення виконання індивідуального акту може бути ухвалено на засіданні Великої палати у складі Голови та семи суддів Конституційного Суду (якщо це рішення буде ухвалене одностайно) або на засіданні

Конституційного Суду у повному складі [13]. При цьому розгляд цього питання відбувається за клопотанням скаржника.

Аналогічне положення міститься і у Законі «Про Конституційний Суд Республіки Хорватія», за яким конституційна скарга розглядається Палатою у складі трьох суддів Конституційного Суду (питання щодо прийнятності), Палатою у складі шести суддів Конституційного Суду (питання щодо суті) та Пленумом Конституційного Суду у повному складі (питання щодо суті конституційної скарги, що має істотну значимість) [20].

Примітно, що за проектом Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України» щодо посилення незалежності та підвищення ефективності функціонування Конституційного Суду України» від 03 квітня 2020 р. [183] пропонується надати повноваження з видання забезпечувального наказу з власної ініціативи Великій палаті та Сенатам.

У проекті Закону України «Про конституційне провадження» від 10 вересня 2021 року (Законопроект 2021 року) [184] також розширено коло органів КСУ, які вирішують питання про забезпечення конституційної скарги. До них відносять не тільки Велику палату, на яку покладено остаточне рішення щодо видання забезпечувального наказу, але і Колегію під час відкриття конституційного провадження за конституційною скаргою або Сенат під час розгляду конституційної скарги з одночасним невідкладним переданням вирішення питання про забезпечення скарги на розгляд Великої палати у разі потреби невідкладного запобігання несприятливим наслідкам.

Таке тимчасове забезпечення конституційної скарги, яке здійснене Колегією або Сенатом, діє протягом одного місяця з дня видання забезпечувального наказу і втрачає силу після спливу цього строку або в разі постановлення Великою палатою ухвали про відмову у забезпеченні конституційної скарги. При цьому Суд може скасувати забезпечувальний наказ з власної ініціативи або за клопотанням учасника конституційного провадження. У разі ухвалення Судом рішення у справі забезпечувальний наказ не втрачає чинності. Це відбувається у строки, які визначені ухвалою

про скасування забезпечувального наказу (частина 4 статті 26 Законопроєкту 2021 року).

Треба також зауважити, що відповідно до цього Законопроєкту здійснення забезпечення конституційної скарги відбувається з власної ініціативи Суду або за клопотанням суб'єкта права на конституційну скаргу. Скасування заходів забезпечення конституційної скарги відбувається з власної ініціативи КСУ або за клопотанням учасника конституційного провадження, про що виноситься окрема ухвала, де передбачено строки, у які такий наказ втрачає чинність (частини 5,6 статті 26 Законопроєкту).

Якщо вказаний проєкт Закону буде прийнято, то мають бути внесені відповідні зміни до Закону про КСУ, у тому числі й щодо покладання розгляду питання забезпечення конституційної скарги не тільки на Велику палату КСУ, а і на сенати і колегії, які відповідно до частини 2 статті 32 Закону №2136-VIII у межах визначених цим законом повноважень щодо конституційного провадження діють як Конституційний Суд України. Як слушно зазначають науковці, «закріплення в Законі можливості вжиття заходів забезпечення конституційної скарги з перспективою «розширення списку» органів Конституційного Суду України, які уповноважені на здійснення таких дій, дозволяє стверджувати, що захист прав особи набуватиме більш реального втілення та сприятиме унеможливленню настання незворотніх наслідків для заявників» [31, с. 12].

Як зазначено у частині 2 статті 83 Закону про КСУ, акти, з питань, що не пов'язані з конституційним провадженням, Конституційний Суд ухвалює у формі постанов. Тобто постанова є оформленням рішень Суду з тих питань, які безпосередньо не стосуються розгляду справ Конституційним Судом за конституційними зверненнями, поданнями, скаргами, а пов'язані із здійсненням Судом організаційних функцій.

Згідно Словнику української мови [266] слово «постанова» має декілька значень, одними з яких є такі: 1) розпорядження, акт органів державної влади; 2) директива керівного адміністративного органу; 3) судові рішення, пов'язане

з розглядом кримінальної справи; 4) колективне рішення; ухвала; 5) взагалі рішення, прийняте ким-небудь.

Аналіз цих визначень дає підставу стверджувати, що частіше це слово застосовується для визначенні зовнішньої форми розпорядження відповідного органу, його рішення. Як зазначають автори Юридичної енциклопедії «постанова – нормативно-правовий або індивідуальний акт, яким оформляється прийняте рішення» [336].

В залежності від виду такого органу, постанови можуть мати різний характер, розрізняватися за юридичною силою. Так, постанова Кабінету Міністрів України має підзаконний нормативно-правовий характер і регулює певні правовідносини, судові рішення у формі постанови приймається адміністративним судом апеляційної чи касаційної інстанцій і є вирішенням справи по суті, тобто відноситься до правозастосовчих актів. Постанови КСУ не мають нормативно-правового характеру, не відносяться і до правозастосовчих актів. Вони приймаються за результатами вирішення внутрішніх організаційних питань діяльності Конституційного Суду.

Безсумнівно, виділення специфічної категорії актів з питань організації діяльності КСУ обумовлено не стільки прагненням поширити на них загальну процедуру прийняття процесуальних рішень, скільки необхідністю відмежування (термінологічного та сутнісного) цих актів від рішень, що приймаються в ході конституційного судочинства, насамперед від актів КСУ, що приймаються у процесі конституційного провадження. На думку О. Водяніков, виокремлення постанов було потрібно, «оскільки КСУ в ході реформи 2016 року отримав надзвичайно широкі гарантії незалежності, слід було подбати про певну систему стримувань і противаг проти зловживання такими повноваженнями. Це стосувалося саме внутрішньої організації роботи КСУ, дисциплінарної відповідальності суддів, кадрових питань. Адже саме КСУ призначає і звільняє голову свого Секретаріату, його заступників, притягає до дисциплінарної відповідальності суддів, звільняє суддів з підстав, передбачених Конституцією і Законом про КСУ, обирає собі голову та його

заступника» [51], тому прийняття рішень у іншій спосіб, ніж процедура конституційного провадження, можливість їх оскаржувати пояснює появу такого акту як постанова.

Аналіз Закону про КСУ, Регламенту КСУ, який ухвалений відповідною постановою, свідчить, що ці акти не містять ні визначення постанов як окремих актів Суду, ні вимог, які мають ставитися до них як окремої форми рішення з певного питання. Проект Закону про конституційне провадження також тільки зазначає про наявність такого виду актів КСУ (частина 2 статті 49 Законопроекту 2021 року) [184].

Отже, постанова КСУ представляє собою акт, який є юридичною формою вирішення внутрішньо-організаційних питань. Організаційна діяльність КСУ регулюється главою 5 Закону про КСУ і главами 2, 3 Регламенту КСУ. До таких питань, згідно Закону про КСУ, відносять, зокрема, ухвалення Регламенту Конституційного Суду України; утворення колегій суддів та сенатів Конституційного Суду України; утворення постійних комісій Конституційного Суду України та затвердження відповідних положень; затвердження тексту щорічної інформаційної доповіді Конституційного Суду України тощо.

Згідно статті 39 Закону про КСУ вирішення питань, пов'язаних з організаційною діяльністю Суду, проводиться на спеціальних пленарних засіданнях Суду та засіданнях Суду. Рішення спеціального пленарного засідання, засідання ухвалює у формі постанови більшість суддів Конституційного Суду, які беруть у ньому участь.

Виключно на спеціальних пленарних засіданнях Суду, які є повноважними, якщо на них присутні щонайменше 12 суддів КСУ, які набули повноважень відповідно до Закону (така вимога не поширюється на спеціальне пленарне засідання, на якому новопризначені судді Суду складають присягу), здійснюється:

- 1) обрання Голови Суду, заступника Голови Суду;
- 2) складання новопризначеними Суддями присяги;

3) ухвалення рішення про надання згоди на затримання або утримування під вартою чи арештом Судді. У Регламенті КСУ передбачено, що постановою ухвалюється рішення про надання згоди на затримання, утримування під вартою чи арешт Судді, яке оголошується присутнім на спеціальному пленарному засіданні, а сама постанова направляється Генеральному прокурору або особі, яка здійснює його повноваження (§ 15 Регламенту КСУ).

4) винесення попередження Судді про необхідність усунення обставин, що свідчать про порушення ним вимог щодо несумісності;

5) ухвалення рішення про звільнення Судді з посади;

6) ухвалення Регламенту КСУ;

7) затвердження персонального складу сенатів;

8) утворення колегій, затвердження їх персональних складів.

Прикладами рішень з вказаних питань є, зокрема, постанова КСУ про внесення зміни до персонального складу сенату Конституційного Суду України», затвердженого Постановою Конституційного Суду України «Про утворення сенатів Конституційного Суду України» від 29 березня 2018 року № 2-пс/2018 (зі змінами) [159], постанова КСУ про звільнення з посад суддів Конституційного Суду України Завгородньої І.М., Саса С.В., Сліденка І.Д. у відставку [161].

На засіданнях Суд вирішує організаційні, фінансові, кадрові та інші питання внутрішньої діяльності Суду, які не пов'язані з конституційним провадженням (наприклад, постанова КСУ № 37-п/2022 про затвердження кошторису Конституційного Суду України на 2023 рік [160]). Такі засідання Суду є повноважними, якщо на них присутні щонайменше 10 суддів КСУ. На такому засіданні, наприклад, постановою оформлюється рішення щодо призначення на посаду або звільнення з посади керівника Секретаріату, його першого заступника, заступників керівника Секретаріату. Така постанова ухвалюється відкритим голосуванням не менш як десятьма суддями Конституційного Суду і має бути оприлюднена на офіційному Веб-сайті Суду (§ 35, 36 Регламенту КСУ).

Таким чином, залежно від встановленої організаційно-правової форми вирішення КСУ певних питань, не пов'язаних із конституційним провадженням, постанови Конституційного Суду можуть бути поділені на: 1) постанови, які ухвалюються на засіданнях КСУ, і 2) постанови, які ухвалюються на спеціальних пленарних засіданнях КСУ

Так, з моменту прийняття Закону про КСУ у 2017 році на спеціальних пленарних засіданнях КСУ і засіданнях КСУ було ухвалено [164] (див. Таблицю 3):

Таблиця 3

Рік	Кількість постанов	
	на спеціальних пленарних засіданнях	на засіданнях
2017	0	1
2018	6	12
2019	9	17
2020	0	17
2021	2	5
2022	8	19
2023	0	6

Різниця у кількості ухвалених постанов по роках одного виду пов'язано із різною інтенсивністю діяльності КСУ, формування його структури, тривалого терміну відсутності роботи КСУ тощо. Зрозуміло, що постанов, які ухвалені на засіданнях КСУ значно більше, бо ними оформлюються поточні, нагальні питання організаційного характеру.

Слід зазначити, що потреба у наявності таких актів, як постанови, має об'єктивне пояснення. За результатами конституційної реформи у 2016 році у Конституції України з'явилася стаття 152², згідно з якою саме рішення і висновки, які ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені. Відповідно, у Законі про КСУ було

передбачено поділ на акти, що пов'язані із конституційним провадженням, і не пов'язані, до яких віднесли постанови, якими ухвалювалися рішення внутрішньо-організаційного порядку і на які не розповсюджувалося положення щодо неоскарженості, тобто «законодавець, діючи відповідно до статті 153 Конституції і визначаючи засади внутрішньої організації КСУ, встановив необхідний баланс між принципом незалежності КСУ і дотриманням гарантованих Конституцією прав і свобод, які однаковою мірою поширюються на суддів КСУ, включно з правом на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, до яких відноситься і їхній роботодавець – КСУ» [51].

У 2019 році, розглядаючи питання щодо офіційного тлумачення положень статті 152² Конституції України [203], Верховна палата КСУ дістала висновку, що всі рішення КСУ, безвідносно до їх форми, не можуть бути оскаржені. Тобто, постанови КСУ про звільнення суддів Конституційного Суду з посад також не підлягають оскарженню, а можуть бути переглянуті як індивідуальний акт. Такий перегляд має здійснюватися з дотриманням вимог, встановлених частиною третьою статті 149¹ Конституції України: «Рішення про звільнення з посади судді Конституційного Суду України Суд ухвалює щонайменше двома третинами від його конституційного складу».

Рішенням № 11-р/2019 судді Конституційного Суду порушили необхідний баланс між забезпеченням незалежності КСУ і дотриманням конституційних приписів статті 55 Конституції України, що передбачає захист судом прав і свобод людини і громадянина, встановив абсолютний імунітет для оскарження власних постанов і позбавив себе конституційного права на оскарження в суді постанов КСУ, які можуть порушувати їхні конституційні права.

Якщо така постанова КСУ буде оскаржена у загальному суді, останній постане перед вибором: або на підставі вказаного рішення КСУ відмовити позивачеві і, таким чином, порушити приписи статей 6, 13 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також вимогу

статті 55 Конституції України, або вирішити справу по суті, встановивши, чи була прийнята певна постанова КСУ на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України та Законом про КСУ (така вимога встановлена статтею 19 Конституції України і є однією з основних засад судочинства в державі). При цьому в практиці ЄСПЛ вже розглядалися справи щодо звільнень суддів вищих, в тому числі конституційних, судів (наприклад, Олександр Волков проти України (2013) [199]; Івановські проти Колишньої Югославської Республіки Македонія (2016) [2] тощо).

Така практика з'явилась і в Україні. У 2019 році Конституційний Суд прийняв постанову про звільнення Шевчука С. В. з посади судді Конституційного Суду України «за вчинення ним істотного дисциплінарного проступку, грубе та систематичне нехтування своїми обов'язками, що є несумісним зі статусом судді Конституційного Суду України та виявило його невідповідність займаній посаді» [162]. При цьому у резолютивній частині самої постанови не зазначено, що вона є обов'язковою, остаточною і не підлягає оскарженню, бо на той час ще не було ухвалено Рішення № 11-р/2019 і приписи статті 152² Конституції України тлумачилися у буквальному розумінні.

Постанову КСУ було оскаржено С. Шевчуком в Окружному адміністративному суді міста Києва, який у своєму рішенні [248], визнав постанову Конституційного Суду протиправною і поновив позивача на посаді судді та Голови КСУ. Рішення ОАСК не було виконано КСУ.

Конституційний Суд 08 листопада 2019 року звернувся з апеляційною скаргою з вимогою про скасування рішення ОАСК від 11 жовтня 2019 року. У цей же час Конституційним Судом було ухвалено Рішення №11-р/2019, згідно з яким жоден акт КСУ не може бути оскаржено у судах загальної юрисдикції. На підставі цього КСУ 20 січня 2020 року подав клопотання до Шостого апеляційного адміністративного суду про закриття провадження у справі та скасування повністю рішення ОАСК від 11 жовтня 2019 року. У Постанові Шостого ААС від 06 лютого 2020 року було зазначено, що «рішення та дії

Конституційного Суду України, прийнятті (вчинені) з питань його виключних конституційних повноважень, не можуть бути предметом оскарження в суді» [163], що обґрунтовувалося відповідним Рішенням КСУ від 02 грудня 2019 року. Тому Шостий ААС закрити провадження у справі і скасував рішення ОАСК.

Верховний Суд своєю постановою від 14 серпня 2020 року касаційну скаргу С. Шевчука залишив без задоволення, постанову Шостого апеляційного адміністративного суду від 06 лютого 2020 року залишив без змін. Як зазначив Верховний Суд, «беручи до уваги особливий правовий статус КСУ та суддів КСУ, що покликаний забезпечити їхню незалежність, єдиною формою оскарження індивідуальних актів КСУ, ухвалених ним із підстав, передбачених частиною другою статті 149¹ Конституції України, є їхній перегляд за ініціативою позивача на спеціальному пленарному засіданні КСУ» (п. 77 Постанови ВС), тобто «позивач має доступ до альтернативного провадження у КСУ, здатного вирішити такий спір і забезпечити йому гарантії, співмірні з установленими у статті 55 Конституції України та в статті 6 Конвенції» (п. 80 Постанови ВС) [153]. Таким чином, апеляційна і касаційна інстанції в основу своїх правових позицій поклали визначення всіх актів КСУ як обов'язкових, остаточних і таких, що не підлягають оскарженню, а також особливий статус Конституційного Суду і виключність його повноважень.

Зауважимо, що у жодному разі ані Конституція, ані рішення КСУ не можуть тлумачитися у спосіб, що веде до порушення чітких приписів Конституції. Якщо загальним судом буде встановлено, що постанова була прийнята з порушенням хоча б однієї з умов, передбачених статтею 19 Конституції України, такий акт не може вважатися актом КСУ, на який поширюється статті 151² Конституції України в розумінні Рішення КСУ № 11-р/2019.

Окремою постановою Конституційний Суд ухвалює Регламент КСУ та зміни до нього на спеціальному пленарному засіданні, що передбачено статтею 98 Закону про КСУ. Зазначається, що за Регламент або зміни до нього

має проголосувати щонайменше дві третини від Конституційного складу КСУ. Інші акти Суду щодо організації його роботи, Суд ухвалює на засіданні більшістю голосів присутніх.

Сам Регламент КСУ і зміни до нього має бути оприлюднені на офіційному веб-сайт Конституційного Суду. Регламент КСУ має бути опублікований у «Віснику Конституційного Суду України» як офіційному виданні.

Що стосується змін до Регламенту КСУ, то такі питання мають порушувати суддя, колегія суддів, Сенат (п. 1 Розділу III Регламенту КСУ). Пропозиції щодо змін Регламенту КСУ подаються Голові КСУ, який передає їх постійній комісії з питань регламенту та етики Конституційного Суду, яка, у свою чергу, розглядає їх на своєму засіданні та ініціює розгляд цих пропозицій на спеціальному пленарному засіданні КСУ.

Зміни до Регламенту КСУ оприлюднюються наступного робочого дня після їх ухвалення із зазначенням дати набрання ними чинності, а якщо потрібно, то «із застереженням щодо порядку їх застосування до проваджень, які було відкрито на момент ухвалення змін, та до поданих до Суду звернень, які Суд не розглянув» (абз. 2 ч. 3 статті 98 Закону про КСУ).

У пункті 3 Розділу III Регламенту КСУ вказується, що «рішення стосовно пропозицій щодо внесення змін до Регламенту ухвалює Суд у місячний строк з дня їх подання до постійної комісії з питань регламенту та етики Суду». Рішення ухвалюється щодо кожної пропозиції. Таке рішення ухвалюється у формі постанови, тобто поняття рішення застосовується як позиція Суду, а не окремий акт.

Висновки до Розділу 2.

1. Запропоновано за критерієм самостійності правового значення виділити:

- акти, пов'язані з конституційним провадженням у справах конституційної юрисдикції (основні):

1) процесуальні правові акти конституційної судової влади, що мають самостійне правове значення: з питань відповідності Конституції України нормативно-правових актів, офіційного тлумачення Конституції України та законів, а також висновки про відповідність Конституції України міжнародних договорів України - рішення, висновки;

2) процесуальні акти конституційної судової влади, що не мають самостійного правового значення: висновки Конституційного Суду;

- акти процедурного характеру, пов'язані з конституційним провадженням у справах конституційної юрисдикції:

1) ухвали про відмову у відкритті або припинення конституційного провадження (основні);

2) інші ухвали, забезпечувальні накази (додаткові);

- організаційні акти, не пов'язані з конституційним провадженням у справах конституційної юрисдикції – постанови КСУ (додаткові).

2. Запропоновано за критерієм функціонального призначення акти Конституційного Суду України поділяються на:

1) правові акти Конституційного Суду України, прийняті за результатами розгляду судових справ (завершальні акти - рішення, висновки);

2) процедурно-процесуальні акти (ухвали, забезпечувальні накази, зокрема, акти внесення редакційних змін до завершальних актів);

3) внутрішні організаційні акти, зокрема, оперативні акти (акти про зміну, затвердження, скасування внутрішніх організаційних актів, тощо).

3. Обґрунтовано, що ухвали, забезпечувальні накази можуть бути як матеріально-правовими, так і процесуальними, хоча приймаються з питань, які пов'язані з конституційним провадженням, але стосуються не самої суті справи, а умов, передумов і порядку її розгляду.

4. Форма ухвали визначається КСУ залежно від її змісту як у вигляді окремого документу, так і протокольно

5. Встановлено, що постанови як акти КСУ організаційного характеру приймаються з питань порядку проведення засідань Суду та їхньої фіксації, зберігання матеріалів засідань Суду (протоколів, записів, тощо), прийняття і опрацювання документів, пов'язаних із конституційним провадженням, поданих до Суду та надісланих Судом в електронному вигляді тощо.

6. Рішення Конституційного Суду України є нормотворчими актами, оскільки ними визнаються неконституційними положення законів та інших правових актів, що тягне за собою втрату їх правової чинності.

7. Аргументованість рішень і висновків Суду є обов'язковою засадою діяльності Конституційного Суду України. При цьому раціональним способом переконання суб'єктів правовідносин за допомогою усного або письмового впливу на них є правова аргументація, що здійснюється шляхом висунення юридичної та критичної оцінки тверджень, гіпотез, пропозицій із застосуванням юридичної термінології з метою зміни їх поглядів чи переконань.

8. Якість ухвалених Судом рішень і висновків, їх обґрунтованість і змістовне наповнення є чинниками авторитету Конституційного Суду та довіри до нього.

9. Ухвали КСУ, які пов'язані безпосередньо з відкриттям і закриттям конституційного провадження, мають ознаку остаточності.

10. Забезпечувальний наказ є актом процесуального характеру про вжиття заходів щодо забезпечення конституційної скарги з попередження настання негативних, незворотних наслідків, які можуть наставати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення, і з необхідності запобігання цьому через встановлення тимчасової заборони вчинення певних дій

11. Забезпечувальний наказ є додатковим виконавчим актом, який видається за результатами ухвалення КСУ рішення у справах про розгляд конституційної скарги.

12. Постанови Конституційного Суду відповідно до встановленої організаційно-правової форми вирішення КСУ певних питань, не пов'язаних

із конституційним провадженням, поділяються на: 1) постанови, які ухвалюються на засіданнях КСУ, і 2) постанови, які ухвалюються на спеціальних пленарних засіданнях КСУ.

ВИСНОВКИ

Запропоновано авторське визначення актів Конституційного Суду України як прийнятих Конституційним Судом України у визначеній юридичній формі в порядку конституційного судочинства на основі принципів верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ письмових документів матеріального, процесуального, процедурного або організаційного характеру, які є результатом реалізації повноважень Конституційного Суду України як органу конституційної юрисдикції, містять в собі юридичні позиції, мають вищу юридичну силу, є остаточними та обов'язковими і спрямовані на забезпечення Конституції України як Основного Закону.

Запропонована класифікація актів КСУ за критерієм самостійності правового значення з виділенням:

- актів, пов'язаних з конституційним провадженням у справах конституційної юрисдикції (основні), з їх поділом на:

1) процесуальні правові акти конституційної судової влади, що мають самостійне правове значення: з питань відповідності Конституції України нормативно-правових актів, офіційного тлумачення Конституції України та законів, а також висновки про відповідність Конституції України міжнародних договорів України - рішення, висновки;

2) процесуальні акти конституційної судової влади, що не мають самостійного правового значення: висновки Конституційного Суду;

- актів процедурного характеру, пов'язаних з конституційним провадженням у справах конституційної юрисдикції:

1) ухвали про відмову у відкритті або припинення конституційного провадження (основні);

2) інші ухвали, забезпечувальні накази (додаткові);

- організаційних актів, не пов'язаних з конституційним провадженням у справах конституційної юрисдикції – постанови КСУ (додаткові);

а також за критерієм функціонального призначення на:

- 1) правові акти Конституційного Суду України, прийняті за результатами розгляду судових справ (завершальні акти - рішення, висновки);
- 2) процедурно-процесуальні акти (ухвали, забезпечувальні накази, зокрема, акти внесення редакційних змін до завершальних актів);
- 3) внутрішні організаційні акти, зокрема, оперативні акти (акти про зміну, затвердження, скасування внутрішніх організаційних актів, тощо).

В свою чергу, постанови відповідно до встановленої організаційно-правової форми вирішення КСУ певних питань, не пов'язаних із конституційним провадженням, пропонується поділити на: 1) постанови, які ухвалюються на засіданнях КСУ, і 2) постанови, які ухвалюються на спеціальних пленарних засіданнях КСУ.

Досліджено правову природу актів КСУ та доведено, що всі акти КСУ є правовими, при чому такі акти як рішення і висновки, що породжують виникнення, зміну чи припинення відповідних правовідносин, є нормативними, остаточними і неоскаржуваними. Всі акти Конституційного Суду мають ознаку обов'язковості.

Набули подальшого розвитку твердження, що рішення КСУ щодо визнання законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради АРК такими, що не відповідають Конституції, якими створюються чи відміняються правові норми, є нормативно-правовими актами; рішення ж щодо офіційного тлумачення Конституції України є актами інтерпретаційно-правового характеру.

Виділені та охарактеризовані властивості юридичних позицій КСУ, зокрема: 1. офіційний, загальнообов'язковий характер; 2. загальний характер (поширення не тільки на конкретний, який став предметом розгляду у Суді випадок, але й на всі аналогічні справи, що мають місце у правовій практиці); 3. співвідносяться з рішенням та висновком як зміст і форма, при цьому мають

самостійний характер відносно акту, в якому містяться; 4. нормативний характер (формулювання критеріїв нового законодавчого регулювання).

Обґрунтована доцільність поновлення в Законі України «Про Конституційний Суд України» положення щодо преюдиціальності рішення КСУ при розгляді судами загальної юрисдикції позовів у зв'язку з правовідносинами, що виникли внаслідок дії неконституційного акта, яка пов'язується з порушенням принципів верховенства права, правової визначеності, прав і свобод людини.

Додатково доведено, що преюдиція Конституційного Суду України за критеріями її класифікації є імперативною (має загальнообов'язкове значення, вимагає обов'язкового застосування і не може бути оскарженою); абсолютною (не може бути поставленою під сумнів, спростованою або незастосовною) та правовою (містить тлумачення норм законодавства та порядку їх реалізації, висновки, які розвивають, конкретизують, деталізують первинні норми, спрямовані на реалізації норм правових актів або регулювання забезпечувальних чи допоміжних відносин, дія яких не обмежується конкретною справою із визначеним колом осіб).

Додатково обґрунтовано, що окрема думка судді КСУ не містить юридичну позицію, є похідною від юридичної позиції КСУ, не є окремим актом тлумачення, містить додаткові аргументи до мотивувальної частини у разі згоди судді із прийнятим рішенням або особистий погляд судді на фактичні обставини справи у разі незгоди з рішенням, процесуальні аспекти ухвалення рішення; не змінює прийнятого рішення і не впливає на його чинність.

Наведені додаткові аргументи на користь положення, що рішення, прийняті Конституційним Судом України у порядку конституційного контролю, які поєднують у собі ознаки правозастосовних і правотворчих актів, є джерелами права, які за юридичною силою є нижчими за Конституцію України, але вищими за інші нормативно-правові акти.

Обґрунтовано, що ухвали, форма яких визначається КСУ залежно від її змісту як у вигляді окремого документу, так і протокольно, забезпечувальні накази можуть бути як матеріально-правовими, так і процесуальними актами, хоча приймаються з питань, які пов'язані з конституційним провадженням, але стосуються не самої суті справи, а умов, передумов і порядку її розгляду.

Встановлено, що постанови як акти КСУ організаційного характеру приймаються з питань порядку проведення засідань Суду та їхньої фіксації, зберігання матеріалів засідань Суду (протоколів, записів, тощо), прийняття і опрацювання документів, пов'язаних із конституційним провадженням, поданих до Суду та надісланих Судом в електронному вигляді тощо.

Уточнено, що забезпечувальний наказ є актом процесуального характеру про вжиття заходів щодо забезпечення конституційної скарги з попередження настання негативних, незворотних наслідків, які можуть наставати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення, і з необхідності запобігання цьому через встановлення тимчасової заборони вчинення певних дій.

Додатково обґрунтовано, що ухвали КСУ, які пов'язані безпосередньо з відкриттям і закриттям конституційного провадження, мають ознаку остаточності, а забезпечувальний наказ є виконавчим актом, який видається за результатами ухвалення КСУ рішення у справах про розгляд конституційної скарги.

За результатами наукового дослідження пропонується внести зміни у відповідні статті Закону України «Про Конституційний Суд України», які стосуються наступних питань (Додаток 1).

По-перше, задля уникнення політичної заангажованості в діяльності КСУ запропоновано доповнити статтю 8 Закону України «Про Конституційний Суд України» частиною 4 відповідного змісту.

По-друге, для подолання неоднозначності визначень і функціонального навантаження, поєднання розуміння поняття «акт Конституційного Суду України» в широкому і вузькому сенсі у главі 13 Закону №2136-VIII статтю 83

має бути доповнено частиною 3 і в перелік актів Конституційного Суду України повинні бути включені не тільки акти, прямо чи опосередковано пов'язані з конституційним провадженням у справах конституційної юрисдикції, але і акти, які пов'язані з організаційною діяльністю Конституційного Суду України.

Пропонується статтю 83 Закону №2136-VIII викласти у такій редакції:

«Стаття 83. Акти Конституційного Суду України

1. Акти Конституційного Суду України - це прийняті Конституційним Судом України в порядку, встановленому Конституцією України, цим Законом і Регламентом Конституційного Суду України офіційні письмові документи матеріального, процесуального, процедурного або організаційного характеру, що реалізують повноваження Конституційного Суду України як органу конституційної юрисдикції, який на засадах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків здійснює свою діяльність за допомогою конституційного судочинства.

2. З питань, пов'язаних із конституційним провадженням, Суд ухвалює рішення, надає висновки, постановляє ухвали, видає забезпечувальні накази.

Суд ухвалює процесуальні акти, якими засвідчується закінчення розгляду та вирішення по суті справи конституційної юрисдикції (рішення та висновки).

Суд ухвалює акти, якими засвідчується вирішення процедурних питань, що виникають до початку і під час конституційного провадження (ухвали, забезпечувальні накази)

3. Внутрішні акти з питань, не пов'язаних із конституційним провадженням, Суд ухвалює у формі постанови. Суд ухвалює інші внутрішні акти, що регламентують організацію його роботи, відповідно до цього Закону і Регламенту Конституційного Суду України».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Act on the Constitutional Court of Hungary, sections 47, 50, 53, 56, 61.
URL: <http://hunconcourt.hu/act-on-the-cc/>.
2. Case of Ivanovski and Others v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia (Application no. [34188/03](#)).
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95857>
3. Constitutional Court Act of the Czech Republic, paragraphs 11, 15, 8, 79.
URL: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/Pravni_uprava/AJ/Constitutional_court_act_182_1993.pdf.
4. Constitutional Court Law of the Republic of Latvia, sections 19-2, 20, 25.
URL: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/en/2016/02/04/constitutional-court-law/>.
5. Constitutional Court Act of the Republic of Slovenia, articles 54, 57, 58.
URL: <http://www.us-rs.si/en/about-the-court/legal-basis/statutes/constitutional-court-act/v-constitutional-complaint/>.
6. Judgment of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania dated 24 January 2014 in case №22/2013. URL: <https://lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta850/content>.
7. Judgment of the Constitutional Court of the Republic of Bulgaria dated 28 April 2020 (with separate opinions). URL: <http://constcourt.bg/bg/Cases/Details/560>.
8. Judgment of the Constitutional Court of the Czech Republic dated 5 August 2014 in case Pl.ÚS 26/13. URL: https://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=Pl-26-13_1.
9. Judgment of the Constitutional Court of the Republic of Latvia dated 16 December 2005 in case №2005-12-0103. URL: <https://tinyurl.com/w3kd3euh>.
10. Judgment of the Constitutional Court of the Republic of Moldova dated 4 March 2016. URL: <https://www.constcourt.md/public/ccdoc/hotariri/ru-h704032016rue6fd9.pdf>.

11. Kelemen K. *Judicial Dissent in European Constitutional Courts: A Comparative and Legal Perspective*. Routledge, 2018. 281p.

12. Law №47/1992 on the Organization and Operation of the Constitutional Court. Official Gazette of Romania, Part I, no.807 of 3 December 2010. 1992. URL: <https://www.ccr.ro/Legea-nr-471992>.

13. Law on the Constitutional Court of the Republic of Serbia, articles 42b, 46, 86. URL: <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/en-GB/237-100030/law-on-the-constitutional-court/>

14. Maurer A. The Federal Constitutional Court's Emergency Power to Intervene: Provisional Measures Pursuant to Article 32 of the Federal Constitutional Court Act. *German Law Journal*. 2001. Vol. 2. №13. URL: <http://www.germanlawjournal.com/index.php?pageID=11&artID=70>.

15. Organic Law of Georgia On the Constitutional Court of Georgia. URL: <https://matsne.gov.ge/en/document/download/32944/24/en/pdf>.

16. Robertson D. *The Judge as Political Theorist: Contemporary Constitutional Review*. Princeton University Press, 2010. 432p.

17. Staugaitytė V. Teisės normų atgijimo įsigaliojus konstitucinio teismo nutarimui problema (The problem of revival of legal norms after the entry into force of the decision of the Constitutional Court). *A bulletin of the the Constitutional Court of the Lithuania Republic*. 2006. № 2. P.287-310.

18. Tanchev, E., Toader, T., Granat, M., & Catană, V. Consolidarea rolului Curții Constituționale. *Constcourt.md*. URL: <https://tinyurl.com/4wuz7ude>.

19. The Act of the Republic of Poland on the Organisation of the Constitutional Tribunal and the Mode of Proceedings Before the Constitutional Tribunal, articles 37, 61, 77, 79. URL: http://trybunal.gov.pl/fileadmin/content/dokumenty/Akty_normatywne/The_Act_on_the_Organisation_of_the_Constitutional_Tribunal_and_the_Mode_of_Proceedings_Before_the_Constitutional_Tribunal_en.pdf.

20. The Constitutional Act on the Constitutional Court of the Republic of Croatia, articles 67, 68. URL: https://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti/The_Constitutional_Act_on_the_Constitutional_Court_of_the_Republic_of_Croatia_consolidated_text_Official_Gazette_No_49-02.pdf

21. Study on Individual Access to Constitutional Justice adopted by the Venice Commission at its 85th Plenary Session (Venice, 17-18 December 2010), paragraph 140. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2010\)039rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2010)039rev-e).

22. Žalimas D. «The Constitution of the Republic of Lithuania as the Jurisprudential Constitution» in Jakubčionis, A. and others, Lithuanian Constitutionalism: The Past and the Present. Vilnius: Constitutional Court of the Republic of Lithuania, 2017. P. 289-387.

23. Wroblewski Jerzy. (1989). Sentido y hecho en el Derecho. España: Servicio Editorial Universidad del País Vasco. Págs. 21 y ss URL: <https://ru.scribd.com/document/634261262/Sentido-y-Hecho-en-El-Derecho-Wroblewski-Jerzy>

24. Агафонова Н.В. Конституційна реформа в Україні: поняття, інституційний механізм та забезпечення ефективності : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2017. 408 с.

25. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua>

26. Бабенко К.А. Конституційний Суд України і його роль у забезпеченні верховенства Конституції. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/257-konstitutsijnij-sud-ukrajini-i-jogo-rol-u-zabezpechenni-verkhovenstva-konstitutsiji.html>

27. Бакумов О.С. Проблематика юридичної відповідальності держави в позиціях Конституційного Суду України. *Науковий вісник публічного та приватного права*: Збірник наукових праць. Випуск 2. Т. 1. К.: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. 290 с.

28. Барабаш Ю., Бориславська О. Конституційна юриспруденція (офіційна конституційна доктрина) в Україні: проблеми становлення. *Право України*. 2023. №7. С.53-69.

29. Бережний О.І. Преюдиціальність судових рішень у кримінальних справах. Х. : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2004. 176 с.

30. Берченко Г.В. Обов'язковість, остаточність і неоскаржуваність рішень і висновків Конституційного Суду України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2019. Випуск 58. Том 1. С. 67-71.

31. Бесчастний В.М., Запорожець В.І. Інститут конституційної скарги в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. №3 (72). С. 9-20.,

32. Бзова Л.Г. Принцип обґрунтованості рішень Конституційного Суду України: дис. .. докторки філософії в галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право. - Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2021р. 186 с.

33. Бирюкова Л.Г. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации как источник права : вопросы теории и практики : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.01 / Л. Г. Бирюкова. Казань, 2004. 202 с.

34. Бисага Ю. М., Белов Д. М., Натуркач Р. П. Правотворчість судової влади при здійсненні правосуддя як джерело виборчого права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С.11-16.

35. Бичков І.Г. Кельзенівська модель конституційної юрисдикції як теоретична основа європейської системи конституційного правосуддя. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 131–136. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/271/256>

36. Білак М. Визнання закону неконституційним: як поновити особу в правах і не дестабілізувати правовий порядок у державі. *PRAVO*. 13.08.2020. URL: <http://surl.li/nbdet>.

37. Бірмонтієне Т. Роль Конституційного Суду в розвитку конституційного права в Литовській Республіці. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. №2. С.213-222.

38. Бляхман Б.Я. Формирование правовых позиций в процессе судебного правоприменения. *Вестник Омского университета*. 2009. № 4 С. 74-81

39. Богданевич Т.С. Офіційне тлумачення Основного Закону Конституційним Судом України: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спец. 081 Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019. 256 с.

40. Бринцев В. Належне виконання рішень Конституційного Суду України як одна з головних складових ефективності конституційного судочинства. *Вісник Конституційного Суду України*. 2007. №2. С. 77-85

41. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: Вид-во «Юрид. думка», 2012. 1020 с.

42. Великий тлумачний словник сучасної мови. URL: <https://slovnkyk.me/dict/vts/%D0%B0%D0%BA%D1%82>

43. Висновок №11(2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf.

44. Висновок Конституційного Суду України №3-в/2001 від 11 липня 2001 року у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут). URL: <https://ccu.gov.ua/docs/350>.

45. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статей 85 та 101 Конституції України (щодо уповноважених Верховної Ради України) (реєстр. № 1016) вимогам

статей 157 і 158 Конституції України від 20 листопада 2019 року № 6-в/2019. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/2915>

46. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 106 Конституції України (щодо закріплення повноважень Президента України утворювати незалежні регуляторні органи, Національне антикорупційне бюро України, призначати на посади та звільняти з посад Директора Національного антикорупційного бюро України і Директора Державного бюро розслідувань) (реєстр. № 1014) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 16 грудня 2019 № 7-в/2019. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/2942>

47. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України) (реєстр. № 1027) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 24 грудня 2019 року № 9-в/2019. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/2960>.

48. Витрук Н.В. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации: понятие, природа, юридическая сила и значение. *Конституционное право: Восточноевропейское обозрение*. 1999. № 3 (26). С. 95-96.

49. Власенко Н.А. «Тревожные» вопросы по поводу судебных правовых позиций. *Новая юстиция. Журнал судебных прецедентов*. 2008. № 1. С. 24-28.

50. Водянніков О. Забезпечувальний наказ КСУ: щось пішло не так. *Блог Олександра Водяннікова*. 19 квітня 2019 року. URL: https://lb.ua/blog/oleksandr_vodennikov/424996_zabezpechualniy_nakaz_ksu_shchos.html.

51. Водянніков О. Оскарження постанови КСУ: «немає влади вище, ніж влада Конституційного Суду»? *LB.ua*. 26 грудня 2019 р. URL:

https://lb.ua/blog/oleksandr_vodennikov/445822_oskarzhennya_postanovi_ksu_ne_maie.html

52. Водянніков О. Ю. Конституційний контроль за міжнародними договорами України. *Публічне право*. 2022. № 4. С. 7-29

53. Волвенко П.В. Діяльність Конституційного Суду України щодо тлумачення Конституції України: теоретичний аспект: автореф. дис... канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». - Київ, 2006. 25 с.

54. Гергелійник В.А. Правові проблеми становлення і функціонування конституційної юстиції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 – конституційне право / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2000. 22 с.

55. Гончаров В.В. Ex tunc v. ex nunc: проблема дії в часі судових рішень прецедентного характеру у практиці Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2017. №4. С.76-85.

56. Городовенко В. Окрема думка судді як творче осмислення предмета конституційного провадження. *Публічне право*. 2020. №1(37). С.9-20.

57. Григор'єв В.А. Політико-правова природа Конституційного Суду в системі поділу влади. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 60. С. 305-310.

58. Гринева А.В. Понятие и виды судебных правовых позиций : вопросы теории : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.01. М., 2008. 24 с.

59. Гринюк Р.Ф. Ідея правової держави: теоретико-правова модель і практична реалізація. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 388 с.

60. Дідікін А. Рішення Європейського суду з прав людини у національній правовій системі. *Юридичний журнал*. 2009. № 1. С. 65-68.

61. Дроздов О.М. Джерела кримінально-процесуального права України: монографія. Харків: Видавець ФОП Вапнярчук М., 2008. 208 с.

62. Дудаш Т.І. Юридична природа рішень Європейського суду з прав людини (загальнотеоретичний аспект). *Право України*. 2010. № 2. С.173–179. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/6550/%D2>.

63. Євграфов П., Тихий В. Правотлумачення Європейського суду з прав людини і його значення для національного конституційного судочинства. *Вісник Конституційного Суду України*. 2005. № 6. С. 83-89.

64. Євграфова Є.П. Акти Конституційного Суду України в системі національного законодавства. *Право України*. 2001. № 10. С.62-68.

65. Євграфова Є.П. Система національного законодавства в контексті права (лібертарно-легістський підхід): Монографія. К.: КНТ, 2007. 184с.

66. Єзеров А.А. Неконституційність правового акта як підстава для перегляду остаточних судових рішень / Застосування судами Конституції України: доктрина і практика / упоряд.: А.А. Єзеров та Д.С. Терлецький. Київ: ВАІТЕ, 2022. 604 с.

67. Збіжна думка судді Сергія Головатого стосовно Рішення КСУ № 1-р/2021. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p_2021_1.pdf.

68. Звіт Європейської комісії за демократію через право «Думки, звіти та дослідження Венеціанської комісії про конституційне правосуддя» від 7 грудня 2022 року № CDL-PI(2022)050. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2022\)050-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2022)050-e).

69. Зіменко О.В. Щодо питання преюдиціальності рішень Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2013. Випуск 22. Частина I. Том 1. С.24-28.

70. Івановська А.М. Правова природа та юридичні властивості актів Конституційного Суду України. *Українські наукові записки*. 2005. № 4 (16). С. 42-50.

71. Ісмайлов К.Ю. Акти судової влади в системі джерел національного права України: монографія. Донецьк: Донецький юридичний інститут МВС України, 2014. 180 с.

72. Калинюк С.С. Акти Конституційного Суду України: окремі аспекти правових позицій. *Право і суспільство*. 2017. №6. С.3-6.

73. Камінська Н.В. Роль Конституційного Суду України у гармонізації національного законодавства з міжнародними договорами. *Конституційна та*

адміністративна процедура: міжнародний досвід та національна практика: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (02 травня 2023 р., Чернівці). Чернівці, 2023. С. 37-41.

74. Кампо В. Правові позиції Конституційного Суду України як необхідний елемент забезпечення судово-правової реформи. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. №2. С.112-122.

75. Кампо В., Гринюк Р., Устименко В. Система джерел права в актах органу конституційної юстиції: проблеми теорії. *Юридична Україна*. 2013. № 6. С. 11-23.

76. Кельзен Г. Чисте Правознавство. З додатком: Проблема справедливості / пер. з нім. О. Мокровольського. Київ : Юніверс, 2004. 496 с.

77. Кельман М.С. Конституційний контроль як засіб захисту конституцій у національних правових системах континентального права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук [12.00.02] / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2001. 23 с.

78. Кельман М.С. Підсумкові акти конституційної юрисдикції зарубіжних країн і їх юридична природа. *Право України*. 2000. №10. С. 124-127.

79. Кібенко О. Окрема думка судді Верховного Суду – диверсія чи героїчний вчинок? *Юридична газета online*. 20.08.2018р. №34(636). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/okrema-dumka-suddi-verhovnogo-sudu--diversiya-chi-geroyichniy-vchinok.html>.

80. Коваленко Н. Акти і юридичні позиції Конституційного Суду України та їх вплив на практику Верховного Суду (на прикладі спорів, пов'язаних із захистом соціальних прав) / Застосування судами Конституції України: доктрина і практика / упоряд.: А.А. Єзеров та Д.С. Терлецький. Київ: ВАІТЕ, 2022. 604 с.

81. Ковтуняк В. Теоретичні особливості та прикладні аспекти конституційного контролю внесення змін до конституції. *Науковий вісник*

Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2022. Випуск 71. С. 84-88.

82. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 липня 2005 року № 2747-

IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n11375>

83. Колюх В.В. Політична відповідальність Конституційного Суду України. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2016. №3-4. С.158-163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_soc_2016_3-4_25.*

84. Константий О.В. Проблеми відновлення порушених прав і свобод особи після встановлення Конституційним Судом України неконституційності норм закону. *Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 9. С. 84-87*

85. Константий О. Щодо місця Конституційного Суду України в механізмі державної влади (за результатами внесення змін до Основного Закону в частині правосуддя). *Український часопис конституційного права. 2018. №3. С. 31-38. <https://www.constjournal.com/pub/3-2018/shchodo-mistsia-konstytutsiinoho-sudu-ukrainy-mekhanizmi-derzhavnoi-vlady-rezultatamy/>*

86. Конституція Боснії и Герцеговини. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/constitution.pdf

87. Конституція Республіки Казахстан 1995 года (в редакции от 05 июня 2022 года). URL: https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution.

88. Конституция Франции. Полный текст Конституции 1958 года с изменениями, внесенными 23 июля 2008 года. URL: https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/constitution/constitution_russe_version_aout2009.pdf

89. Конституційна юрисдикція: підручник / Ю.Г. Барабаш, І.І. Дахова, О.П. Євсєєв та ін. / за ред. Ю.Г. Барабаша та А.О. Селіванова. Х.: Право, 2012. 168 с.

90. Конституційне право України: Підручник для студентів ВНЗ / За ред. академіка АПрН України, доктора юридичних наук, професора Ю.М. Тодики,

доктора юридичних і політичних наук, професора В.С. Журавського. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. 544 с.

91. Конституція — основа розвитку держави і суспільства. До 25-річчя Конституції України. Зб. наук. праць. Матеріали XII міжнар. наук.-практ. конф.(Київ, 24 червня 2021 року). / Ред. колегія: Н. М. Пархоменко (співголова), І. Б. Усенко (співголова), О. О. Малишев (відповідальний секретар), А. М. Гурова, А. Ю. Іванова, Є. В. Ромінський, П. С. Демченко. Київ: Ін-т держави і права імені В. М.Корецького НАН України, 2021. 210 с.

92. Конституція (Основний закон) Естонської Республіки, прийнята 28.06.1992 року. URL: <https://www.riigiteataja.ee/viitedLeht.html?id=10>.

93. Конституція Індії, прийнята 26 листопада 1949 року. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/india.pdf>.

94. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала) / В.М. Шаповал. К.: Москаленко О.М., 2018. 82 с.

95. Конституція Французької Республіки (прийнята на референдумі 4 жовтня 1958 р.) : станом на 30 серпня 2015 р.: пер. з фр. / укладач П. В. Романюк. Х.: Право, 2015. 68 с. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/127/1-13.pdf>.

96. Конституція Японії, прийнята 3 листопада 1946 року. URL: <http://surl.li/nalet>.

97. Кравченко В.В. Конституційне право України: навчальний посібник. Вид. 6-те, виправл. та доповн. К. : Атіка, 2007. 592 с.

98. Кравченко О.О. Захист свобод людини та громадянина Конституційним Судом України: доктринальні, прикладні та компаративні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.02. К., 2011. 18 с.

99. Кравчук К.Г. Теоретико-правові та практичні аспекти співвідношення правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України: автореф. дис...канд. юрид. наук, спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ, 2020. 19 с.

100. Кравчук О.В. Правові позиції Конституційного Суду України як джерело права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 4. С.117-121.
101. Кресіна І.О., Коваленко А.А., Балан С.В. Інститут імпичменту: порівняльний політико-правовий аналіз. Київ : Юридична думка. 2004. 173 с.
102. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=%D0%B2%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%BA+%D1%81%D1%83%D0%B4%D1%83#n3065>
103. Курс конституционного права Украины, т 1: Общая часть: Основы теории конституционного права: учебник /за ред. Баймуратова М., Батанова А. Харьков: Одиссей, 2008. 672с.
104. Лилак Д. Інститут окремої думки в конституційному судочинстві (порівняльний аналіз). *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. №4-5. С.131-139.
105. Лилак Д.Л. Судочинство і проблеми суддівської правотворчості. *Вісник Верховного Суду України*. 2003. №3. С.63-68, с. 67
106. Литвинов О. М., Богуш В. В. Інституційний механізм забезпечення конституційної скарги в Україні: концептуальні проблеми. Проблеми законності: збірник наукових праць. Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. 2018. № 141. С. 34-42
107. Ляшенко Р. Нормативність актів судової влади. *Права людини: історія і сьогодення*: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф., 6 груд. 2012 р. Житомир, 2012. С.84-88
108. Мазур М.В. Судова практика як джерело права: проблема визначення поняття. *Форум права*. 2011. №3. С.493–497. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_3_81.
109. Малишев Б.В. Судова практика: поняття, ознаки, структура. *Часопис Київського університету права*. 2005. № 2. С. 22-26.

110. Мартинюк Р. Правова природа та юридичні характеристики актів Конституційного Суду України. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 1. С. 3-6
111. Марцеляк О. Правова природа актів Конституційного Суду України та їх роль у розвитку науки конституційного права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 118-121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2015_4_16
112. Марченко М.М. Чи є судова практика джерелом права. *Судовий вісник*. 2000. № 12. С.47-58.
113. Матвеева Л.Г. Юридична природа та місце офіційних інтерпретаційних актів у правовій системі України: автореф. дис. на здобуття ступеня наук. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Харків, 2005. 19 с.
114. Мелашенко В. Основи конституційного права України: К.: Вентурі, 1995. 220 с.
115. Мілова Т.М. Акти Конституційного Суду України: окремі аспекти. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2020. № 1 (1). С. 52-56.
116. Моніч Б. С. Поняття і правова природа актів Конституційного Суду України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2021. Випуск 31. С.167-177
117. Моніч Б.С. Правові позиції Конституційного Суду України. Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права: теорія і практика: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 16 вересня 2022 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2022. 67 с. С. 58-60.
118. Моніч Б.С. Роль і значення правових позицій Конституційного Суду України. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. №2. С.47-58.
119. Моніч Б.С. Щодо природи та виконання рішень Конституційного Суду України. Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького

складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2019-2020 рр. (квітень-травень 2021 р.). Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2021. С. 84-85.

120. Нагребельний В.П. Ухвала. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. URL: <https://leksika.com.ua/18600806/legal/uhvala>.

121. Намясенко О.К. Правовий статус судді Конституційного Суду України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / ДВНЗ Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. Київ, 2009. 196 с.

122. Никольська О.В. Правова природа та юридичні властивості актів Конституційного Суду України. *Правничий часопис Донецького університету*. 2013. № 1. С. 53-61. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pchdu_2013_1_10, с. 50

123. Нудель М. А. Конституционный контроль в капиталистических государствах. М. : Юрид. лит., 1968. 223 с.

124. Овсепян Ж.И. Акты органа судебного (квазисудебного) конституционного контроля (на материалах Австрии, Италии, Испании, Франции, ФРГ). *Государство и право*. 1994. № 4. С. 118-122

125. Овчаренко В.А. Правові позиції Конституційного Суду України: поняття, суть і можливості перегляду. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 5. С.62-71.

126. Овчаренко І.М. Закони у системі джерел (форм) права та їх класифікація : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень». / Нац. ун-т внутр. справ, Харків, 2004. 20 с.

127. Окрема думка (збіжна) судді Лемака В.В. стосовно Рішення КСУ № 1-р/2021. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p_2021_3.pdf.

128. Окрема думка судді Великої Палати Верховного Суду Пророка В.В. у справі № 9901/123/20 (провадження № 11-65зai21), 28 квітня 2021 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97701027>.

129. Окрема думка судді Колісника В.П. стосовно Рішення КСУ № 1-п/2021. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p_2021_4.pdf.

130. Окрема думка судді Конституційного Суду України Первомайського О.О. стосовно Ухвали Великої палати Конституційного Суду України про закриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Президента України П. Порошенка щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про позбавлення В. Януковича звання Президента України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na12d710-19#Text>

131. Окрема думка судді Литвинова О.М. стосовно Рішення КСУ № 1-п/2021. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p_2021_2.pdf.

132. Окрема думка судді Литвинова О.М. стосовно Рішення КСУ № 2-п/2021. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2_p_2021_1.pdf.

133. Окрема думка судді Литвинова О.М. стосовно Рішення КСУ № 3-п/2021. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3_p_2021_lytvynov.pdf.

134. Окрема думка судді Первомайського О.О. стосовно Рішення КСУ № 1-п/2021. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p_2021_7.pdf.

135. Окрема думка судді Первомайського О.О. стосовно Рішення КСУ № 3-п/2021.
URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3_p_2021_pervomaiskyi.pdf.

136. Окрема думка судді Саса С.В. стосовно Рішення КСУ № 1-п/2021.
URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p_2021_5.pdf.

137. Окрема думка судді Саса С.В. стосовно Рішення КСУ № 3-п/2021.
URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3_p_2021_sas.pdf.

138. Окрема думка судді Шевчука С.В. стосовно Висновку КСУ №1-в/2015. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1-v_2015_7.pdf.

139. Окрема думка судді Юровської Г.В. стосовно Рішення КСУ № 1-п/2021. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p_2021_6.pdf.

140. Окрема думка судді Юровської Г.В. стосовно Рішення КСУ № 2-п/2021. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2_p_2021_2.pdf.

141. Окрема думка суддів Городовенка В.В., Касмініна О.В., Юровської Г.В. стосовно Рішення КСУ № 12-р/2020. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/12_p_2020_1.pdf.

142. Основной закон Федеративной Республики Германии, 23 мая 1949 г. URL: https://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&l=ru&object=translation.

143. Павлова М. Класифікація видів преюдиції як інструмент визначення її суті. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №7. С.133-137.

144. Панкевич О.З. Державне право зарубіжних держав: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 260 с.

145. Петрів І. М. До питання удосконалення механізму державного управління органу конституційної юстиції як державного органу з особливим статусом. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 5-6. С. 175–181.

146. Петрів І.М. Органи конституційної юстиції в Україні та державах Східної Європи: до питання про юридичну природу. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.)* / відп. за вип. В. М. Дрьомін; НУ «ОЮА». Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Фенікс, 2013. Т. 1. С. 306-308

147. Петрів І.М. Удосконалення механізмів реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 «механізми державного управління». – Національний університет цивільного захисту України. – Харків, 2020. 234 с.

148. Пілюк С.В. Конституційний контроль міжнародних договорів в умовах глобалізації. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/20020/1/178-181.pdf>.

149. Пінто де Альбукерке Пауло. Окрема думка. Шлях до справедливості / Пауло Пінто де Альбукерке; [пер. з англ. та фр. В.А. Капліної; упоряд., авт. передм. О.В. Капліна]. Харків: Право, 2020. 552с.

150. Плєскач В. Відновлення нечинних або змінених норм Конституційним Судом. *KLEM*. 2023. №1(53). С.284-289.

151. Погорілко В.Ф., Федоренко В.П. Джерела конституційного права України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2003. № 5. С.14-25.

152. Портнов А.В. Правове регулювання конституційного судочинства в Україні: доктрина, суб'єкти і форми конституційного судочинства, створення нових процесуальних інститутів: монографія. К.: Логос, 2008. 202 с.

153. Постанова Верховного Суду від 14 серпня 2020 року у справі №640/8752/19. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90985595>

154. Постанова Верховного Суду від 25 жовтня 2019 року у справі № 826/17872/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85207737>.

155. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 03.10.2019 року у справі №626/606/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84704531>.

156. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 18.07.2019 року у справі №816/105/18. URL: <http://reestr.court.gov.ua/Review/83142212>.

157. Постанова Верховного Суду у складі об'єднаної палати Касаційного адміністративного суду від 19.02.2021 року у справі № 808/1628/18. URL: <http://reestr.court.gov.ua/Review/95010526>.

158. Постанова Касаційного цивільного суду від 18.12.2019 року № 761/29966/16-ц. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/86504910>.

159. Постанова Конституційного Суду України про внесення зміни до персонального складу сенату Конституційного Суду України, затвердженого Постановою Конституційного Суду України «Про утворення сенатів Конституційного Суду України» від 29 березня 2018 року № 2-пс/2018 (зі

змiнами) від 24 лютого 2021 року № 1-пс/2021 URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-21#Text>

160. Постанова Конституційного Суду України про затвердження кошторису Конституційного Суду України на 2023 рік від 20 грудня 2022 року № 37-п/2022. URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/37-p2022.pdf>.

161. Постанова Конституційного Суду України про звільнення з посад суддів Конституційного Суду України Завгородньої І.М., Саса С.В., Сліденка І.Д. у відставку від 07 грудня 2022 року № 8-пс/2022. URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/8-ps2022.pdf>

162. Постанова Конституційного Суду України про звільнення Шевчука Станіслава Володимировича з посади судді Конституційного Суду України від 14 травня 2019 року № 1-пс/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-19#Text>

163. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 06 лютого 2020 року у справі № 640/8752/19. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/87549150>

164. Постанови Конституційного Суду України. 2017-2023 рр. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/2022>

165. Постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 17.07.2019 року у справі № 826/14077/18. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/83104476>.

166. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про конституційну процедуру» від 21 грудня 2020 року. № 4533У. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/03967a?an=3&ed=2020_12_21

167. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

168. Про виконавче провадження: Закон України від 02 червня 2016 року № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#n18;>

169. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02 червня 2016 р. № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532

170. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26 січня 2021 року № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#n129>

171. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням недійсними актів державних чи інших органів: Роз'яснення Президії Вищого арбітражного суду України від 26 січня 2000 року № 02-5/35. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v5_35800-00#Text

172. Про залишення без розгляду та повернення скарги Сенчині Олегу Володимировичу стосовно судді Верховного Суду Прокопенка Олександра Борисовича: Ухвала Вищої ради правосуддя № 2484/0/18-21 від 12.05.2021 року. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/18891>.

173. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень: Рішення Вищої ради правосуддя № 1200/0/15-18 від 19.04.2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1200910-18#Text>.

174. Про Конституційний Суд Литовської Республіки: Закон Литовської Республіки від . URL: http://www.lrkt.lt/Documents3_e.html.

175. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.

176. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422/96-%D0%B2%D1%80#n319>

177. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №50. Ст.540.

178. Про органи та осіб, що здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 02 червня 2016 р. № 1403-VIII. URL: <http://surl.li/oplem>

179. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпичмент) : Закон України від 10 вересня 2019 року № 39-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39-20>.

180. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D1%96+%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8#w1_1

181. Про Регламент Конституційного Суду України: постанова Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 р. № 1-пс/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#Text>.

182. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України; Стратегія від 11 червня 2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#n205>

183. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України» щодо посилення незалежності та підвищення ефективності функціонування Конституційного Суду України» від 03.04.2020 р. №3300. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68526

184. Проект Закону України «Про конституційне провадження» від 10 вересня 2021 року № 4533. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70729

185. Проект Закону України «Про Конституційне судочинство в Україні». від 16 травня 2017 року № 6427-1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH4YJ1AA?an=785>

186. Проект Закону України «Про процедуру розгляду справ і виконання рішень Конституційного Суду України» від 06 січня 2021 року № 4533-1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI04038A>

187. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. К.: Атіка, 2001. 176 с.

188. Рабінович П.М., Дудаш Т.І. Правова аргументація: терміно-поняттєвий інструментарій дослідження. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2. С. 8-20.

189. Радь О. Поняття нормативних актів Конституційного Суду України – джерел трудового права. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Випуск 61. С. 379-386

190. Регламент Конституційного Суду України, затверджений Постановою Конституційного Суду України № 1-пс/2018 від 22 лютого 2018 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18>.

191. Регламент Конституційного Суду України: затв. Рішенням Конституційного Суду України від 05 березня 1997 року (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001z710-97?find=1&text=%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0#o385>

192. Регламент Конституційного Суду України: рішення Конституційного Суду України від 5 березня 1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001z710-97#Text>

193. Резолюція Другого конгресу Асоціації конституційного правосуддя країн регіонів Балтійського та Чорного морів (Україна, м. Харків, 1-2 червня 2017 року). *Вісник Конституційного Суду України*. 2017. № 4. С. 57-58.

194. Речицький В. Чи може існувати в Україні офіційна конституційна доктрина? *Вісник Конституційного Суду України*. 2017. №3. С.72-80.

195. Різник С. В. Проблеми попереднього конституційного контролю законопроектів про внесення змін до Конституції України. *Віче*. 2015. № 21. С. 22-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_21_15.

196. Різник С. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 542 с.

197. Рішенні Конституційного Суду України № 8-зп/1997 від 24 грудня 1997 року у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) розпоряджень Президента України про призначення перших заступників, заступників голів обласних, Київської міської державних адміністрацій, виданих протягом липня - грудня 1996 року, січня 1997 року (справа щодо призначення заступників голів місцевих державних адміністрацій). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-97#Text>.

198. Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби Безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України від 20 жовтня 2011 року № 12-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11#Text>

199. Рішення Європейського суду з прав людини від 27 травня 2018 року у справі Олександр Волков проти України (заява № 21722/11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text

200. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) № 6-р/2019 від 20 червня 2019 року у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України „Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів“ . URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/5156-koaliciya-deputatskyh-frakciy>.

201. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційними скаргами Жиденка Володимира Вікторовича, Петренка Віктора Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів статті 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 року № 3668-VI (щодо соціальних гарантій для захисників і захисниць України) від 12 жовтня 2022 року № 7-р(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-22#Text>

202. Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) у справі за конституційною скаргою Акціонерного товариства «Закритий недиверсифікований венчурний корпоративний інвестиційний фонд „АВАНПОСТ“» щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого частини п'ятої статті 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» від 22 липня 2020 року № 8-р(І)/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va08p710-20#Text>

203. Рішення Конституційного Суду України № 11-р/2019 від 02 грудня 2019 року у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 151-2 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-19#Text>.

204. Рішення Конституційного Суду України № 20-рп/2003 від 11 грудня 2003 року у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 3 частини другої статті 18, статей 32, 33, 34, 35, 36, 37, підпункту 5 пункту 3 розділу VII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій України» (справа про Касаційний суд України). *Офіційний вісник України*. 2003. № 51. Ст.152.

205. Рішення Конституційного Суду України № 20-рп/2010 від 30 вересня 2010 року у справі у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) № 2222-IV від 08.12.2004 року. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. №5. С. 36.

206. Рішення Конституційного Суду України № 4-зп від 03 жовтня 1997 р у справі за конституційним зверненням Барабаша Олександра Леонідовича щодо офіційного тлумачення частини п'ятої статті 94 та статті 160 Конституції України (справа про набуття чинності Конституцією України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-97#Text>

207. Рішення Конституційного Суду України № 6-р/2018 від 17 липня 2018 року у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпунктів 2–7, 12 та 14 пункту 4 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/6-r2018>.

208. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2008 від 16.04.2008 року у справі за конституційними поданнями Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті 5, статті 69, частини другої статті 72, статті 74, частини другої статті 94, частини першої статті 156 Конституції України (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-08#Text>

209. Рішення Конституційного Суду України № 9-рп/99у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) від 27 жовтня 1999 р.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-99#Text>

210. Рішення Конституційного Суду України № 22-рп/2003у від 25 грудня 2003 року у справі за конституційними поданнями 53 і 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 103 Конституції України (справа щодо строків перебування на посту Президента України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v022p710-03#Text>

211. Рішення Конституційного Суду України № 2-зп/97 від 23 червня 1997 року у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення підпункту 2 пункту 3 розділу IV Закону України "Про Конституційний Суд України" стосовно правових актів органів Верховної Ради України (справа про акти органів Верховної Ради України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-97#Text>

212. Рішення Конституційного Суду України №10-рп/2008 від 22.05.2008 року у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1-4, 6-22, 24-100 розділу II Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України). URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/530>.

213. Рішення Конституційного Суду України №-12-рп/2012 від 30 травня 2012 року у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 202 Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України «Про Регламент Верховної Ради України», у редакції Закону України «Про внесення зміни до Регламенту Верховної Ради України» (справа про законодавчу ініціативу). URL: <https://ccu.gov.ua/docs/651>.

214. Рішення Конституційного Суду України №12-рп/98 від 09 липня 1998 року у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство»). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98>.

215. Рішення Конституційного Суду України №1-р(II)/2021 від 07 квітня 2021 року у справі за конституційною скаргою громадянина України Дяченка Олександра Миколайовича та інших громадян України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 13 пункту 4 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/3507>.

216. Рішення Конституційного Суду України №1-р/2021 від 14 липня 2021 року у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» №1-р/2021 від 14.07.2021 року. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/3944>.

217. Рішення Конституційного Суду України №1-рп/98 від 26 лютого 1998 року у справі за конституційними поданнями народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України Про вибори народних депутатів України (справа про вибори народних депутатів України). *Офіційний вісник України*. 1998. № 23. Ст.93.

218. Рішення Конституційного Суду України №2-р/2022 від 01 листопада 2022 року у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» (щодо конституційного контролю змін до Конституції України після набрання ними чинності). URL: <https://ccu.gov.ua/docs/5663>.

219. Рішення Конституційного Суду України №2-рп/2016 від 01 червня 2016 року у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу). URL: <https://ccu.gov.ua/docs/1858>.

220. Рішення Конституційного Суду України №4-зп/97 від 03 жовтня 1997 року у справі за конституційним зверненням Барабаша Олександра Леонідовича щодо офіційного тлумачення частини п'ятої статті 94 та статті 160 Конституції України (справа про набуття чинності Конституцією України). URL: <http://web.ccu.gov.ua/docs/374>.

221. Рішення Конституційного Суду України №4-р/2018 від 26 квітня 2018 року у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум» №4-р/2018 від 26.04.2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-18#Text>.

222. Рішення Конституційного Суду України №5-р(II)/2021 від 21 липня 2021 року у справі за конституційними скаргами Кременчуцького А.М. та Павлика В.В. щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису частини десятої статті 294 Кодексу України про адміністративні правопорушення. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/5-rii2021>.

223. Рішення Конституційного Суду України №6-р(II) від 16 вересня 2021 року у справі за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі). URL: <https://ccu.gov.ua/docs/4129>.

224. Рішення Конституційного Суду України №6-рп/2016 від 08 вересня 2016 року у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій). URL: <https://ccu.gov.ua/docs/1924>.

225. Рішення Конституційного Суду України №7-р(II)/2019 від 13 грудня 2019 року у справі за конституційними скаргами Данилюка Степана

Івановича та Литвиненка Олексія Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини двадцятої статті 86 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va07p710-19/conv#Text>.

226. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>.

227. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення положень абзаців другого, третього пункту 1 частини першої статті 150 Конституції України (справа щодо актів про обрання/призначення суддів на посади та про звільнення їх з посад) від 27 березня 2002 р. № 7-рп/2002. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/450>

228. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини другої статті 84, пункту 34 частини першої статті 85, частини першої статті 86, статті 91 Конституції України, частин другої, третьої, четвертої статті 15 Закону України «Про статус народного депутата України» (справа про направлення запиту до Президента України) від 14 жовтня 2003 року № 16-рп/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-03#Text>

229. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 105 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частин шостої, сьомої, дев'ятої статті 83 Конституції України (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України) від 17 вересня 2008 року № 16-рп/2008. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/5156-koaliciya-deputatskyh-frakciy>;

230. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положення частини восьмої статті 83 Конституції України у системному зв'язку з положеннями частин шостої, сьомої статті 83, пункту 9 частини першої статті 106, частин третьої, четвертої статті 114 Конституції України від 28 квітня 2009 року № 8-рп/2009. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/5156-koaliciya-deputatskyh-frakciy>;

231. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України від 6 квітня 2010 року № 11-рп/2010. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/5156-koaliciya-deputatskyh-frakciy> ;

232. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про чинність Закону України «Про Рахункову палату», офіційного тлумачення положень частини другої статті 150 Конституції України, а також частини другої статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» стосовно порядку виконання рішень Конституційного Суду України(справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) від 14 грудня 2000 року № 15-рп/2000. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/422>

233. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9

Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/642>

234. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування) від 16 квітня 2009 року №7-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-09#Text>

235. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 139 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) указів Президії Верховної Ради України "Про тимчасове припинення діяльності Компартії України" і "Про заборону діяльності Компартії України" (справа про укази Президії Верховної Ради України щодо Компартії України, зареєстрованої 22 липня 1991 року) від 27 грудня 2001 р. №20-рп/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-01#Text>

236. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 961, 962 Кримінального кодексу України (щодо спеціальної конфіскації) від 30 червня 2022 року № 1-рп/2022. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1-r2022_0.pdf

237. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України «Про вищу освіту» від 20 грудня 2017 року № 2-рп/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17#Text>

238. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності

Конституції України (конституційності) частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 4, частини першої, абзаців першого, другого частини другої статті 5, абзаців другого, третього, четвертого, п'ятого, тридцять дев'ятого, сорокового частини третьої, частини шостої статті 8 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» (справа про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг) від 13 червня 2019 року № 5-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-19#Text>

239. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про чинність Закону України «Про Рахункову палату», офіційного тлумачення положень частини другої статті 150 Конституції України, а також частини другої статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» стосовно порядку виконання рішень Конституційного Суду України (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) від 14 грудня 2000 р. № 15-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-00#Text>.

240. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (справа щодо внесення змін до Конституції України) від 09 червня 1998 року № 8-рп/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-98#Text>

241. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v004p710-18>

242. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 105, частини першої статті 111 Конституції України (справа щодо недоторканності та імпічменту Президента України) від 10 грудня 2003 року № 19-рп/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-03#Text>

243. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 58 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пунктів 3, 4, 5, 6 статті 9, пунктів 3, 4, 5 статті 10, підпункту „г“ пункту 1 статті 24, пункту 3 статті 26 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», пункту 10 статті 14, статті 33-1 Закону України «Про комітети Верховної Ради України» від 10 червня 2010 року № 16-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-10#Text>

244. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої, абзаців першого, другого, четвертого, шостого частини п'ятої статті 141 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та положень пункту 5 розділу III "Прикінцеві положення" Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення" (справа про щомісячне довічне грошове утримання суддів у відставці) від 8 червня 2016 року № 4-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-16#Text>.

245. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Мосюрчака Василя Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 1 пункту 2 розділу XI "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про державну службу" від 10 грудня 2015 року № 889-VIII (щодо гарантій соціального захисту державних службовців) від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3-r2022_0.pdf

246. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Дерменжи Андрія Вікторовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин першої, другої статті 23 Закону України «Про іпотеку» № 8-р/2020 від 14.07.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-20#Text>

247. Рішення Конституційного Суду України у справі про ратифікацію Хартії про мови, 1992 р., від 12 липня 2000 року № 9-рп/2000. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/416>.

248. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 11 жовтня 2019 року у справі № 640/8752/19. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84950610>

249. Савенко М. Д. Правовий статус Конституційного Суду України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право. Х., НЮОУ ім. Ярослава Мудрого, 2001. 16 с.

250. Савчин М. В. Конституційний Суд України як гарант конституційного ладу: автореф. дис. ...канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право. К., 2004. 28 с.

251. Савчин М. Ухвалення рішень конституційних судів у світлі доктрин конституційної легітимності та верховенства права. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2011. Том 116. С. 19-22.

252. Савчин М.В. Порівняльне конституційне право: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.

253. Санагурська Г.М., Куп'янська А.М. Поняття, ознаки та функції окремої думки судді конституційної юстиції: теоретичний аналіз. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2019. Вип. 8. С. 83-93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlkau_2019_8_11.

254. Сердюк І.А. Вживання термінів «правовий акт» і «юридичний акт» у сучасній юридичній науці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 24-27. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2016/7.pdf.

255. Синицин П. М. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України в контексті рішень Європейського суду з прав людини: дис. ... д-ра філос. наук : спец. 12.00.01. Харків, 2021. 204 с.
256. Синицин П. Практика Європейського суду з прав людини як нормативно-ціннісний орієнтир у діяльності конституційних судів. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2017. Vol. 4, Iss. 1. P. 54-60.
257. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. Х.: Консум, 2006. 564 с.
258. Скакун О.Ф. Теорія держави та права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
259. Скомороха В.Є. Конституційна юрисдикція в Україні: проблеми теорії, методології і практики. К.: МП Леся, 2007. 716 с.
260. Скомороха В.Є. Окремі питання поділу влади і юрисдикція Конституційного Суду України. *Право України*. 1998. № 5. С. 13-17.
261. Скрипнюк О. В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації. К.: Академія правових наук України, 2005. 168 с.
262. Слабан М.М. Правові позиції Європейського суду з прав людини щодо права на повагу до сімейного життя (загальнотеоретичний аспект): дисертація ... на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2017. 259с.
263. Сліденко І.Д. Тлумачення конституції: питання теорії і практики в контексті світового досвіду. О.: Фенікс, 2003. 234 с.
264. Слінько Т.М., Ткаченко Є.В. Правова природа судді Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. №11. С.53-59.
265. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. 195 Київ :

Наук. думка, 1970 -1980. Т. 4 : I-M / ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. 1973. 840 с. URL: <http://sum.in.ua/s/interpretacija>

266. Словник української мови: в 11 томах. 1976. Том 7. С. 367. URL: <https://sum.in.ua/s/postanova>

267. Спінчевська О.М. Юридичні позиції Конституційного Суду України як джерело правового регулювання конституційного юрисдикційного процесу. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. №3(116). С.57-67.

268. Сподарик М.Б. Окрема думка судді суду загальної та конституційної юрисдикції: порівняльно-правове дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №1. С.54-57.

269. Ставнійчук М.І. Конституційне правосуддя і становлення безпосереднього народовладдя в Україні. *Роль Конституційного Суду в державі і суспільстві*. К.: Юрінком Інтер, 2002. С. 66-73.

270. Стрибко Т.І. Правовий акт як компонент правової системи України. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. № 1. С. 7-16

271. Стрижак А. Конституційне судочинство в Україні здобутки і проблеми. *Право України*. 2008. №1. С. 3-6.

272. Тацій В., Тодика Ю. Межі тлумачення Конституційним Судом Конституції і законів України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2002. № 2. С. 60-63

273. Тацій В.Я. Конституційно-правові засади становлення української державності: Монографія / В.Я. Тацій; Ю.М. Тодика. Х.: Право, 2003. 328 с.

274. Терлецький Д.С. Юридично значущі наслідки рішень Конституційного Суду України у кримінальному провадженні / Застосування судами Конституції України: доктрина і практика / упоряд.: А.А. Єзеров та Д.С. Терлецький. Київ: ВАІТЕ, 2022. 604 с.

275. Терлецький Д.С., Батан Ю.Д., Запорожець В. І. Конституційна юстиція: навч.-метод. посібник / за заг. ред. Д. С. Терлецького. Одеса, 2021. 154 с.
276. Терлецький Д.С. Конституційно-правове регулювання дії міжнародних договорів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право». Одеса, 2007. 234 с.
277. Тесленко М. Правова природа актів Конституційного Суду України. *Право України*. 2000. № 2. С.6-9
278. Тесленко М.В. Судебный конституционный контроль в Украине: монография. К., 2001. 344 с.
279. Тесленко М.В. Юридична сила і значення правових позицій Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2003. № 4. С. 36-42.
280. Тихий В. Правова природа Конституційного Суду України, його повноваження, рішення та висновки. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 97-110.
281. Тихий В. Правотлумачення Конституційним Судом України та правова природа його рішень. *Вісник Конституційного Суду України*. 2001. № 1. С. 62-71.
282. Тищук Т.І. Види рішень Конституційного Суду України та їх класифікація. *Право і суспільство*. 2013. № 3. С. 34-40
283. Ткачук П.М. Правові позиції Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2006. № 2. С.10-21.
284. Тодыка Ю.Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики. Харьков, 2000. 380 с.
285. Тополевський Р.Б. Системні зв'язки юридичних джерел права: автореф. дис. на здобуття ступеня наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень». Харків, 2004. 19 с.
286. Турченко О.Г. Вплив практики ЄСПЛ на адміністративне судочинство. *Еволюція адміністративної юстиції: 20 років самостійності*.

Матеріали науково-практичної конференції (м.Вінниця, 08 липня 2022 р.).
Вінниця, 2022. С.27-30.

287. Турченко О.Г. Конституційна скарга в контексті принципу верховенства права. *Часопис Київського університету права*. 2020. №4. С.111-115.

288. У наказному порядку Конституційний Суд України вперше скористався правом видачі забезпечувального наказу у справі за конституційною скаргою. *Судовий вісник*. 26 квітня 2019 р. №4. URL: <https://pravo.ua/articles/u-nakaznomu-porjadku/>

289. Українська Радянська Енциклопедія : в 12 т. Т. 3. / ред. кол. : М. П. Бажан (гол. ред.) та ін. Київ, 1979. 551 с.

290. Ухвала Великої палати Конституційного Суду України про об'єднання конституційних проваджень у справі за конституційними скаргами Душенькевича Анатолія Володимировича, Ярош Ірини Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини першої статті 483 Митного кодексу України та у справі за конституційною скаргою Франка Андрія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини першої статті 483 Митного кодексу України від 14 березня 2023 року № 3-уп/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03u710-23#Text>.

291. Ухвала Великої палати Конституційного Суду України про усунення описки в тексті Рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 року № 10-р/2019 у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту» від 16 липня 2019 року № 9-уп/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va09u710-19#Text>

292. Ухвала Великої палати КСУ про закриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Президента України Порошенка П.О. щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про позбавлення В. Януковича

звання Президента України» від 10 грудня 2019 року № 12-уп/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012u710-19#Text>

293. Ухвала Конституційного Суду України № 6-у/2008 від 05.02.2008 року у справі про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 102 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Конституційний Суд України». *Вісник Конституційного суду України*. 2008. №2. С. 53.

294. Ухвала Конституційного Суду України №26-у(II)/2018 від 16.07.2018 року про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою громадянина України Сергієнка Віктора Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 11 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII, статті 90 Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року №889-VIII. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/2297>.

295. Ухвала Конституційного Суду України про виправлення описки в тексті Рішення Конституційного Суду України від 16 лютого 2010 року № 5-рп/2010 у справі за конституційним зверненням Акціонерного товариства „Страхова компанія „Аванте“ щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 1 Закону України „Про систему оподаткування“, статті 15 Закону України „Про оподаткування прибутку підприємств“ від 03 березня 2010 року № 16-уп/2010. URL: <http://surl.li/oplxt>.

296. Федоренко В.Л. Конституція та конституційна держава: питання теорії та практики. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*: електронне наукове видання: збірник. К: Ліра-К, 2020. С. 13-29. URL: http://maup.com.ua/assets/files/expert/9/ekspert_3_9_2020.pdf#page=14

297. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (гол. ред.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. 742 с.
298. Фрицький О.Ф. Конституційне право України : підручник / О. Ф. Фрицький. 3-є вид., перероб. і доп. К. : Юрінком Інтер, 2006. 512 с.
299. Футей Б. Становлення правової держави: Україна 1991-2001 рр. Establishing the Rule of Law: Ukraine 1991-2001. К.: Юрінком Інтер, 2001. 288 с.
300. Хмарук Т. В. Поняття та правова природа актів конституційної юстиції в Україні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2019. № 1(19). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18htvyvu.pdf>
301. Хмарук Т.В. До питання щодо незмінюваності правових позицій Конституційного Суду України. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Завальнюк (голов. ред.) [та ін.]. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Вип. 79. С. 167-174.
302. Хорошковська Д.Ю. Роль судової практики в системі джерел права України: Теоретико-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття ступеня наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень». Київ, 2006. 20 с.
303. Христова Г. До питання про зміст принципу остаточності рішень і висновків Конституційного Суду України у світлі конституційно-правової реформи. *Вісник Конституційного Суду України*. 2006. № 4. С. 49-56,
304. Христова Г.О. Юридична природа актів Конституційного Суду України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2004. 21 с.
305. Христова Г.О. Юридична природа актів Конституційного Суду України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2004. 226с.

306. Цвік М. В. Про офіційне тлумачення законів України. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 4. С. 51-60.
307. Цвік М.В. Загальна теорія держави і права. Харків. 2009. 584 с.
308. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст.492
309. Цимбалістий Т. О. Щодо нормативності рішень Конституційного Суду України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2013. №23. Ч. I. С. 156-170
310. Цимбалістий Т.О. Інститут імпічменту в системі конституційно-правової відповідальності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 2. С. 51-55.
311. Цимбалістий Т.О. Конституційна юстиція в Україні: навч. посіб. К.: Центр учб. л-ри, 2007. 200с.
312. Цимбалістий Т.О. Правова природа актів Конституційного Суду України. *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2007. № 1 (21). С. 47-55.
313. Цимбалістий Т.О. Реалізація актів Конституційного Суду України. *Вибори та демократія*. 2008. №1(15). С. 25-29. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/7973/1/Реаліз.%20актів%20КСУ.08.pdf>.
314. Цимбалістий Т.О. Функції Конституційного Суду України. *Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні*. Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Тернопіль, 2007. С. 76-79
315. Цоклан В.І. Система сучасних джерел конституційного права України: монографія / В.І. Цоклан, В.Л. Федоренко. К.: Ліра-К, 2009. 400 с.
316. Черняк Є. Застосування судами положень Конституції України як норм прямої дії та право на перегляд судового рішення за наслідками встановлення конституційності закону, іншого правового акта чи їх окремих

положень як засіб захисту основних прав і свобод. *Український часопис конституційного права*. 2020. №4. С.115-126.

317. Чушенко В.І. Конституційне право України: підруч. / В.І. Чушенко, І.Я. Заяць. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 488 с.

318. Шаповал В. Конституційний контроль в Україні: концепт та інститути. *Право України*. 2016. №10. С. 125-140.

319. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 464 с.

320. Шаповал В.М. Становлення конституціоналізму в Україні: проблеми теорії. *Право України*. 1998. № 5. С. 29.

321. Шаповал В.М., Скомороха В.Є. Конституційний Суд України [Архівовано 19 серпня 2016 у Wayback Machine.]. Юридична енциклопедія [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998-2004. URL: https://leksika.com.ua/10861108/legal/konstitutsiyniy_sud_ukrayini.

322. Шевчук С. Щодо обов'язковості рішень Конституційного Суду України у контексті доктрини судового прецеденту. *Право України*. 2000. № 2. С. 45-48.

323. Шевчук І.М. Правова природа окремої думки судді Конституційного Суду України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2013. Вип.23. Частина 1. Том 1. С.160-163.

324. Шевчук С. В. Способи тлумачення Конституції: порівняльний досвід. Конституція і конституціоналізм в Україні: вибіркові проблеми : зб. наук. пр. членів Товариства конституційного права з нагоди десятої річниці Конституції України, Конституційного Суду України та самого Товариства / відпов. ред. П.Ф. Мартиненко, В.М. Кампо. Київ: Купріянова, 2007. С. 33–37,

325. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. Київ: Український центр правничих студій, 2001. 302 с., с. 239–240

326. Шевчук С.В. Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Х., 2008. 433 с.

327. Шепетяк О. Логіка. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Фенікс, 2015. 256 с.

328. Шилін Д.В. Загальні питання використання преюдиції в кримінальному провадженні. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 4 (88). С.157-165.

329. Шилін Д.В. Преюдиції в кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2010. 222с.

330. Щорічна інформаційна доповідь КСУ за 2021 рік, затверджена Постановою КСУ від 16 червня 2022 року № 13-п/2022. URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/dopovid.pdf>.

331. Щорічна інформаційна доповідь КСУ за 2022 рік, затверджена Постановою КСУ від 29 червня 2023 року № 8-п/2023. URL: <https://heyzine.com/flip-book/1c6fea83f2.html#page/16>.

332. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. URL: <https://leksika.com.ua/19691011/legal/akt>

333. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. Т. 6: Т-Я. 768 с.

334. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004 URL: https://leksika.com.ua/10861108/legal/konstitutsiyiny_sud_ukrayini

335. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004 URL: https://leksika.com.ua/13771216/legal/uhvala_sudu.

336. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. URL: <https://leksika.com.ua/12400502/legal/postanova>

337. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3: К - М. 792 с. URL: <https://leksika.com.ua/20070908/legal/klasifikatsiya>

338. Ярошенко О.М. Джерела трудового права України: автореф. дис. на здобуття ступеня доктора юрид. наук: 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення». Харків, 2007. 42 с.

339. Ярошенко О.М. Джерела трудового права України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Х., 2007. С. 146

340. Яцишин М. Основи конституційного права Великої Британії: Відкрита лекція. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. Серія науково-методичних видань «Відкриті лекції». Випуск 2. 24 с.

ПРОЄКТ ЗАКОНУ УКРАЇНИ

Про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України»

I. Внести зміни до Закону України «Про Конституційний Суд України» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2017, №35, ст.376):

1. Статтю 8 доповнити частиною 4 наступного змісту:

«Суд не розглядає питання про політичну доцільність прийнятих рішень, адекватність заходів, що здійснювалися на їх основі.

Суд не обмежений доводами конституційних подань, звернень, конституційних скарг; встановлення та дослідження фактичних обставин здійснюється Судом, якщо це входить до його компетенції у зв'язку зі специфікою конкретної справи»;

2. Статтю 83 викласти в наступній редакції:

«Стаття 83. Акти Конституційного Суду України.

1. Акти Конституційного Суду України – це прийняті Конституційним Судом України в певній юридичній формі в порядку конституційного судочинства на засадах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ письмові документи матеріального, процесуального, процедурного або організаційного характеру, які є результатом реалізації повноважень Конституційного Суду України як органу конституційної юрисдикції, містять в собі юридичні позиції, мають вищу юридичну силу, є остаточними та обов'язковими і спрямовані на забезпечення верховенства Конституції України та її розвиток.

2. З питань, пов'язаних із конституційним провадженням, Суд ухвалює рішення, надає висновки, постановляє ухвали, видає забезпечувальні накази.

Суд ухвалює процесуальні акти, якими засвідчується закінчення розгляду та вирішення по суті справи конституційної юрисдикції (рішення та висновки).

Суд ухвалює акти, якими засвідчується вирішення процедурних питань, що виникають до початку і під час конституційного провадження (ухвали, забезпечувальні накази)

3. Внутрішні акти з питань, не пов'язаних із конституційним провадженням, Суд ухвалює у формі постанови. Суд ухвалює інші внутрішні акти, що регламентують організацію його роботи, відповідно до цього Закону і Регламенту Конституційного Суду України».

II. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України»

1. Обґрунтування необхідності прийняття акта

Конституційний Суд України - це особливий орган судової влади, який, виконуючи закріплені в Конституції і притаманні лише йому функції єдиного органу конституційної юрисдикції, посідає особливе місце у механізмі державної влади, володіє особливими повноваженнями по здійсненню конституційного судочинства.

Виконання Конституційним Судом України його основних завдань (забезпечення верховенства Конституції, відповідності нормативних правових актів органів державної влади Конституції, утвердження законності у правотворчій та правозастосовній діяльності) можливо лише при дотриманні принципу верховенства права, поділу влади в державі, принципу незалежності суду та суддів.

Хоча Конституційним Судом України приймається менше актів, ніж іншими судами, але вони стосуються фундаментальних питань, мають важливе значення для політичної і правової систем країни. В силу цього юридична аргументованість, абсолютна неупередженість КСУ мають особливе значення. Аналіз норм Конституції України, Регламенту КСУ, доктринальних джерел свідчить також про відсутність єдності в розумінні змісту поняття «акти Конституційного Суду України».

Проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України» розроблено задля забезпечення принципу верховенства права, незалежності суду, підвищення ефективності діяльності КСУ, шляхом, по-перше, доповнення статті 8 Закону України «Про Конституційний Суд України» частиною 4 положеннями, спрямованими на забезпечення уникнення політичної заангажованості Суду при здійсненні ним своїх повноважень; по-друге, закріплення уніфікованого поняття актів Конституційного Суду України та деталізації видів актів, які приймаються Судом.

2. Мета і цілі прийняття законодавчого акта

Метою запропонованих змін є посилення гарантій незалежності Конституційного Суду України, вдосконалення процесуальної діяльності Конституційного Суду України в межах та обсягу, передбачених статтею 153 Конституції України, підвищення ефективності діяльності Конституційного Суду України.

3. Загальна характеристика та основні положення акта

Законопроектом пропонується внести зміни до Закону України «Про Конституційний Суд України», що передбачають, по-перше, доповнення

статті 8 Закону України «Про Конституційний Суд України» частиною 4 з положеннями, спрямованими на забезпечення уникнення політичної заангажованості Суду при здійсненні ним своїх повноважень, зокрема, передбачити, що Суд не розглядає питання про політичну доцільність прийнятих рішень, адекватність заходів, що здійснювалися на їх основі, а також необмеженість Суду доводами конституційних подань, звернень, конституційних скарг; по-друге, викласти статтю 83 Закону України «Про Конституційний Суд України» в новій редакції, визначивши поняття «акти Конституційного Суду України» та їх види.

4. Стан нормативно-правової бази

Основу нормативно-правової бази у даній сфері становлять Конституція України, Закон України «Про Конституційний Суд України», Регламент Конституційного Суду України (Постанова КСУ №1-пс/2018 від 22 лютого 2018 року).

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація законопроекту не потребує додаткових витрат з Державного бюджету України.

6. Прогноз соціально – економічних та інших наслідків прийняття акта

Прийняття запропонованого законопроекту сприятиме забезпеченню верховенства права та Конституції, незалежності КСУ як судового органу, підвищенню ефективності діяльності Конституційного Суду України.

УКРАЇНА
 МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
 вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, 21021, тел. приймальні: +38 (0432) 50-89-30,
 факс: +38 (0432) 50-87-78, E-mail: rector@donnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02070803

«31» 03 2023 № 58/21-13/12.0

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертації
Моніча Богдана Сильвестровича
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»
«Акти Конституційного Суду України: поняття та види»

Дисертація Моніча Богдана Сильвестровича «Акти Конституційного Суду України: поняття та види» виконана відповідно до плану науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса в рамках тем «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» (державна реєстрація №0118U003140), «Правові механізми забезпечення, охорони і захисту прав людини» (ДР №0122U002369), в межах яких автором проведено комплексне дослідження природи, юридичних властивостей, проблемних питань, пов'язаних з визначенням ролі і значення актів Конституційного Суду України.

Результати дослідження Моніча Богдана Сильвестровича використано в навчальному процесі кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса при викладанні навчальних дисциплін «Конституційне право України» (ОПП Право (Law), СО Бакалавр), «Конституційний процес» (ОПП Право (Law), СО Бакалавр).

Роман ГРИНЮК

СЬОМИЙ АПЕЛЯЦІЙНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД

вул. Соборна/Оводова, 48/34, м. Вінниця, 21050, тел.: (0432) 55-15-20, факс: (0432) 55-15-09

Код ЄДРПОУ 42257456, E-mail: inbox@7aa.court.gov.ua

26.10.2023 № 01-12/44322/2023
На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертації
Моніча Богдана Сильвестровича
на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 «Право»**

«Акти Конституційного Суду України: правова природа і види»

Дисертація Моніча Богдана Сильвестровича «Акти Конституційного Суду України: правова природа і види» виконана відповідно до Стратегічного плану роботи Сьомого апеляційного адміністративного суду на 2023 рік (п. п. 1.9; 1.10; 6.3; 7.1), зокрема в рамках моніторингу прийнятих Конституційним Судом України актів та аналізу застосування правових позицій КСУ при здійсненні правосуддя суддями адміністративних судів. У межах дисертації автором проведено дослідження науково-теоретичних положень про правову природу, класифікацію актів Конституційного Суду України та розроблено пропозиції з удосконалення законодавства у сфері діяльності Конституційного Суду України.

Результати дослідження Моніча Богдана Сильвестровича використовуються при здійсненні судочинства, підготовці та наданні методичної допомоги суддям судів I інстанції Сьомого апеляційного адміністративного округу, організації та проведенні навчань, семінарів для працівників апаратів судів та при розробці пропозицій до проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення питань адміністративної юстиції, правосуддя, судоустрою, статусу суддів та їхнього соціального захисту.

Керівник апарату суду
Сьомого апеляційного
адміністративного суду

Марина САМОЙЛЕНКО